

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№2 (273)**

Київ 2024

**Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць
Вип. 2 (273). – К., 2024. – 117 с.**

Рекомендовано Вченою радою ДНДІМЕ

Протокол №2 від 29.02.2024 р.

Збірник статей присвячено науковим здобуткам молодих науковців – аспірантів та здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук. Він охоплює широкий спектр проблем із таких напрямів:

- макроекономічні аспекти сучасної економіки;
- інноваційно–інвестиційна політика;
- економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності;
- розвиток регіональної економіки;
- соціально–трудова проблеми.

Розраховано на науковців і спеціалістів, які займаються питаннями управління економікою та вивчають теорію та практику формування ринкових відносин в Україні.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2019 р. № 1643 даний збірник віднесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, категорія «Б».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

СТУДІНСЬКА Г.Я., доктор економічних наук (головний науковий редактор)
ХОДЖАЯН А.О доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ПАСІЧНИК Ю.В. доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ЗАХАРІН С.В., доктор економічних наук, с.н.с. (заступник наукового редактора)
АЛЕКСЄЄВ І.В., доктор економічних наук, професор
НЕБОТОВ П.Г., кандидат економічних наук, директор
ВАРНАЛІЙ З.С., доктор економічних наук, професор
ГУЖВА І.Ю., доктор економічних наук
ПИПА В.І., доктор економічних наук, професор
КИЗИМ М.О., доктор економічних наук, професор, член–кор НАНУ
КУЛЬПІНСЬКИЙ С.В., доктор економічних наук
КОРНЄЄВ В.В., доктор економічних наук, професор
ВАСИЛЬЧАК С.В., доктор економічних наук, професор
ЛОПУШНЯК Г.С., доктор економічних наук, професор
КИЧКО І.І., доктор економічних наук, професор
ШОСТАК Л.Б., доктор економічних наук, професор
ГАРБАР Ж.В., доктор економічних наук, доцент, професор
ЧЕРКАШИНА К.Ф., кандидат економічних наук, доцент
ІВАНОВ Є.І., кандидат економічних наук (відповідальний секретар)

МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА РАДА

АГНЕСЦКА ДЗЮБІНСЬКА, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту підприємства
АДАМ САМБОРСЬКІ, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце Польща, кафедра менеджменту підприємства
ВІРГІНІЯ ЮРЕНІЄНЕ, професор, доктор наук, завідувач кафедри філософії та культурології, Каунаський факультет, Вільнюський університет, Литва
ГОРБОВИЙ АРТУР ЮЛІАНОВИЧ, професор, доктор технічних наук, Словацька Академія аграрних наук, член відділення економіки та менеджменту, (Словацька республіка)
ДІАНА СПУЛБЕР, доктор філософії, Університет Генуї, асистент професора кафедри філософії суспільств, м. Генуя (Італія)
ІВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, професор, доктор економічних наук, Університет «проф. д–р Асен Златаров», завідувач кафедри економіки і управління, м. Бургас (Болгарія)
МІТАР ЛУТОВАЦ, професор, доктор технічних наук, Університет Уніон ім. Миколи Тесла, факультет індустріального управління, завідувач кафедри технологій, м. Белград (Сербія)
ЮРАЙ СІПКО, професор, доктор економічних наук, Словацька Академія наук, директор інституту економічних досліджень, м. Братислава (Словацька республіка)
СОФІЯ ВИШКОВСЬКА, професор, доктор наук, зав. кафедри організації і управління (факультет управління) Технологічно–природничий університет ім. Яна і Єнджея Снядецьких у Бидгощі, Бидгощ, Польща
СТЕФАН ДИРКА, доктор економічних наук, професор, Вища економічна школа, м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту і маркетингу. Міжнародний акредитор Міністерства науки і освіти Республіки Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, професор, доктор наук, завідувач кафедри мікроекономіки, факультет економіки і менеджменту, Щецинський університет, Польща

Друковане періодичне видання «Формування ринкових відносин в Україні»

внесене в міжнародну базу даних періодичних видань:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Індекссування і реферування: Україніка Наукова, Джерело

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.

Формування ринкових відносин в Україні, 2024. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ 22545–12445ПР від 20.02.2017 року

© Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2024

State Scientific Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

**Collection of scientific works
№2 (273)**

Kyiv 2024

**Market Relations Development in Ukraine: Collection of scientific works
Volume 2 (273). K., 2024. – 117 p.**

Recommended by the Academic Council SSRIEM

Protocol No. 2 dated February 29, 2024

The collection of articles is devoted to scientific achievements of young scientists – graduate students and candidates for scientific degrees of Ph.D and doctor of economic sciences. It covers a wide range of issues in these areas:

- Macro-economic aspects of modern economy;
- Innovation and investment policy;
- Economic issues of industries and types of economic activity development;
- Development of a regional economy;
- Social-labor problems.

Collection of works is focused on scientists and specialists dealing with economic management and those, who learn the theory and practice of market economy in Ukraine.

According to the Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1643 of December 28, 2019, this collection is included in the List of scientific professional editions of Ukraine in which the results of the dissertation works for obtaining the scientific degrees of doctor and candidate of sciences, category «B» can be published.

EDITORIAL BOARD

G. STUDINSKA, Doctor of Economics, (Chief Scientific Editor)
A. KHODZHAIAN, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
Y. PASICHNYK, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
S. ZAKHARIN, Doctor of Economics, Professor, Senior Researcher (Deputy Editor in Chief)
I. ALEKSEEV, Doctor of Economics, Professor
P. NEBOTOV, Candidate of Science, Director
Z. VARNALIY, Doctor of Economics, Professor
I. GUZHVA, Doctor of Economics
V. PYLA, Doctor of Economics, Professor
M. KYZYM, Doctor of Economics, Professor, member of the NASU
S. KULPINSKY, Doctor of Economics
V. KORNEEV, Doctor of Economics, Professor
S. VASYLCHAK, Doctor of Economics, Professor
H. LOPUSHNIAK, Doctor of Economics, Professor
I. KYCHKO, Doctor of Economics, Professor
L. SHOSTAK, Doctor of Economics, Professor
Z. HARBAR, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
K. CHERKASHYNA, Ph.D, Economic Sciences, Assistant Professor
Ye. IVANOV, Candidate of Science (Economics) (executive secretary)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

AGNESHKA DZYUBINSKAYA, Doctor of Philosophy, Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Management of the Enterprise
ADAM SAMBORSKI, Ph.D., Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Enterprise Management
VIRGINIA YURENIENE, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Philosophy and Culturology, Kaunas Faculty, Vilnius University, Lithuania
GORBOVY ARTHUR YULIANOVICH, Professor, Doctor of Technical Sciences, Slovak Academy of Agrarian Sciences, member of the Department of Economics and Management, (Slovakia)
DIANA SPULBER, Ph.D., University of Genoa, Assistant Professor, Department of Philosophy of Societies, Genoa (Italy)
IVAN TYNEV DMITROV, Professor, Doctor of Economics, University «Prof. Dr. Asen Zlatarov, Head of the Department of Economics and Management, Burgas (Bulgaria)
MITAR LUTOVATS, Professor, Doctor of Technical sciences, UNION UNIV. Mykola Tesla, Faculty of Industrial Management, Head of Technology Department, Belgrade (Serbia)
YURAY SIPKO, Professor, Doctor of Economics, Slovak Academy of Sciences, Director of the Institute for Economic Research, Bratislava, Slovakia)
SOFIA VISHKOVSKA, Professor, Doctor of Sciences, Head of Department of Organization and Management, UTP University of Science and Technology, Bydgoszcz, Poland
STEFAN DIRKA, Doctor of Economics, Professor, Higher Economics School in Katowice Poland, Professor of Management and Marketing Department. International accredited by the Ministry of Science and Education of the Republic of Kazakhstan
TOMASH BERNAT, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Microeconomics, Faculty of Economics and Management, Szczecin University, Poland

Printed periodical «Market Relations Development in Ukraine»

Included in the international database of periodicals:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo

International information and scientometric data base: Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy

Market Relations Development in Ukraine, 2024. Certificate of state registration of printed mass media Series KB 22545–12445 PR from 02.20.2017

© State Research Institute of Informatization and Economic Modeling, 2024

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 336.7

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11040470>
КОРНЕЄВ В. В.

Державне стимулювання фінансових технологій і модернізація грошового обігу

Предмет дослідження – фінансові технології у сучасному грошовому обігу та їх державне стимулювання.

Метою статті є вивчення особливостей державного стимулювання нових фінансових технологій і модернізації грошового обігу у міжнародній і вітчизняній практиці.

Методологія проведення роботи – діалектичний і системний методи пізнання, патерналістські положення кейнсіанства та австрійської економічної школи, інвестиційної теорії, грошового обігу і кредиту, теорії трансакційних витрат і економічних взаєморозрахунків. Використані спеціальні методи: компаративістики, аналізу і синтезу, узагальнення – при дослідженні напрямів і можливостей державного стимулювання розвитку фінансових технологій і модернізації грошового обігу; спостереження, порівняння, формалізації – для визначення регуляторних тенденцій підтримки технологічного сектора економіки та забезпечення транспарентності грошового обігу; прогнозування – для передбачення перспектив і макроекономічних тенденцій змін грошового обігу і поширення фінансових технологій.

Результати роботи – розглянуті питання розвитку фінансових технологій і змін грошового обігу на сучасному етапі. Акцентована необхідність державного регулювання і стимулювання впровадження нових фінансових технологій. Проаналізована зарубіжна і вітчизняна практика підтримки технологічних і фінансових інновацій. Акцентована необхідність підвищення транспарентності грошового обігу у зв'язку з ажіотажним поширенням криптовалют як інвестиційного та платіжного інструменту. Підкреслена позитивна роль цифрових валют центробанків у легалізації грошового капіталу. Обґрунтована необхідність посилення: а) державного стимулювання впровадження фінансових технологій; б) регуляторних дій держави в частині забезпечення транспарентності грошового обігу, використання грошей та інших фінансових інструментів. Модернізація грошового обігу на основі впровадження необхідних фінансових технологій і використання нових фінансових інструментів показана як перспективний напрям економічних і суспільних змін.

Висновки. Фінансові технології модернізують грошовий обіг і фінансові системи. Це відбувається як інструментально, так і через зниження бар'єрів доступу до фінансових послуг. Інклюзивність розвитку і співіснування економічних контракторів забезпечується в значній мірі прогресом фінансових технологій.

Оновлення фінансових систем без цифровізації і фінтеху неможливе. Сфери обігу грошей і використання криптовалют технологічні новації стосуються безпосередньо, зокрема в частині платіжного та інвестиційного сервісу. Криптовалютні ринки інструментально змінили грошовий обіг. При цьому прозорість і регульованість грошового обігу з присутністю криптовалют не є достатньою. Цифрові валюти центробанків (CBDC) покликані змінити цифровий ландшафт грошового обігу і забезпечити його прозорість.

Міжнародна фінансова, платіжна системи будуть перебудовані, вже перебудовуються. Цифрові активи центробанків (після тестування) і приватні криптовалюти (після офіційної легалізації) стануть переважною формою розрахунків та збереження резервів. Вивчення та впровадження цифрових національних валют центробанками держав – це позитив, і не лише регуляторний, а й ширше – інституційний, наслідки якого будуть незабаром відчутними для всіх причетних сторін. В Україні перспективними напрямками фінансово-технологічних змін є подальша цифровізація грошового обігу і фінансових послуг, впровадження нових технологій обслуговування фінансовими установами клієнтів і партнерів, посилення кібербезпеки при здійсненні інвестиційних та платіжних операцій.

Ключові слова: фінансові технології, грошовий обіг, цифровізація, платіжний сервіс, інвестування, цифрові валюти, віртуальні валюти, криптовалюти, стартапи, державне регулювання, оподаткування, модернізація.

KORNEEV V. V.

State stimulation of financial technologies and modernization of money circulation

The subject of the research are financial technologies in modern money circulation and their state stimulation.

The purpose of the article is a study of the peculiarities of state stimulation of new financial technologies and modernization of money circulation in international and domestic practice.

The methodology of the work are dialectical and systemic methods of cognition, paternalistic positions of Keynesianism and the Austrian economic school, investment theory, money circulation and credit, the theory of transaction costs and economic settlements. Special methods were used: comparative studies, analysis and synthesis, generalization – in the study of directions and possibilities of state stimulation of the development of financial technologies and modernization of money circulation; observation, comparison, formalization – to determine regulatory trends supporting the technological sector of the economy and ensuring transparency of money circulation; forecasting – to predict prospects and macroeconomic trends of changes in money circulation and the spread of financial technologies..

The results of the work – the issues of the development of financial technologies and changes in money circulation at the current stage are considered. The need for state regulation and stimulation of the introduction of new financial technologies is emphasized. The foreign and domestic practice of supporting technological and financial innovations is analyzed. The need to increase the transparency of money circulation in connection with the hyped spread of cryptocurrencies as an investment and payment instrument is emphasized. The positive role of digital currencies of central banks in the legalization of monetary capital is emphasized. There is a well-founded need to strengthen: a) state stimulation of the introduction of financial technologies; b) regulatory actions of the state in terms of ensuring transparency of monetary circulation, use of money and other financial instruments. The modernization of money circulation based on the introduction of the necessary financial technologies and the use of new financial instruments is shown as a promising direction of economic and social changes.

Conclusions. Financial technologies modernize money circulation and financial systems. This happens both instrumentally and through the reduction of barriers to access to financial services. Inclusiveness of development and coexistence of economic contractors is ensured to a large extent by the progress of financial technologies.

Updating financial systems without digitization and fintech is impossible. Technological innovations directly affect the spheres of money circulation and the use of cryptocurrencies, in particular, in

terms of payment and investment services. Cryptocurrency markets instrumentally changed money circulation. At the same time, the transparency and regulation of money circulation with the presence of cryptocurrencies is not sufficient. Digital currencies of central banks (CBDC) are designed to change the digital landscape of money circulation and ensure its transparency.

The international financial and payment systems will be rebuilt, are already being rebuilt. Digital assets of central banks (after testing) and private cryptocurrencies (after official legalization) will become the predominant form of settlement and reserve storage. The study and implementation of digital national currencies by the central banks of states is a positive thing, and not only regulatory, but also more broadly, institutional, the consequences of which will soon be felt by all parties involved. In Ukraine, the promising directions of financial and technological changes are the further digitalization of money circulation and financial services, the introduction of new technologies for financial institutions to serve clients and partners, and the strengthening of cyber security when carrying out investment and payment operations.

Key words: *financial technologies, money circulation, digitization, payment service, investing, digital currencies, virtual currencies, cryptocurrencies, startups, government regulation, taxation, modernization.*

Постановка проблеми. За останнє десятиріччя ринки фінансових послуг кардинально змінилися. Фінансові технології стали визначальною ознакою їх розвитку. Грошовий обіг пришвидшився і доповнився новими фінансовими інструментами та активами. Контакти між економічними агентами як безпосередньо, так і між ними та державними органами стали переважно безвізуальними, більш диверсифікованими, індивідуально ініційованими. Споживач та оператор/надавач послуг часто поєднуються в одній особі. При цьому персональний фінансовий менеджмент ідентифікується як форма економічної поведінки. Фінансові ресурси і можливості керуються через комп'ютери і смартфони в обопільному мережевому зв'язку з банками та іншими фінансовими організаціями. Фінансова інклюзія набула форми прояву доступності фінансових технологій. Держава позиціонує себе як активний учасник сфери фінансових технологічних послуг, і, насамперед, у регуляторному плані в частині стимулювання необхідних новацій.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Тематика впровадження і державного регулювання послуг на основі фінансових технологій є відносно новою у дослідницькому плані. Відповідно і публікації з цієї проблеми є новими. Виокремимо серед них праці Обушного С. із співавторами [1], Віблого П., Кондратюк М.[2] Безпалого Р. [3], Стойко О. [4] Вітчизняні і зарубіжні дослідження апелюють до розробок міжнародних фінансових організацій (Міжнародний валютний фонд, Світовий банк та інші) та національних регуляторів (Національний банк, Міністерство цифрової трансформації).

Метою статті є вивчення особливостей державного стимулювання нових фінансових технологій і модернізації грошового обігу у міжнародній і вітчизняній практиці.

Виклад основного матеріалу. Термін «фінансові технології» (скорочено – фінтех, англ. – fintech) узагальнено розуміється як сукупність інноваційних сервісних технологій, спрямованих на покращення надання фінансових послуг. Основне завдання сфери фінтеху полягає у технологічному сприянні корпораціям, домогосподарствам, будь-яким споживачам послуг більш зручно оперувати власними і залученими фінансовими ресурсами. Глосарій термінів і скорочень сфери фінтеху міститься у консультативному документі швейцарського Банку міжнародних розрахунків (BIS, Bank International Settlements) «Наслідки фінтеху для банків і банківських керівників» (Implications of fintech developments for banks and bank supervisors) [5]. В частині термінологічного пояснення апелюється до великих/високих технологій (Big tech), якими володіють великі глобально активні технологічні фірми з відносною перевагою в цифрових технологіях. Тобто, цифрові технології визначені обов'язковий елемент технологічного розвитку, що є справедливим і для фінансових компаній. Зазначено також, що абревіатура «GAFA» стосується сукупності найбільших технологічних компаній, а саме Google, Amazon, Facebook і Apple. Тут вперше мова йде про нішевий акронім/аббревіатуру мікрорівня, – компаній, а не макрорівневе утворення держав чи союзів.

Розвиток фінтеху спочатку спрямовувався на покращення платіжного сервісу, на удосконалення операцій з переказу грошових коштів. Розра-

хунково–касове обслуговування клієнтів було і залишається однією з основних ніш діяльності банків і небанківських структур. Згодом фінтех–сервіс поширився й на інші активні та пасивні операції. Використання однорангових платежів (без участі фінансових посередників) потребувало додаткової специфіки фінансових технологій. Обопільні чи односпрямовані розрахунки між учасниками ринків модернізували грошовий обіг.

Кількісна палітра ринку фінтех в Україні станом на лютий 2023 р. нараховувала 246 компаній, з яких третина, – 33%, працюють на міжнародному ринку. Точку беззбитковості пройшли вже 68% фінтех–компаній [6]. Сегментовані ніші їх діяльності орієнтовані на роботу з великим бізнесом, фізичними особами масового сегмента та фінансовими установами. Найбільш поширеними технологіями серед українських фінтех–компаній визнається штучний інтелект та програмний інтерфейс прикладної програми (API, від англ. – application programming interface). Новий поштовх фінтеху надали стартапи. Наприклад, до війни українська стартап–екосистема входила у першу п'ятірку за темпами зростання у Центральній та Східній Європі. Статистично сукупна оцінка всіх стартапів України протягом 2017–2022 рр. зросла більш як дев'ятикратно – до 23,3 млрд, євро [7]. Згідно з прогнозами провідних аналітичних агентств, fintech радикально змінить погляди на платіжні та інвестиційні процеси.

Щодо державного стимулювання розвитку фінтеху, слід сказати, що необхідним є його підтримка за такими основними критеріями: а) режим регулювання, що підтримує учасників ринку і нові бізнес–моделі; б) державні програми та ініціативи, спрямовані на зниження бар'єрів розвитку, заохочення конкуренції і підтримка діяльності фінтех–компаній у нішевих ринкових проєктах; в) податкове стимулювання фінтех–компаній.

Органами державної влади, діяльність яких спрямована на сприяння і підтримку розвитку сфери фінтех в Україні є Національний банк України (НБУ) та Міністерство цифрової трансформації (Мінцифри). НБУ ще у липні 2020 р. затвердив Стратегію розвитку фінтеху в Україні до 2025 року [8] як покроковий план створення в Україні повноцінної фінтех–екосистеми з інноваційними фінансовими сервісами та доступними цифровими послугами. Ключовими дієвими елементами даної цієї стратегії стали: розро-

блення та впровадження концепту повноцінної регуляторної «пісочниці» для швидкого тестування інноваційних проєктів; підвищення рівня фінансової обізнаності та залученості (інклюзії) населення та бізнесу; запуск академічної бази з фокусом на відкритий банкінг. 14 квітня 2023 року ця регуляторна платформа–пісочниця НБУ була запущена для тестування інноваційних продуктів, послуг, технологій та інструментів

Довідково: Регуляторною «пісочницею» (англ.: «sandbox») називають такий формат взаємодії фінтех–компаній та фінансового регулятора, що дозволяє безпечно, без ризику порушення законодавства, тестувати нові продукти. Базельський Банк міжнародних розрахунків визначив регуляторну «пісочницю» (англ.: A regulatory sandbox) як «контрольоване середовище тестування, яке інколи характеризується регуляторною терпимістю та пом'якшенням через використання законодавчо передбачених наглядовим органом повноважень. Середовище тестування може включати обмеження або параметри, в яких фірми повинні працювати (наприклад, обмеження часу, протягом якого фірма може працювати в пісочниці)» [9].

Така «пісочниця» в зарубіжних країнах дозволяє компаніям та фізичним особам тестувати інноваційні фінансові послуги без попереднього отримання дозволу чи ліцензії. Фактично мова йде про контрольоване середовище, у межах якого компанії–розробники зможуть від початкової стадії створювати свій продукт з урахуванням вимог очікуваного майбутнього дозвільного акта про розгортання власної діяльності.

Мінцифри також розпочало роботу над створенням регуляторної пісочниці [10]. Це необхідно для державної підтримки інновацій, збільшення інвестиційної привабливості країни та нормативно–правового забезпечення технологічних розробок (проєкти штучного інтелекту, web3–проєкти та інші інноваційні продукти).

Окремо слід відзначити діяльність Українського фонду стартапів – Фонду розвитку інновацій, через який протягом 2019–2023 рр. було подано 272 заявки на фінансування інноваційних розробок [11]. Станом на 16.10.2023 р. було профінансовано 44 заявки, серед яких: у сфері інфраструктурної відбудови – 7; у сфері оборони – 24; у сфері освіти – 7; у сфері охорони здоров'я – 5. З початком війни, від 24 лютого 2022 року Український фонд стартапів організував пер-

ші хакатони у сфері технологій захисту (defense tech) спільно з Армією дронів, а також запустив найшвидший у світі «швидкий шлях» (fast track) для введення в експлуатацію дронів, яким вже скористалися 43 виробників.

Вітчизняний банківський сектор завжди був модернізаційним майданчиком для впровадження фінансових інновацій. Під час поточної війни питання кібербезпеки при здійсненні банківських операцій стали одними з основних. Банківська система України витримала тест на воєнну стресостійкість, і форс-мажорні умови обслуговування клієнтів виявились керованими і завдяки покращенні якості і безпечності фінансових технологій. Голова НБУ А.Пишний в інтерв'ю виданню Euromoney відзначив, що «українські банки здійснили надзвичайно швидкий перехід своїх ІТ-технологій у хмару на початку війни» [12].

Довідково: нормативна база України раніше вимагала від банків зберігати свої дані на серверах. Але з початком війни це зробило банки уразливими з точки зору кібербезпеки. Після здійснення «швидкої хмарної міграції» через ad hoc (тут: вирішення чи розв'язок конкретної проблеми) такі компанії як McKinsey та Amazon Web Services виявляють постійний інтерес до таких дій НБУ. Банківський сектор України став успішним тестом для хмарної міграції даних.

Інвестиції у фінтех-розробки дозволяють підвищити інвестиційну привабливість країни та конкурентоспроможність банків та інших структур на внутрішньому і міжнародному ринках. І, поєднано, фінтех-компанії тісно співпрацюють з банками, і також є клієнтами банків, – оскільки для фінтех-компаній важливим є доступ до фінансування своїх проектів на всіх стадіях їх розробки і впровадження.

В період воєнного часу, у квітні 2023 року, Міністерство цифрової трансформації, Міністерство оборони, Генеральний штаб Збройних Сил України, Рада національної безпеки і оборони, Міністерство стратегічних галузей, Міністерство економіки запустили кластер оборонних технологій BRAVE1, що працює як єдине вікно галузі defense tech в Україні [13]. Метою кластера BRAVE1 є забезпечення швидкого запуску defense tech проектів. Юридично кластер функціонує на базі Фонду розвитку інновацій.

У зв'язку з впровадженням і поширенням фінтех-інновацій, суттєво змінюється сфера грошо-

вого обігу, насамперед, у платіжно-інвестиційному контексті. Фінансові технології і грошовий обіг розвиваються обопільно, а їх взаємна імпліцитність є характерною ознакою такого розвитку.

Модернізація грошового обігу проявляється двояко. По-перше, інструментально, з появою і використанням приватних криптовалют та підготовчим тестуванням цифрових грошей центрального банку. І, по-друге, через регуляторні дії держави задля впровадження нових фінансових технологій та інфраструктурного сервісу переміщення капіталу. В обох цих аспектах має місце як стимулювання, так і обмеження використання відмічених приватних і державних грошових інструментів. Тому питання державного стимулювання розвитку фінтеху та модернізації грошового обігу постають як одні з першочергових.

У процесі насичення грошового обігу новими активами, виникає питання щодо необхідності покращення його державного нормативно-правового врегулювання. Ринки криптовалют ажіотажно розвинулися поза регуляторними межами на фоні власної спекулятивної капіталізації. При відсутності регулювання та звітності угод з криптоактивами транспарентність ринків криптовалют залишається все ще вкрай незадовільною. Дотепер ще не вирішені питання легалізації криптовалютних угод, оподаткування доходів від їх продажу. Спекулятивність цих ринків з варіативністю цін криптоактивів достатньо очевидна. Тестування цифрових валют центральних банків та їх очікувана емісія орієнтовані не тільки на використання переваг цифровізації інвестиційних і платіжних трансакцій, а на забезпечення транспарентності грошового обігу і зменшенні його тінізації.

У вітчизняному нормативно-правовому полі відсутнє визначення криптовалют. Справедливо криптовалюти віднести до групи віртуальних активів, оскільки вони: а) створені на базі блокчейну з використанням криптографічних методів та математичних обчислень, та б) існують у безготівковій формі записів у приватних криптогаманцях, а для підтвердження своєї вартості обмінюються на знаки національних фіатних валют.

В ЄС Директива ЄС 2018/843 [14] оперує поняттям «віртуальні валюти» та визначає їх як цифрове вираження вартості, яке не випускається чи не гарантується центральним банком або державним органом, яке не обов'язково пов'язане із законодавчо встановленою валютою та

не має правового статусу валюти чи грошей, але приймається фізичними або юридичними особами в якості засобу обміну, який можна передавати, зберігати та торгувати в електронному вигляді. Детальний ретроспективний аналіз європейського законодавства в цій частині представила О.А.Ушинкіна [15].

20.04.2023 року Європейський парламент прийняв історичне рішення для ринку криптоактивів, схваливши нові загальні правила нагляду та захисту прав споживачів щодо криптовалют – Markets in Crypto assets (MiCA) [16]. На початку цього документу відзначено, що він «є частиною пакету цифрових фінансів», який включає: а) нову стратегію цифрових фінансів для фінансового сектору ЄС; б) пропозицію щодо пілотного режиму ринкової інфраструктури технології розподіленої книги (DLT), в) пропозицію щодо цифрової операційної стійкості, а також г) пропозицію щодо уточнення або зміни певних пов'язаних правил фінансових послуг ЄС. Мета прийняття MiCA полягає у спробі «гарантування, що ЄС прийме цифрову революцію та запровадить її з інноваційними європейськими компаніями, зробивши переваги цифрових фінансів доступними для європейських споживачів і підприємства».

Надалі основні його положення визначають, що Регламент MiCA буде безпосередньо застосовуватися до емітентів віртуальних активів, а також до постачальників послуг віртуальних активів, які прагнуть вийти на ринок ЄС. MiCA також поширюватиметься на види ринкових зловживань, пов'язаних з будь-якими видами транзакцій або послуг, зокрема, на маніпулювання ринком та інсайдерську торгівлю.

В Україні термін «віртуальні активи» використовується нещодавно, що законодавчо уособлюється з «цифровим вираженням вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей» [17]. У цьому законі також вперше електронні гроші визначилися як різновид активів – коштів (див. ст. 1: «активи – кошти, у тому числі електронні гроші, інше майно, майнові та немайнові права»). Згодом законопроект «Про віртуальні активи» підтвердив їх розуміння як нематеріального блага з відповідною вартістю та сукупністю даних в електронній формі. Зазначення в цих визначеннях цифрового вираження вартості, можливості обігу у циф-

ровому форматі для платіжних та інвестиційних цілей дозволяє розуміти криптоактиви як частину віртуальних.

Що нас чекає у найближчій перспективі? Ручір Шарма (індійський інвестор, оглядач в економічних виданнях) традиційно для Financial Times [18] серед очікуваних 10 трендів розвитку економіки у найближчому передбаченні відзначив прогрес використання штучного інтелекту як один з основних аспектів сучасного життя. Компанія Juniper-research, як аналітично-дослідницький центр, також визначила перспективні 10 трендів [19], які представляють дослідницький інтерес і матимуть тривалий (не річний) лаг часу для реалізації. Це такі передбачення: 1) Платежі A2A (англ. «account-to-account», – з рахунку на рахунок) в електронній комерції та для фінансових гаманців. 2) Поширення випадків використання CBDC. 3) Генеративний штучний інтелект у банківській справі для трансформації аналізу витрат. 4) Прийняття цифрової ідентифікації буде каталізовано інтеграцією цифрового гаманця. 5) Інструменти боротьби з відмиванням коштів для все більшого використання штучного інтелекту. 6) Поява стійких фінтех-рішень в рамках обов'язкового дотримання вимог ESG (англ. Environmental, Social, Governance – «довкілля», «соціальна сфера», «корпоративне управління» – зусилля компанії по кожному з цих напрямків заради сталого розвитку). 7) Системи миттєвих платежів (як то «FedNow») не досягнуть успіху, але послуги з доданою вартістю процвітатимуть. 8) Мобільний зв'язок буде поширюватися для прискорення переходу на фінансові технічні послуги. 9) Біометричні платежі в магазинах стрімко зростуть із зростанням розрахункових інновацій. 10) Режим «B2B BNPL» як оптимізація грошових потоків для бізнесу (купувай зараз, плати пізніше) надасть важливе фінансування для малих і середніх підприємств.

У новій Стратегії НБУ «Фінансова фортеця» (травень 2023 р.) у групі завдань цілі № 4 «Сучасні фінансові послуги» наголошено на необхідності подальшої цифровізації фінансових послуг, впровадженні нових технологій, поширенні безготівкових розрахунків, посиленні кібербезпеки. Підкреслено важливість таких ініціатив як «фінансовий ринок – цифрова фортеця; Power banking 2.0 – відновлення інфраструктури на декупованих територіях; технологічний розвиток фінансового ринку; стійкість, ефективність

та клієнтоорієнтованість готівкового обігу; віртуальні активи та цифрові гроші НБУ – чітке регулювання для забезпечення монетарного суверенітету; цифрові фінансові послуги – частина цифрової країни» [20].

В Україні у 2023 році у Верховній Раді зареєстрований новий законопроект № 10225–1 про обіг віртуальних активів, який спрямований на покращення інвестиційної привабливості держави, створення сприятливих умов для розвитку крипторинків та збільшення надходжень до бюджету завдяки податковому регулюванню операцій з криптоактивами.

Цей законопроект містить законодавчі новації щодо: визначення правового статусу віртуальних активів; класифікації цифрових активів та послуг у сфері, які адаптуються з європейськими стандартами регулювання криптоактивів (MiCA); адаптації рекомендацій FATF щодо фінансового моніторингу ринку криптоактивів; змін податкових умов для бізнесу, який працює у сфері віртуальних активів (ставка оподаткування для фізичних осіб становитиме: 5% впродовж перших трьох років; 9% впродовж наступних 5 років; 18% – після 8 років).

Список використаних джерел

1. Обушний С., Арабаджі К., Костікова К. (2023). Фінансові технології в Україні: шлях до інновацій та стабільності. Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій, 1(11), 59–72. URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/181>
2. Віблій П., Кондратюк М. (2022). Розвиток фінансових технологій в Україні в умовах війни. Галицький економічний вісник. № 3 (76). URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/76/1080.pdf>
3. Безпалій Р. (2021). Фінтех-інновації: передумови становлення та сучасні тенденції. Інвестиції: практика та досвід. № 2. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.2.44>
4. Стойко О. (2020). Перспективи розвитку фінтех- і банківського бізнесу в Україні. Проблеми економіки. № 2 С. 356–364. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-2-356-364>
5. The Basel Committee on Banking Supervision, consultative document: Sound Practices: Implications of fintech developments for banks and bank supervisors / Bank for International Settlements. URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d415.pdf>

6. Бондар Г. 7 нових фінтех-компаній з'явилися в Україні за рік повномасштабного вторгнення URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/7-novih-finteh-kompaniy-z-yavilis-v-ukrajini-za-rik-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-12301809.html>

7. 25 найперспективніших стартапів України. URL: https://forbes.ua/ratings/25-nayperspektivnishikh-startapiv-kraini-03012024-18287?fbclid=IwAR1iBA8z9R-ZQ4uyiT67vCrLyisb_TRNhSJE4-rCxJuBo_FhabVrKnUwouc

8. Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-fintehu-v-ukrayini-do-2025-roku>

9. BIS. Sound Practices: Implications of fintech developments for banks and bank supervisors URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d415.pdf>

10. Мінцифри працює над створенням регуляторної інфраструктури. URL: <https://fintechinsider.com.ua/minczyfry-praczuje-nad-stvorennjam-regulyatornoyi-pisochny-czi/?fbclid=IwAR3Hriqdv8iM8lrMOe3AgL7InisQg81pqPiJ-3XSXxSHO9cMVIVoPWC1vHI>

11. Український фонд стартапів. Офіційний сайт. URL: <https://usf.com.ua>

12. Коментар Андрія Пишного для Euromoney про проект POWER BANKING та його актуальність для центробанків інших країн. URL: <https://www.euromoney.com/article/2cjo1yhr1285dh6sgk6ww/banking/what-ukraine-can-teach-the-worlds-banks>

13. В Україні запустили defense tech cluster BRAVE1, який стимулюватиме розвиток військових інновацій та оборонних технологій. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrajini-zapustyly-defense-tech-cluster-brave1-i-akiy-stymuliuvatyme-rozvytok-viiskovykh-innovatsii-ta-oboronnykh-tekhnohii>

14. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32018L0843>

15. Ушинкіна, О Концептуальні підходи до визначення поняття «віртуальні активи» в Україні та у світі. Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний журнал «Повітряне і космічне право», 2022. – 3 (64), С. 70–77. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.64.16880>

16. Proposal for a regulation of the european parliament and of the council on Markets in Crypto-

assets, and amending Directive (EU) 2019/1937. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020PC0593>

17. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6.11.2019 року, № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

18. Ruchir Sharma. Top 10 trends for 2024. URL: https://www.ft.com/content/9edcf793-aaf7-42e2-97d0-dd58e9fab8ea?xnp_e_tifc=huHj4kPNx.Y14IxJ4f4_4jpJVdUZMds_O_ZhuHJbuHdtfe.OkxA4FhN4Z17xkdbdtlxIOFP_h.1ZbIP.h9X74FHj4D1pxDnJ4kU_4.QN

19. Top 10 Fintech & Payments Trends 2024. URL: <https://www.juniperresearch.com/press/top-10-fintech-payment-trends-2024>

20. Фінансова фортеця України: НБУ презентував нову Стратегію, сфокусовану на спротиві російській агресії та відновленні країни. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_NBU.pdf?v=5/

References

1. Obushnyi S., Arabadzi K., Kostikova K. (2023). Finansovi tekhnologii v Ukraini: shliakh do innovatsii ta stabilnosti. Yevropeyskyi naukovyi zhurnal ekonomichnykh ta finansovykh innovatsii, 1(11), 59–72. URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/181>

2. Viblyi P., Kondratiuk M. (2022). Rozvytok finansovykh tekhnologii v Ukraini v umovakh viiny. Halytskyi ekonomichnyi visnyk. № 3 (76). URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/76/1080.pdf>

3. Bezpalyi R. (2021). Fintekh-innovatsii: peredumovy stanovlennia ta suchasni tendentsii. Investytsii: praktyka ta dosvid. № 2. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.2.44>

4. Stoiko O. (2020). Perspektyvy rozvytku fintekh- i bankivskoho biznesu v Ukraini. Problemy ekonomiky. № 2 S.356–364. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-2-356-364>

5. The Basel Committee on Banking Supervision, consultative document: Sound Practices: Implications of fintech developments for banks and bank supervisors / Bank for International Settlements. URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d415.pdf>

6. Bondar H. 7 novykh fintekh-kompanii zivylis v Ukraini za rik povnomasshtabnoho vtornennia URL: [https://www.unian.ua/economics/finance/7-novih-](https://www.unian.ua/economics/finance/7-novih-finteh-kompaniy-z-yavilis-v-ukrajini-za-rik-povnomasshtabnogo-vtornennia-12301809.html)

finteh-kompaniy-z-yavilis-v-ukrajini-za-rik-povnomasshtabnogo-vtornennia-12301809.html

7.25 naiperspektyvnishykh startapiv Ukrainy. URL: https://forbes.ua/ratings/25-nayperspektivnishykh-startapiv-kraini-03012024-18287?fbclid=IwAR1iBA8z9R-ZQ4uyiT67vCrLyisb_TRNhSJE4-rCxJuBo_FhabVrKnUwouc

8. Stratehiia rozvytku fintekhu v Ukraini do 2025 roku. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvytku-fintehu-v-ukrayini-do-2025-roku>

9. BIS. Sound Practices: Implications of fintech developments for banks and bank supervisors URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d415.pdf>

10. Mintsyfry pratsiue nad stvorenniam rehuliatornoj pisochnytsi. URL: <https://fintechinsider.com.ua/mincyfry-praczyuye-nad-stvorenniam-regulyatornoy-pisochnytsi/?fbclid=IwAR3Hriqdv8iM8lrMOe3AgL7InisQg81pqPiJ-3XSXxSHO9cMMVVoPWC1vHI>

11. Ukrainskyi fond startapiv. Ofitsiyni sait. URL: <https://usf.com.ua>

12. Komentar Andriia Pyshnoho dlia Euromoney pro proiekt POWER BANKING ta yoho aktualnist dlia tsentrobankiv inshykh krain. URL: <https://www.euromoney.com/article/2cjo1yhr1285dh6sgk6ww/banking/what-ukraine-can-teach-the-worlds-banks>

13. V Ukraini zapustyly defense tech cluster BRAVE1, yakyi stymuliuvatyme rozvytok viiskovykh innovatsii ta oboronnykh tekhnologii. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukraini-zapustyly-defense-tech-cluster-brave1-iakyi-stymuliuvatyme-rozvytok-viiskovykh-innovatsii-ta-oboronnykh-tekhnologii>

14. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32018L0843>

15. Ushynkina, O. Kontseptualni pidkhody do vyznachennia poniattia «virtualni aktyvy» v Ukraini ta u sviti. Naukovi pratsi Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Yurydychnyi zhurnal «Povitriane i kosmichne pravo», 2022. – 3 (64), S. 70–77. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.64.16880>

16. Proposal for a regulation of the european parliament and of the council on Markets in Crypto-assets, and amending Directive (EU) 2019/1937. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020PC0593>

17. Zakon Ukrainy «Pro zapobihannia ta protyiduii lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia» vid 6.112.2019 roku, № 361–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

18. Ruchir Sharma. Top 10 trends for 2024. URL: https://www.ft.com/content/9edcf793-aaf7-42e2-97d0-dd58e9fab8ea?xnpe_tifc=huHj4kPNx.YI4lxJ4f4_4jpvJvUZMds_O._ZhuHJbuHdtfe.OkxA4FhN4Z17xkdbdtlxIOFP_h.1ZblP.h9X74FHj4D1pxDnJ4kU_4.QN

19. Top 10 Fintech & Payments Trends 2024. URL: <https://www.juniperresearch.com/press/top-10-fintech-payment-trends-2024>

20. Finansova fortetsia Ukrainy: NBU prezentuvav novu Stratehiu, sfokusovanu na sprotyvi rosiiskii ahresii

ta vidnovlenni krainy. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_NBU.pdf?v=5/

Дані про автора

Корнєєв Володимир Вікторович,

доктор економічних наук, професор, декан факультету фінансів та цифрових технологій, Державний податковий університет

e-mail: vkorn27@gmail.com

Data about author

Volodymyr Korneev,

Doctor of Economics, Professor, Dean of the Faculty of Finance and Digital Technologies, State Tax University

e-mail: vkorn27@gmail.com

УДК 338

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11043459>

МАРИНІНА С.В.

Технологічний потенціал як складова впровадження модернізації економіки України

Предмет дослідження є технологічний, науковий та інноваційний потенціал як чинник модернізації національної економіки.

Метою дослідження є визначення та обґрунтування умов переходу економіки України до модернізаційного розвитку методом посилення науково-технологічної та інноваційної сфери.

Методи дослідження. При написанні наукової статті використовувались загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: спостереження, опису, аналізу, узагальнення, систематизації, візуально-графічні.

Результати роботи. У статті визначено ключові умови переходу до модернізаційного економічного розвитку України; окреслено першочергові завдання модернізації української економіки; висвітлено тенденції розвитку науково-технологічного потенціалу; виявлено проблемні аспекти виходу економіки України на траєкторію випереджаючого розвитку та чинники стримування інноваційної активності.

Висновок. До першочергових завдань потрібних для модернізації національної економіки шляхом удосконалення науково-технологічної та інноваційної сфери слід віднести збільшення частки високотехнологічних та споживчих галузей за допомогою використання власних ресурсів держави і приватного бізнесу, а також залучення зовнішніх інвестицій та світових новітніх знань й технологій. Необхідним є підвищення винахідності та спроможності подальшого використання нових винаходів високотехнологічними інноваціями шляхом модернізації національної інноваційної системи. Важливим аспектом для розвитку української економіки є зменшення відриву наукової діяльності від інноваційної методом послаблення організаційного відокремлення наукової сфери від вищої освіти та підприємницької діяльності.

Ключові слова: національна економіка, наукова діяльність, науково-технологічний потенціал, впровадження інновацій, технологічна модернізація, випереджаючий розвиток.

MARYNINA S. V.

The technological potential as a factor of modernization of the Ukrainian economy

The subject of the study. The influence of technological, scientific and innovation potential on modernization of the national economy was researched in the article.

The purpose of the study is the definition of conditions for the transition to modernization of the economy of Ukraine by the strengthening the scientific, technological and innovation spheres.

Research methods. In the article were used general scientific and special research methods, such as observation, description, analysis, generalization, systematization, visual and graphic.

Work results. The main conditions for the transition to the modernization of the economic development of Ukraine were defined in the article; the priority tasks of the modernization of the Ukrainian economy were outlined; trends in the development of scientific and technological potential were defined; the problematic aspects of entering the trajectory of anticipatory development by the economy of Ukraine and stimulation factors of innovation activity were identified.

Conclusions. Increasing the share of high-tech and consumer industries through the use of the state and private business resources, as well as attracting foreign investments and the world's latest knowledge and technologies should be included among the primary tasks for the modernization of the national economy by improving the scientific, technological and innovative spheres. It is necessary to increase the level of ingenuity and the ability to further use the new inventions by the high-tech innovations using the modernizing of the national innovation system. The reduction of the gap between scientific and innovation activity by easing the organizational separation of the scientific sphere from higher education and entrepreneurial activity is important for development of the Ukrainian economy.

Keywords: national economy, scientific activity, scientific and technological potential, innovations introduction, modernization of technology, anticipatory development.

Постановка проблеми: можливості висококонкурентного розвитку національної економіки визначаються чинниками, що створюють передумови інноваційного зростання та технологічної модернізації. Посилюються фактори формування конкурентної складової переваги, які базуються на активізації наукової та інноваційної діяльності, що є однією з найважливіших умов позитивного економічного розвитку.

Низький рівень ефективності використання технологій став обмежуючим чинником конкурентного розвитку України. При цьому процес оновлення технологічної промисловості не має стійкої зростаючої динаміки. Також недостатньою для забезпечення відчутного прориву в конкурентоспроможності залишається динаміка оновлення технологій інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінкою впливу технологічного, інноваційного та наукового розвитку на модернізацію економіки держави займалися зарубіжні науковці А.Н. Лінк, С. Мехта, Н. Розенберг, Д.К. Мовері та ін.

Дослідження економіки знань, процесу низького рівня запровадження нових технологічних процесів, збереження низькотехнологічної структури відтворюваних процесів в економіці України присвячено достатньо праць вітчизняних фахівців. Варто зазначити В. Гейця, Ю. Гончарова, А. Даниленка, Е. Лібанову, Л. Овсяннікову, М. Остапчука, Ю. Рубана та ін.

Разом з тим, багато аспектів цієї проблематики недостатньо розкриті та обґрунтовані. Потребують подальшого дослідження питання повільності якісних зрушень у динаміці розвитку України, що обмежує структурні та функціональні зміни в національній економіці, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності на основі технологічної модернізації, тобто переходу до нової якості економічного розвитку країни.

Метою статті є визначення висококонкурентного розвитку національної економіки і можливості, що створюють передумови інноваційного зростання та технологічної модернізації.

Виклад основного матеріалу. Поточні тенденції економічної динаміки України засвідчують технологічну несумісність української економіки з розвиненими країнами, що закріплює за країною, у міжнародному поділі праці, роль поставальника продукції первинної обробки з низьким вмістом доданої вартості.

Поки, що основою конкурентоспроможності економіки країни залишаються традиційні чинники, пов'язані з використанням незавантажених виробничих потужностей, а також сприятливою світовою кон'юнктурою на базові низько- та середньотехнологічних категорій товарного експорту України, відносно дешевою ресурсною базою, низькою вартістю робочої сили.

Зберігається тенденція до збільшення технологічного розвитку між українською промисловістю

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

і промисловістю розвинених країн у більшості переробних і високотехнологічних галузях. Внаслідок цього, закріплюючись в соціальних, організаційних і виробничо-технологічних структурах, цей розрив створює технологічні бар'єри для розвитку національної економіки країни. Крім того, недостатня ефективність використання вітчизняного трудового потенціалу закладає системні перешкоди реалізації послідовного підвищення рівня оплати праці та інвестування в розвиток людського капіталу [1].

Відомо, що головними складовими промисловості, які визначатимуть конкурентоспроможність всієї економічної системи країни, стають високотехнологічні виробництва, галузі, які значною мірою впли-

ватимуть на розвиток наукоємних та інформаційно-містких видів діяльності, закладають основу для формування економіки знань сприяють зростанню високооплачуваної та висококваліфікованої праці.

Низький рівень запровадження нових технологічних процесів, збереження низькотехнологічної структури відтворюваних процесів в економіці України, модернізації технологічного обладнання став основним чинником відставання країни від країн Європейського Союзу.

За даними Європейського інноваційного табло (ЄІТ) Україна у 2022–2023 рр. була віднесена до групи країн «нові інноватори», з розрахованим коефіцієнтом 31,0% (табл. 1) [2; 3].

Таблиця 1. Продуктивність національної інноваційної діяльності за 2022–2023 рр., коефіцієнт Євростату

Показники	Відносна продуктивність в порівнянні з країнами-членами ЄС, 2022 р.	Відносні зміни, 2015–2022 рр.	Відносні зміни, 2021–2022 рр.	Відносна продуктивність в порівнянні з країнами-членами ЄС, 2023 р.	Відносні зміни, 2016–2023 рр.	Відносні зміни, 2022–2023 рр.
Сумарний інноваційний індекс	31,0	-0,5	1,6	31,0	-0,2	-0,7
Людський капітал	36,0	-10,8	0,0	34,9	-11,0	0,0
Населення з вищою освітою	–	–	–	–	–	–
Випускники докторантури	33,1	-8,5	0,0	33,1	-8,5	0,0
Вплив на зайнятість	70,1	0,0	0,0	72,8	-25,8	0,0
Зайнятість у наукомісткій діяльності	79,2	0,0	0,0	80,7	-26,5	0,0
Фінансування та підтримка	33,2	1,6	9,2	31,2	5,7	1,5
Витрати на ДіР у державному секторі	11,5	-23,4	0,0	11,8	-14,2	0,0
Венчурні витрати	58,6	43,9	30,1	53,6	45,0	4,7
Державна підтримка бізнесу пов'язаного з ДіР	26,1	-8,3	0,0	24,9	-8,4	0,0
Інвестиції, що надходять від фірм	31,2	-5,3	0,1	31,7	-3,5	0,1
Витрати на ДіР у бізнес секторі	15,2	-11,3	0,0	15,7	-7,0	0,0
Витрати на інновації, які не пов'язані з ДіР	53,6	0,2	0,2	53,6	0,2	0,2
Використання інформаційних технологій	31,3	-3,9	0,0	22,1	-3,7	0,0
Підприємства, які проводять навчання з ІКТ	30,0	-3,8	0,0	21,8	-3,8	0,0
Інтелектуальні активи	20,8	6,3	1,9	17,3	1,5	-1,4
Заявки на отримання патенту	39,8	4,4	3,6	29,4	-4,8	-4,9
Заявки на отримання торговельної марки	15,0	17,0	2,1	16,5	15,1	3,0
Вплив продажів	32,3	-2,0	0,3	38,3	5,6	-1,8
Експорт середньо- та високотехнологічних товарів	27,3	-19,1	-1,7	13,4	-18,8	-14,4
Експорт наукомістких послуг	59,7	12,7	0,0	105,6	37,6	9,5
Реалізація інноваційної продукції	3,1	3,4	3,4	3,1	3,4	3,4
Екологічна стійкість	75,9	-10,4	-3,0	76,7	-10,5	-3,0
Екологічні технології	87,8	-10,0	-2,9	87,8	-10,0	-2,9

Джерело: структуровано автором на основі [2; 3]а

Проте при аналізі продуктивності національної інноваційної діяльності необхідно врахувати, що Україна з початком повномасштабної війни припинила оприлюднення статистичних даних щодо науки, технологій та інновацій. Тому, доступна статистична інформація була неповною порівняно з іншими країнами Європи.

Загалом, у ЄІТ країни рейтинуються у відповідності до коефіцієнту (відсотковий бал) розрахованого на основі наданих статистичних даних, за методологією Евростату (табл. 2) та зараховуються до відповідних груп:

- нові інноватори: 0–70 балів;
- помірковані інноватори: 70–100 балів;

Таблиця 2. Продуктивність інноваційної діяльності країн Європи у 2023 р., коефіцієнт Евростату

Країна	Людський капітал	Вплив на зайнятість	Інноватори	Привабливі дослідницькі системи	Інформаційні технології	Інтелектуальні активи	Фінансування та підтримка	Інвестиції, що надходять від фірм	Вплив продажів	Екологічна стійкість
Країни-члени Європейського Союзу										
Австрія	124,1	122,0	124,2	153,5	99,9	140,6	121,3	107,5	93,6	109,0
Бельгія	124,8	150,0	146,5	155,6	147,3	86,9	123,6	132,0	102,6	101,7
Болгарія	32,7	56,7	56,0	26,6	48,1	92,5	22,1	35,0	59,7	46,2
Греція	71,5	124,2	167,3	71,0	39,3	51,8	63,6	70,5	85,5	71,8
Данія	176,7	107,9	117,2	189,5	149,8	136,9	111,9	114,4	107,7	129,3
Естонія	125,6	144,0	95,3	126,3	122,4	117,6	92,5	90,1	69,9	23,3
Ірландія	156,4	151,5	115,8	159,3	128,6	57,3	64,8	75,9	138,8	109,0
Іспанія	127,2	59,7	50,1	96,1	90,1	80,1	81,1	61,0	97,5	100,4
Італія	62,1	107,0	115,2	106,2	79,5	107,6	66,8	72,3	92,8	113,4
Кіпр	115,1	147,0	154,8	162,4	117,5	103,4	39,4	46,4	108,2	59,7
Латвія	107,2	101,3	113,7	54,2	69,6	72,1	71,2	86,2	54,8	78,3
Литва	75,4	48,9	39,3	53,7	75,4	63,8	37,9	24,5	52,3	41,9
Люксембург	156,6	133,0	99,0	221,1	144,3	107,9	66,4	43,9	93,1	118,9
Мальта	77,4	108,7	66,0	126,9	120,8	125,7	12,8	40,9	70,1	112,5
Нідерланди	166,4	124,1	104,7	193,8	162,2	114,1	121,5	77,9	86,3	123,2
Німеччина	99,8	128,4	141,1	109,0	120,9	122,0	91,8	140,4	117,5	121,2
Польща	58,3	50,8	41,4	46,2	90,3	84,2	61,2	59,3	68,2	43,8
Португалія	110,4	95,3	99,3	127,1	101,9	76,8	90,6	52,7	77,1	27,9
Румунія	19,9	10,9	4,6	41,0	30,8	31,4	18,0	13,7	70,5	42,7
Словаччина	91,6	55,9	42,3	51,7	74,7	49,4	38,1	56,0	101,8	95,5
Словенія	139,1	106,6	116,1	109,0	117,3	84,4	66,1	60,9	87,3	84,6
Угорщина	47,0	60,1	49,3	77,8	79,5	47,7	77,6	74,1	86,2	70,1
Фінляндія	157,1	138,0	147,5	156,6	190,6	124,6	103,6	109,1	116,4	78,3
Франція	126,3	110,1	104,5	117,1	73,8	80,6	132,7	89,7	81,7	118,3
Хорватія	49,3	76,9	126,9	55,0	80,5	46,7	97,0	38,0	51,7	57,2
Чехія	82,7	106,1	138,2	82,6	100,4	63,1	82,1	113,2	103,1	99,0
Швеція	183,5	154,6	142,6	176,0	180,4	124,2	115,9	128,0	103,4	88,7
Країни, що не входять до Європейського Союзу										
Албанія	53,6	37,5	70,4	42,0	–	32,6	0	0	53,2	98,6
Боснія і Герцеговина	9,6	78,6	110,5	37,3	63,5	7,7	19,7	0,7	28,6	89,7
Велика Британія	161,5	147,3	48,1	170,6	120,2	70,4	122,6	76,2	106,8	116,1
Ісландія	135,7	126,2	102,2	189,5	88,7	66,6	78,5	87,6	39,1	57,9
Норвегія	159,7	133,5	155,6	162,4	142,9	57,4	129,0	78,6	55,3	82,8
Північна Македонія	36,3	105,8	132,5	48,1	69,3	16,2	14,5	23,3	29,8	56,0
Сербія	32,8	30,7	60,0	84,8	32,8	14,4	15,6	40,0	68,8	87,3
Туреччина	48,5	23,1	58,4	45,6	32,6	27,1	68,6	46,8	65,9	44,1
Україна	34,9	72,8	0	17,5	22,1	17,3	31,2	31,7	38,3	76,7
Чорногорія	47,3	99,5	132,2	46,7	79,7	17,8	39,2	101,9	72,1	27,6
Швейцарія	190,1	165,8	131,3	224,5	134,7	133,2	84,7	150,4	98,7	125,0

Джерело: структуровано автором на основі [3]

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

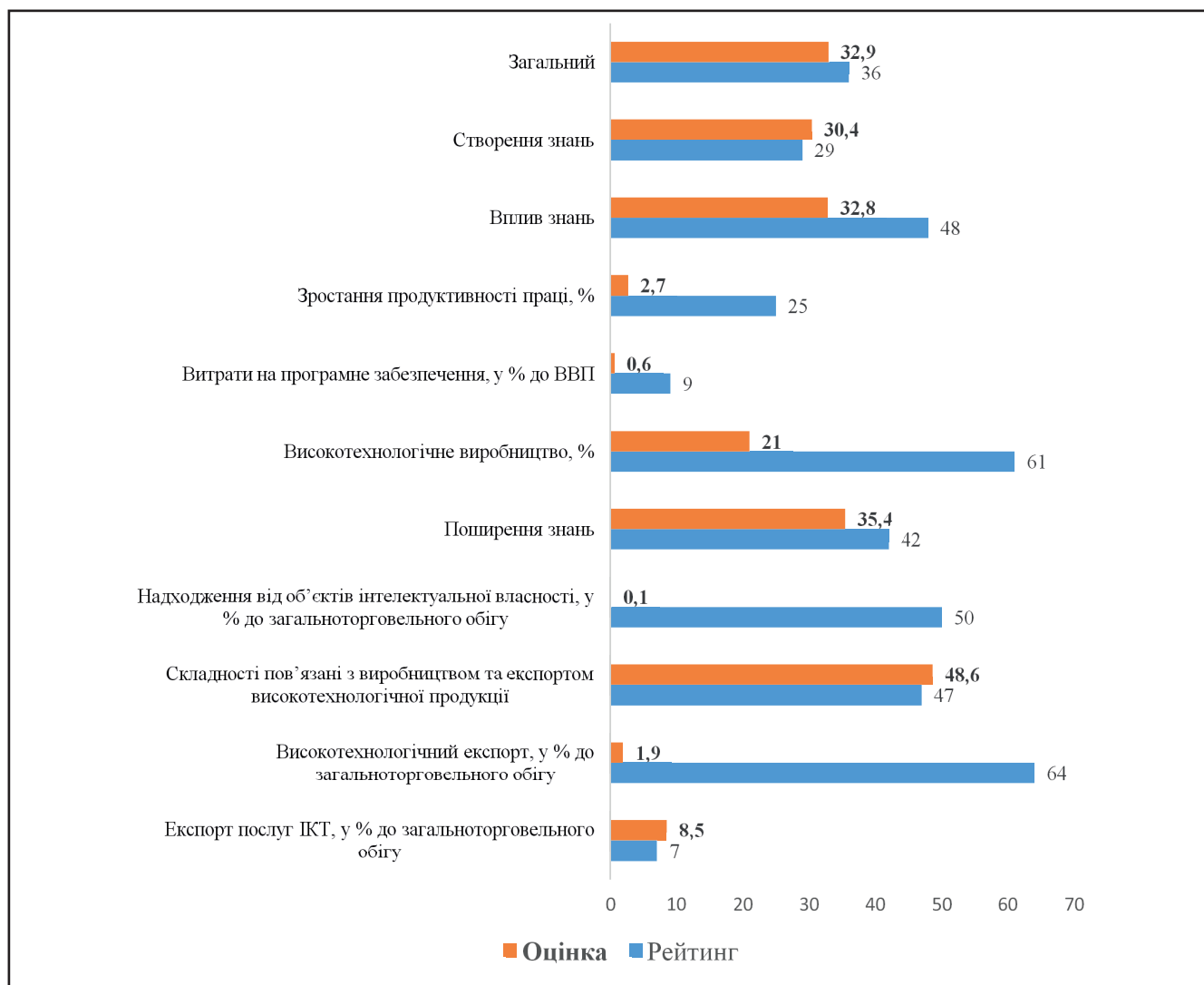
- сильні інноватори: 100–125 балів;
- інноваційні лідери: 125–160 балів.

До тенденцій зовнішньоекономічного співробітництва України відносять наступні: домінуючим сегментом інтеграції України у міжнародну торгівлю залишається середньотехнологічна продукція переробної промисловості; зростання рівня технологічності зовнішнього промислового товарообороту України при збільшенні його споживчої складової; збереження низького рівня запровадження в країні технологій, які є передовими за міжнародними стандартами, через прямі іноземні інвестиції.

Технологічна модернізація є важливим чинником, від якого залежатиме входження України у світове економічне співтовариство та її подальший розвиток [1; 4].

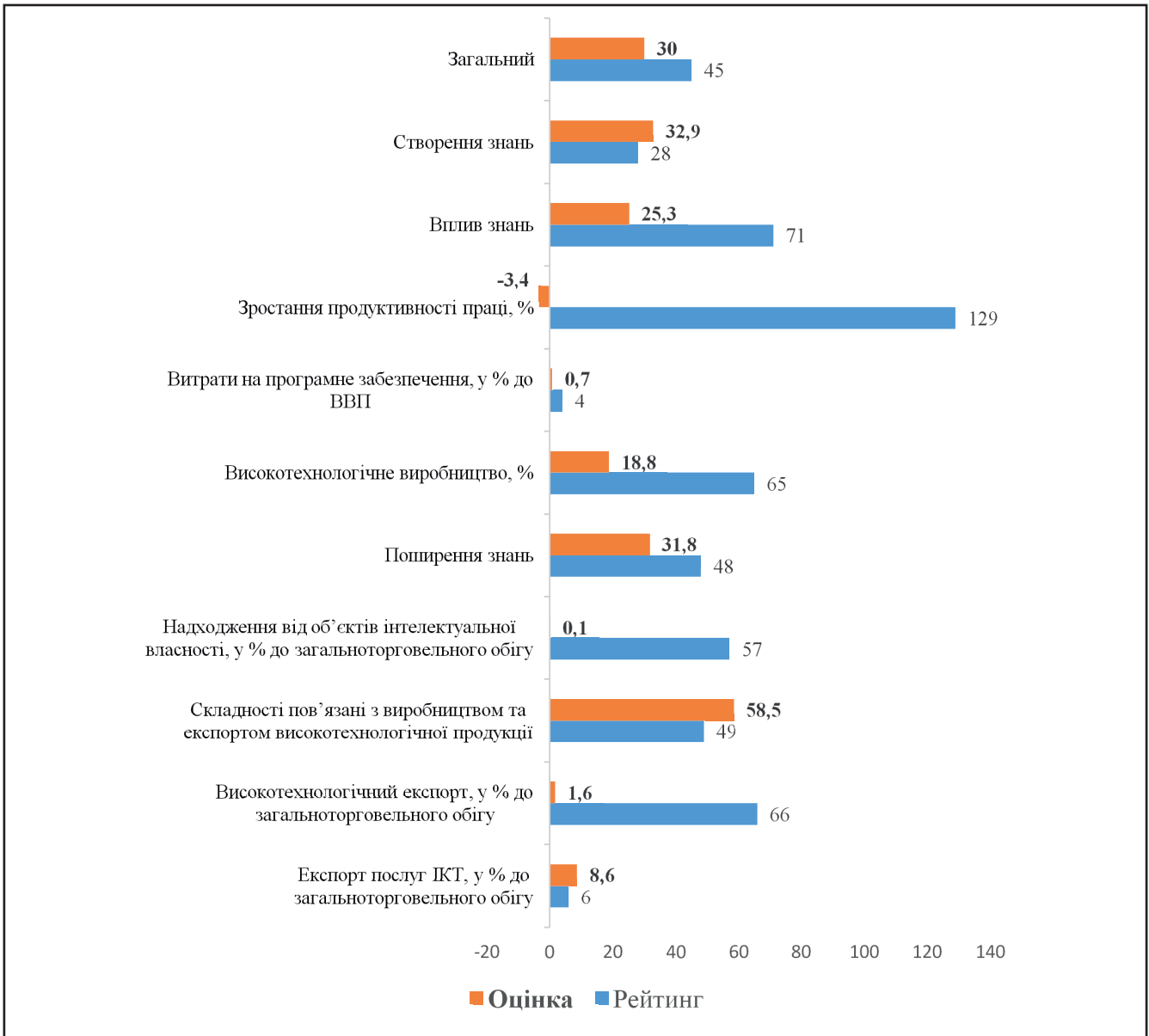
Основна частка загального обсягу промислової продукції припадає на галузі, що виробляють сировину, матеріали і енергоресурси – продукцію проміжного споживання. Це фактор, який значно обмежує можливості до економічного зростання через низьку ефективність сировинних виробництв за визначенням, чим порушує питання необхідності модернізації економіки.

За оцінкою проведеною Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (ВОІВ) для формування глобального інноваційного індексу, в Україні низьким залишається рівень високотехнологічного виробництва – 21% у 2022 р. та 18,8% у 2023 р., а також підвищилися складності пов'язані з виробництвом та експортом високотехнологічної продукції з 48,6% у 2022 р. до 58,5% у 2023 р. (рис. 1, рис. 2).

Рисунок 1. Результати отримані в Україні за допомогою знань і технологій у 2022 р., оцінка ВОІВ

Джерело: структуровано автором на основі [5]

Рисунок 2. Результати отримані в Україні за допомогою знань і технологій у 2023 р., оцінка VOIB

Джерело: структуровано автором на основі [6]

Модернізація економіки завжди супроводжується структурним зломом, перерозподілом ресурсів, нарощуванням протиріч між сегментами господарства, територіями та соціальними групами. При цьому виграш одних супроводжуватиметься програшем інших. Це передбачає певні перспективи, які отримують конкурентні соціально-економічні групи від економічного зростання того чи іншого типу, а також з врахуванням яка при цьому ціна зростання і хто цю ціну сплатить.

Основні умови переходу до модернізаційного економічного розвитку України наступні: розроблення і впровадження в дію проекту модернізації з чітким розумінням цілей і способів їх досяг-

нення; створення з боку держави чіткої правової і судової системи, здатної захистити права власності; детінізація економіки і подолання корупції; формування механізму розширеної взаємодії індустріального виробництва, доходів і кінцевого попиту; формування інститутів розвитку, що можуть компенсувати недоліки щодо підтримки прикладних інновацій, які є основою для модернізації і переходу на інноваційно-інвестиційний етап розвитку; розроблення та реалізація заходів щодо вдосконалення регуляторної політики держави, розвитку підприємництва в напрямі вдалого ведення бізнесу; створення умов для гармонійного поєднання національного еконо-

мічного розвитку та входження в процес економічної глобалізації.

Необхідно мобілізувати в країні структурні і соціальні джерела підвищення ефективності, які повинні стати, основним змістом модернізації, одним із її ключових орієнтирів [7].

До першочергових завдань модернізації національної економіки, потрібно віднести: підвищення продуктивності праці, внаслідок економічно впровадженого запозичення та вдосконалення західних технологій; формування та забезпечення діяльності інститутів розвитку, таких як інноваційні фонди, бізнес-інкубатори, фонди соціального і регіонального розвитку, центри трансферту технологій; визначення пріоритетних напрямів технологічного розвитку з урахуванням глобальних тенденцій і надання їм повноважень інноваційних точок росту та забезпечення умови для зростання та формування інноваційних кадрів, які стануть технологічним ядром держави; здійснення оцінки власних наукових розробок щодо можливості їх подальшого впровадження у виробництво; розроблення технологічних схем імпортозаміщення за участю вітчизняних виробників, науково-дослідних інститутів, профільних державних установ та відомств; розроблення та реалізація системи регуляторних заходів для підвищення мотивації щодо капіталовкладень бізнесом і розширення іноземних запозичень в інвестування економіки [8].

Аналіз розвитку науково-технологічного потенціалу визначив тенденції, які характеризуються наступними складовими: підтримуються адміністративні принципи розподілу ресурсів у сфері науки на всіх, без винятку, рівнях; домінує відомча система організації науки; переважає спеціалізація окремих галузей наукових досліджень або обслуговування окремих міністерств; існують бар'єри для міжгалузевої наукової кооперації, створення і поширення технологій інновацій; знижується рівень науково-технологічного потенціалу, що виявляється в зменшенні кількості створених зразків нової техніки, що відповідають світовому рівню; відбувається реструктуризація галузевого складу національної економіки, орієнтація на сектори з низькою наукомісткістю, що призводить до різкого падіння попиту на наукову продукцію, проектно-дослідницькі роботи та інноваційну діяльність; припиняються довгострокові фундаментальні дослідження і розроб-

ки через скорочення наукомісткості промислового виробництва, що в свою чергу приводить до зменшення кількості технічних новинок світового рівня; заводська наука традиційно посідає незначне місце в інституційній структурі науки, що відбивається на інноваційній активності підприємств; підтримується дисбаланс стимулів між наукою та інноваційною діяльністю, особливо в частині пільгового оподаткування [7; 9; 10; 11].

Протягом значного періоду державна економічна політика була спрямована на підтримання експорту, основна частина якого в країні забезпечується сировиною та продукцією з незначним ступенем переробки.

Академічною наукою доведено, що вихід економіки України на траєкторію випереджаючого розвитку має характеризуватися не тільки збільшенням темпів економічного зростання, а й докорінною структурною перебудовою, збільшенням частки високотехнологічних та споживчих галузей.

Суттєвим чинником, який стримуватиме збільшення інноваційної активності промислових підприємств, є відсутність платоспроможного попиту на інноваційну продукцію. Це викликано недостатніми темпами становлення сучасного масштабного інноваційного ринку в Україні, а також неспроможністю більшості вітчизняних товаровиробників виступати рівноправними партнерами на міжнародному ринку інноваційних товарів та послуг. Крім того, дається взнаки низька інноваційна культура споживачів, яка зумовлена відсутністю коштів для закупівлі високотехнологічних споживчих товарів і послуг.

Враховуючи, що інвестиційні ресурси в країні виснажені і не забезпечують ефективного розширеного відтворення, стає очевидним те, що промислові підприємства не зможуть вкладати ресурси в розробку та впровадження інновацій до того часу, поки не вирішать власних інвестиційних проблем [7].

Разом з тим світова практика довгострокового економічного розвитку свідчить про його нелінійність, що породжує нову рису в теорії і практиці економічного зростання – її багатоваріантність. Саме тому пряме запозичення тієї чи іншої моделі без ґрунтовної адаптації до місцевих умов та вдосконалення призводить до негативних наслідків. Тому найбільш результативною економічною моделлю в умовах взаємозв'язаного світового розвитку є відкритість економіки

та лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків. Україна повинна досягти успіхів і в цілому зробити прорив в технологічній та інноваційній сферах і перейти на інноваційний шлях розвитку.

Для досягнення успіху у повоєнний період необхідним є налагодження: повноцінного функціонування фондового ринку, створивши при цьому умови для ідентифікації ринкової вартості національного капіталу; розширеного спектру фінансових результатів корпоративних структур, перенаправивши їх в галузі з високим вмістом доданої вартості; якісного державного та корпоративного управління економікою; збільшеної частки інвестицій в основний капітал в структурі валового внутрішнього продукту за категоріями кінцевого використання; широкого впровадження інтенсивного типу відтворення суспільного продукту [7; 9; 11].

Економічне зростання випереджаючого типу передбачає також застосування окремих елементів наздоганяючого розвитку до яких відносять стратегії, що передбачають: освоєння випуску конкурентоспроможної продукції, що вже виробляється в розвинених країнах; використання власних науково-технічних досягнень на основі нагромадження основного капіталу для створення нових видів продукції і технологій, формування попиту на них і виходу на нові ринки; створення принципово нових видів продукції, що випереджають сучасні зразки на декілька поколінь – цей напрям має селективний характер і здійснюватиметься в науково-технічних установах та інноваційних підприємствах на основі підвищення частки інноваційного нагромадження.

Висновки

Основою зміцнення технологічної конкурентоспроможності економіки України має стати технологічна модернізація промисловості, заснована на освоєнні національних і запозичених технологічних інновацій.

Реалізація політики технологічної модернізації здатна перетворити технологічні й організаційні інновації на головний чинник кількісної і якісної динаміки української економіки. Вона має здійснюватися при одночасному використанні власних ресурсів держави і приватного бізнесу, а також залучених у країну зовні інвестицій, нових знань і технологій.

Питання модернізації національної інноваційної системи є предметом постійної уваги для подальших наукових досліджень, оскільки це

чинник для розвитку сприятливого інноваційно-інституційного середовища та визначальний напрям побудови економіки знань, яка здатна винаходити і використовувати високотехнологічні інноваційні досягнення.

Більшість наукових організацій, незважаючи на підпорядкованість міністерствам, є самостійними. Зберігається організаційне відокремлення фундаментальної науки від вищої освіти, прикладної науки від підприємств. У поєднанні з відомчими бар'єрами це спричиняє відрив наукової діяльності від інноваційної.

Українська економіка має мобілізувати всі наявні можливості для динамічного розвитку і досягнення ефективного входження у технологічну траєкторію еволюції людської цивілізації.

Список використаних джерел

1. Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / за заг. ред. Ю.І. Рубана. – К.: НІСД, 2008. – 744 с.
2. Publications Office of the European Union. European Innovation Scoreboard 2023: веб-сайт. URL: <https://op.europa.eu/en/web/eu-law-and-publications/publication-detail/-/publication/04797497-25de-11ee-a2d3-01aa75ed71a1> (дата звернення: 31.01.2024).
3. Publications Office of the European Union. European Innovation Scoreboard 2022: веб-сайт. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f0e0330d-534f-11ed-92ed-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-272941691> (дата звернення: 31.01.2024).
4. Остапчук М.В. Система технологій / М.В. Остапчук, Л.В. Сердюк, Л.К. Овсянникова. – К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 368 с.
5. The World Intellectual Property Organization (WIPO). Global Innovation Index 2022. Ukraine: веб-сайт. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_2000_2022/ua.pdf (дата звернення: 01.02.2024).
6. The World Intellectual Property Organization (WIPO). Global Innovation Index 2023. Ukraine: веб-сайт. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_2000_2022/ua.pdf (дата звернення: 01.02.2024).
7. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / В.М. Геєць, А.І. Даниленко, М.Г. Жулинський, Е.М. Лібанова, О.С. Онищенко; за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.

8. «Стратегічні пріоритети» – науково-аналітичний щоквартальний збірник. НІСД. № 1. – К.: НІСД, 2011. – 168 с.

9. Cunningham J.A., Link A.N. Technology and Innovation Policy: An International Perspective. New Horizons in Innovation Management series / J.A. Cunningham, A.N. Link. – Edward Elgar Publishing, 2021. – 176 p.

10. Mehta S., Shergill B.S. Innovation Systems, Economic Development and Public Policy: Sustainable Options from Emerging Economies / S. Mehta, B.S. Shergill. – Taylor & Francis, 2022. – 394 p.

11. Mowery D.C., Rosenberg N. Technology and the pursuit of economic growth / D.C. Mowery, N. Rosenberg. – Cambridge University Press, 1991. – 340 p.

References

1. Ukraina v 2008 rotsi: shchorichni otsinky suspilno-politychnoho ta sotsialno-ekonomichnogo rozvytku: Monohrafiia / za zah. red. Yu.I. Rubana. – K.: NISD, 2008. – 744 s.

2. Publications Office of the European Union. European Innovation Scoreboard 2023. URL: <https://op.europa.eu/en/web/eu-law-and-publications/publication-detail/-/publication/04797497-25de-11ee-a2d3-01aa75ed71a1> (data zvernennya: 31.01.2024).

3. Publications Office of the European Union. European Innovation Scoreboard 2022. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f0e0330d-534f-11ed-92ed-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-272941691> (data zvernennya: 31.01.2024).

4. Ostapchuk M.V. Systema tekhnolohii / M.V. Ostapchuk, L.V. Serdiuk, L.K. Ovsianynkova. – K.: Tsentri navchalnoi literatury, 2019. – 368 s.

5. The World Intellectual Property Organization (WIPO). GlobalInnovationIndex2022.Ukraine.URL:https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_2000_2022/ua.pdf (data zvernennya: 01.02.2024).

6. The World Intellectual Property Organization (WIPO). GlobalInnovationIndex2023.Ukraine.URL:https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_2000_2022/ua.pdf (data zvernennya: 01.02.2024).

7. Sotsialno-ekonomichni stan Ukrainy: naslidky dlia narodu ta derzhavy: natsionalna dopovid/ V.M. Heiets, A.I. Danylenko, M.H. Zhulynskiy, E.M. Libanova, O.S. Onyshchenko; za zah. red. V.M. Heitsia [ta in.]. – K.: NVTС NBUV, 2009. – 687 s.

8. «Stratehichni priorytety» – Naukovo-analitychnyi shchokvartalnyi zbirnyk. NISD. № 1. – K.: NISD, 2011. – 168 s.

9. Cunningham J.A., Link A.N. Technology and Innovation Policy: An International Perspective. New Horizons in Innovation Management series / J.A. Cunningham, A.N. Link. – Edward Elgar Publishing, 2021. – 176 p.

10. Mehta S., Shergill B.S. Innovation Systems, Economic Development and Public Policy: Sustainable Options from Emerging Economies / S. Mehta, B.S. Shergill. – Taylor & Francis, 2022. – 394 p.

11. Mowery D.C., Rosenberg N. Technology and the pursuit of economic growth / D.C. Mowery, N. Rosenberg. – Cambridge University Press, 1991. – 340 p.

Дані про автора

Мариніна Світлана Валеріївна,

к. е. н., завідувач відділення прогнозно-аналітичних та моніторингових досліджень науково-технічного розвитку, Державна наукова установа «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації», м. Київ, Україна

Data about the author

Svitlana Marynina,

PhD in Economics, Head of the Department of forecasting-analytical and monitoring studies of the scientific and technological development, State scientific institution «Ukrainian Institute of Scientific and Technical Expertise and Information», Ukraine, Kyiv

Відповідність зовнішньоторговельної політики України критеріям інтеграції в глобальні ланцюги створення вартості

Актуальність теми дослідження. Сучасна територіальна організація транснаціональних корпорацій формувалася під впливом незворотних процесів поглиблення міжнародного поділу праці, головну роль у якому відігравала компонентна спеціалізація. Це сприяло розвитку якісно нової форми міжнародної співпраці – глобальних ланцюгів створення вартості (ГЛСВ). Диверсифікація виробничих процесів у різних регіонах і країнах сприяє різкому зниженню торгових витрат завдяки розвитку інформаційних і комунікаційних технологій. Цей фактор має величезний вплив на прискорення глобалізації, оскільки призводить до включення нових ринків і цілих країн у світовий відтворювальний процес, стимулює поширення інновацій, науково–технічний прогрес, створення нових робочих місць.

Предметом дослідження є сукупність чинників, обставин та передумов, які визначають специфіку інтеграції України в глобальні ланцюги створення вартості.

Мета статті полягає у висвітленні відповідності зовнішньоторговельної політики України критеріям інтеграції в глобальні ланцюги створення вартості.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження було використано як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження.

Результати дослідження. Ефективне входження національної економіки до ГЛСВ потребує низки принципів змін у підходах до регулювання зовнішньої торгівлі. Коли імпортна складова стає важливим джерелом підвищення конкурентоспроможності експорту, необхідні зміни у підходах і критеріях митно–тарифної політики. Стимулювання імпорту матеріалів і комплектуючих стає доцільним у тих випадках, коли це пов'язано з перспективним збільшенням експорту готової продукції.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності державних і місцевих органів.

Висновки. ГЛСВ істотно ускладнюють комплекс заходів зовнішньоекономічної політики, необхідних для їх обслуговування. Вирішальними стають такі механізми, як спрощення процедур торгівлі та багаторазовий безперешкодний перетин кордону, просування передових систем управління якістю та безпекою, захист прав інтелектуальної власності в країнах–партнерах. В Україні недостатньо уваги приділяється використанню внутрішнього потенціалу активізації зовнішньоекономічної діяльності через участь у ГЛСВ. Незадовільною залишається регуляторна політика, спрямована на забезпечення належного функціонування митних органів та транспортно–комунікаційної інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності, що створює значні перешкоди для транскордонного переміщення товарів та інтеграції України в міжнародні виробничо–збутові мережі.

Ключові слова: глобальні ланцюги створення вартості, інтеграція, транснаціоналізація, прями іноземні інвестиції, зовнішньоторговельна політика.

GUZHVA I. Y.

IVANOV Y. I.

Compliance of Ukraine's foreign trade policy with the criteria for integration into global value chains

Topicality. The modern territorial organization of transnational corporations was formed under the influence of irreversible processes of deepening the international division of labour, the main role in which played componential specialization. This contributed to the development of a qualitatively new form of international cooperation – the global value chains (GVCs). The diversification of production processes across different regions and countries contributes to a steep reduction in trade costs through the development of information and communication technologies. This factor has a tremendous impact on the acceleration of

globalization, as it leads to inclusion of new markets and entire countries in the world reproduction process, stimulates the diffusion of innovations, scientific and technological advance, creation of new jobs.

The subject of the research is the set of factors, circumstances and prerequisites that determine the specifics of Ukraine's integration into global value chains.

The purpose of the article is to highlight the compliance of Ukraine's foreign trade policy with the criteria for integration into global value chains.

Research methods. To achieve the objective of the research the general scientific and special methods have been used in the study.

Results. The effective entry of national economy to GVCs requires a number of fundamental changes in approaches to the regulation of foreign trade. When import components become an important source of increasing competitiveness for exports, changes in the approaches and criteria of the customs and tariff policy are necessary. Stimulating the import of materials and components becomes desirable in those cases where it is connected with the perspective increase of finished products export.

Field of application of results. The research findings can be applied in the practical activities of state and local authorities.

Conclusions. GVCs significantly complicates the set of foreign trade policy measures required for their servicing. Mechanisms such as simplifying trade procedures and multiple unimpeded border crossings, promoting advanced quality and safety management systems, protecting intellectual property rights in partner countries become crucial. In Ukraine, poor attention is paid to the use of the internal potential of the foreign trade activity intensification through the participation in GVCs. The regulatory policy aimed at ensuring the proper functioning of the customs authorities and the transport and communication infrastructure of foreign economic activity, which creates significant obstacles to the cross-border movement of goods and Ukraine's integration into international production and distribution networks, remains unsatisfactory.

Key words: Global Value Chains, integration, transnationalization, foreign direct investment, foreign trade policy.

Постановка проблеми. У світі існує висока конкуренція між окремими країнами і територіями, які хочуть залучити ПІІ, а тому необхідні значні організаційні зусилля й ефективне управління задля прогнозованості, формування позитивної репутації та чіткого окреслення середньо- і довготермінових економічних та політико-правових перспектив. Рівень інвестування та обсяги залучення ПІІ є об'єктивним індикатором ефективності роботи уряду в забезпеченні кращих умов для підприємництва [1, с.382].

За словами Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала, українська та європейська економіка поступово стають єдиним цілим, а отже Україна зацікавлена в кластерній співпраці з ЄС, як основи для успішної інтеграції вітчизняної економіки у глобальні ланцюги доданої вартості. «Україна та ЄС будуть єдиними не лише ціннісно та політично, але й економічно. Кожен спільний успішний інвестпроект наближає нас до мети. До сильної успішної України і до єдиної та різноманітної Європи», — резюмував Прем'єр-міністр України [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблематики формування і підтримки діяльності глобальних ланцюгів доданої вартості, а також впливу мережевізації на функціонування національної економіки присвячено низку наукових праць, серед яких необхідно відзначити колективну монографію фахівців Інституту економіки і прогнозування на тему: «Розвиток національної торговельної політики для підвищення конкурентоспроможності економіки України» [3], а також роботи українських економістів О.М.Бородіної [4], І.Й.Гладій [5], Г.В.Дугінець [6], І.Я.Зварич, Д.М.Русака [7], В.Р.Сіденка [8], Н.І.Черкас [1] та багатьох інших.

Мета статті полягає у висвітленні відповідності зовнішньоторговельної політики України критеріям інтеграції в глобальні ланцюги створення вартості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобальні ланцюги доданої вартості описують повний спектр заходів, які здійснюється міжнародним бізнесом у процесі всього циклу виробництва това-

ру, – починаючи від ідеї його створення й закінчуючи випуском продукції кінцевого використання. Ця послідовність включає в себе такі послідовні етапи, як проектування, усі стадії виробництва, маркетинг, збут, сервісне й гарантійне обслуговування споживача готової продукції (див. рисунок).

У контексті глобалізації заходи, які становлять GVC, здійснюються зазвичай у рамках міжфірмових мереж у міжнародному масштабі. Завдяки зосередженню на послідовності всіх етапів діяльності зі створення доданої вартості (від проектування виробництва до кінцевого споживання) аналіз крізь призму GVC забезпечує цілісне уявлення про функціонування глобальної індустрії. Тому ланцюги доданої вартості використовують як стратегії організації міжнародно-розосереджених виробництв у єдиний ефективний виробничо-територіальний комплекс на основі спеціалізації та кооперації окремих його ланок. Мета цього процесу – виготовлення певного кінцевого продукту чи послуги [9]. Метою мережевізації є підвищення ефективності функціонування світового господарства в умовах фрагментації виробництва і наступної цифрової кооперації з використанням сучасних ІКТ, що дозволяє забезпечувати оптимальний поділ й кооперацію праці між виробниками товарів та послуг. Вироблення мережевою системою конкретного виду товарів та надання послуг забезпечують ланцюги виробництва, які демонструють технологічну послідовність виробництва та збільшення у цьому процесі доданої вартості. Мережеві системи формуються ланцюгами доданої вартості, які є основним поняттям мережевої економіки. Перетином окремих ланцюгів доданої вартості утворюються складні виробничі мережеві системи, які охоплюють країни та континенти [10, с. 90–109].

Формування і підтримка діяльності глобальних ланцюгів доданої вартості є складним процесом, що вимагає від їх організаторів (переважно ТНК) системного дослідження умов економічної діяльності та ефективності залучення в глобальну систему поставок країн світу при виборі іноземних постачальників чи відкритті дочірніх підприємств. Тому здатність відповідати критеріям ефективного залучення і брати участь у глобальних ланцюгах доданої вартості є визначальним чинником інтеграції країн у світове господарство на сучасному етапі [11, с. 69]. Задачею першочергової важливості для всіх суб'єктів світового господарства є

включитися у глобальний ланцюг доданої вартості та зайняти у ньому якомога більшу частку доданої ним вартості. Цифровізація кооперації дозволяє формувати оптимальні глобальні ланцюги доданої вартості та глобальні виробничі мережі, до яких долучаються найефективніші виробники доданої вартості при вилученні з них неефективних виробників. При цьому необхідно брати до уваги важливість визначення суб'єкта-координатора ланцюга чи мережі, здатного вирішувати проблему оптимізації складу мережі й заміни у ній одних суб'єктів іншими з метою оптимізації функціонування ланцюга та утвореної сукупністю ланцюгів мережі [10, с. 90–109].

Як слушно наголошує В.Р.Сіденко, фундаментальні технологічні зрушення та зміни технологічних укладів мають властивість створювати нових лідерів серед країн, які кидають виклик лідерам попереднього технологічного укладу. Це є добре відомий феномен нерівномірності соціально-економічного та технологічного розвитку. Старі лідери у процесі довгострокового розвитку, як правило, втрачають свій динамізм унаслідок дії дуже складного комплексу чинників – прогресуючого падіння народжуваності та демографічного старіння населення, зміни споживчих переважень, значного зростання вартості основних факторів виробництва (іх ВВП у поточних цінах стає виразно вищим за рівень ВВП за паритетом купівельної спроможності), втрати інституційної гнучкості мірою інституційної диверсифікації та виникнення феномену правової зарегульованості процесів, які перешкоджають впровадженню нового та ін. Це породжує потужні стимули до перенесення виробництва у нові країни, де зазначені обмеження відсутні або менш виразні. Утворюються глобальні ланцюги створення вартості, покликані оптимізувати умови розвитку бізнесу та досягнення ним прибутковості – що породжує згортання або закриття відповідних виробництв у країні-інвесторі та, відповідно, зростання безробіття серед вітчизняних працівників, а з тим – і вимоги захисту їхніх інтересів. Водночас окремі країни – реципієнти іноземного капіталу – не обмежуються роллю «збиральних майданчиків» для міжнародних компаній, а завдяки розумній, стратегічно орієнтованій політиці розвитку з боку їх урядів, високому рівню схильності до самовдосконалення та підвищення рівня свого людського капіталу самі стають на певному етапі джерелом

важливих інновацій, вступаючи в пряму технологічну конкуренцію з їх колишніми технологічними «донорами». І зростання цієї високотехнологічної конкуренції – потужне джерело конфліктності у міжнародних відносинах [8, с.20].

Досліджуючи проблеми інтеграції України до глобальних ланцюгів створення вартості, українські економісти відзначають, що важливого значення набувають кількісні показники, що характеризують масштаби, глибину та довжину ланцюга, а також рівень участі та відносні позиції країн у ньому. Аналіз участі країни у ГЛСВ передбачає насамперед визначення рівня залучення країни до вертикально фрагментованого виробництва. Один із способів оцінки такої участі, який у науковій літературі було розроблено раніше за інші, – це розрахунок частки вертикальної спеціалізації, яку можна інтерпретувати як імпорту складову експорту. Індикатор демонструє вартість імпортованих складових у сукупному експорті країни (при цьому залишок є вітчизняною складовою) [3, с.104]. Для забезпечення прискореного зростання ВВП країні важливо не просто нарощувати експорт, а саме експорт товарів та послуг, які забезпечують вищий приріст доданої вартості. За цим показником найважливішим є експорт таких галузей, як: сільське, лісове та рибне господарство (24,1% в експорті доданої вартості); транспорт, складське господарство (18,8% в експорті доданої вартості) та комп'ютерне програмування, консультування та надання інформаційних послуг (9,3% в експорті доданої вартості). Також до цього переліку варто було би додати ще продукцію галузі металургійного виробництва (9,1% в експорті доданої вартості) та виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів (6,9% в експорті доданої вартості). У 2017 р. вміст імпортової сировини в експортній продукції становив 22,3%. Саме цей показник показує рівень інтеграції економіки України у глобальні ланцюги вартості [3, с.115].

Як засвідчують наші попередні дослідження, частка проміжної продукції в українському товарному експорті у 2002–2014 рр. складала 44,7–55,5%, що значно перевищує відповідний загальносвітовий показник, який за аналогічний період знаходився в межах 19,7–21,1%. Тобто, для України притаманний надзвичайно високий рівень інтеграції у міжнародні виробничо–збутові мережі. Однак водночас спостерігається тенденція до

зростання у вітчизняному експорті частки сировини – з 14,2 до 24,1%. Натомість в імпорті диспропорційно великою залишається зростаюча частка готової продукції кінцевого використання (40,9–50,2%), а частка сировини в ньому зменшується (з 20,6 до 10,4%). Звідси, незважаючи на значний рівень залучення вітчизняної економіки у глобальні ланцюги доданої вартості, мають місце чіткі прояви низької якості такого залучення [11, с. 69].

Н.І. Черкас у докторській дисертації відзначає, що важливим завданням уряду України є підтримка зусиль національних компаній для переміщення вгору ланцюгами вартості у напрямі позицій із вищою часткою доданої вартості. З огляду на досвід країн ЄС щодо підтримки менш розвинених регіонів із застосуванням принципів «сма́рт»–спеціалізації, доцільно визначити мультиплікативні ефекти з точки зору доданої вартості від можливої модернізації найбільших компаній України. Зокрема слід стимулювати аграрні холдинги до експорту продукції із вищими якісними характеристиками. В Україні лише незначна частка вітчизняних компаній контролює власні ланцюги вартості та/або інтегрується до міжнародних виробничих мереж із національними технологіями, інноваціями і брендами. Переважно відбувається офшоринг виробництва та надання послуг до нашої країни, а виробничі процеси залишаються у межах повного контролю міжнародної компанії, яка розширює глобальний ланцюг вартості [1, с. 405].

З точки зору вітчизняних економістів, збільшити високотехнологічний експорт можливо за рахунок залучення інвестицій у проекти, що передбачають виготовлення кінцевих високотехнологічних товарів; посилення захисту прав інтелектуальної власності, що стимулюватиме впровадження в Україні виробництв, захищених патентами; сприяння розвитку співпраці науки й бізнесу для стимулювання процесу інноваційної діяльності [3, с.122].

Однак, на наш погляд, незадовільною залишається політика українського уряду щодо функціонування митних органів, інфраструктури, ринку транспортних послуг та ряду інших регуляторних аспектів, які найбільше впливають на масштаби та якість інтеграції в ГЛСВ. Наявність ряду відчутних перешкод для транскордонного переміщення товарів в Україні можна простежити як у тривалості експортно–імпорتنих операцій, так і в рівні трансакційних витрат. Тривалість експортно–імпорتنих операцій в середньому становить

28–29 днів, у Польщі – 14–17 днів, у Туреччині – 13–14 днів, у Швеції – 6–9 днів, а в США – лише 5–6 днів. Можна стверджувати, що існує значний обмежувачий вплив на участь українських виробників у ГЛСВ від витрат, пов'язаних із недосконалістю податкових систем, бюрократичним тягарем, нестабільністю законодавства, поганим митним обслуговуванням тощо [12].

Варто звернути увагу, що торгівля та постачання у рамках ГЛСВ стимулюють розвиток логістики як критично важливої складової, адже проблема постачання продуктів потрібної кількості та якості, у конкретний термін є чи найважливішою для ТНК. Учасники ГЛСВ вимагають не тільки низьких транспортних витрат, а й задоволення дедалі складніших потреб у логістиці, таких як: короткі терміни транзиту, надійні графіки поставок, дотримання правил поведження з товарами, сертифікація якості продуктів, захист від крадіжок тощо. Торгові режими й процедури країни мають сприяти ефективному рухові проміжним потокам продуктів у конкретних ланцюжках доданої вартості. Якщо існують громіздкі процедури імпорту/експорту – правила, положення, високі збори за очищення імпорту/експорту виробничих ресурсів або продуктів, то місцевим компаніям буде важко стати постачальниками у глобальних ланцюжках. Завдання для країн, що розвиваються, в контексті співпраці у рамках ГЛСВ – просуватися до більш інтегрованого підходу до транспорту, торгівлі й транзиту в рамках відкритих режимів торговельної політики, тобто в рамках угод СОТ торговельні процедури необхідно спрощувати [3, с. 101].

Наприклад, така ситуація спостерігається щодо середньої вартості транспортування контейнера через митний кордон: у країнах з низьким рівнем економічного розвитку він у більшості випадків перевищує дві тисячі доларів США, тоді як для більшості країн ОЕСР – менше однієї тисячі доларів США. Частка витрат на митні процедури в Україні становить приблизно 4–5% від загальних торгових витрат, що приблизно дорівнює поточному середньому тарифу на імпорт. Високий рівень корупції в Україні є одним із ключових чинників, що знижують ефективність роботи митних органів та створюють значні перешкоди зовнішньоекономічній діяльності. Приміром, після розмитнення товарів у 2013 р. до державного бюджету було сплачено лише 50% зборів, решту втрачено через корупцію [12].

Крім вищезазначеного, для створення потужного високотехнологічного виробництва на державному рівні необхідно вжити дієвих заходів щодо створення та підтримки сприятливих умов їх діяльності. Зокрема, існує необхідність щодо: удосконалення нормативно-правової бази, реалізації та контролю програм щодо розвитку науково-технічної діяльності; активізації міжнародної інтеграції науки, виробництва та освіти; формування механізму координації науково-технічної діяльності; створення дієвої системи залучення іноземних інвестицій; забезпечення технологічної підтримки та безпеки; надання допомоги в просуванні наукоємної та високотехнологічної продукції на світові ринки, перегляд митної системи тощо [3, с. 122].

Висновки

Ефективне входження національної економіки до ГЛСВ потребує низки принципів змін у підходах до регулювання зовнішньої торгівлі. Коли імпортна складова стає важливим джерелом підвищення конкурентоспроможності експорту, необхідні зміни у підходах і критеріях митно-тарифної політики. Стимулювання імпорту матеріалів і комплектуючих стає доцільним у тих випадках, коли це пов'язано з перспективним збільшенням експорту готової продукції. ГЛСВ істотно ускладнюють комплекс заходів зовнішньоекономічної політики, необхідних для їх обслуговування. Вирішальними стають такі механізми, як спрощення процедур торгівлі та багаторазовий безперешкодний перетин кордону, просування передових систем управління якістю та безпекою, захист прав інтелектуальної власності в країнах-партнерах. В Україні недостатньо уваги приділяється використанню внутрішнього потенціалу активізації зовнішньоекономічної діяльності через участь у ГЛСВ. Незадовільною залишається регуляторна політика, спрямована на забезпечення належного функціонування митних органів та транспортно-комунікаційної інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності, що створює значні перешкоди для транскордонного переміщення товарів та інтеграції України в міжнародні виробничо-збутові мережі.

Список використаних джерел

1. Черкас Н.І. Економічний вимір глобальної мережевізації та конкурентоспроможності: дис. ... д-ра

екон. наук: спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини». К.: КНЕУ ім. В.Гетьмана, 2019. 522 с.

2. Денис Шмигаль: Відбудова України — найамбітніший проект XXI ст., який відкриває незліченні перспективи для бізнесу. Департамент комунікацій Секретаріату Кабінету Міністрів України, опубліковано 29 березня 2023 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/denys-shmyhal-vidbudova-ukrainy-naiambitnishiyi-proekt-khkh-st-iakiy-vidkryvaie-nezlichenni-perspektyvy-dlia-biznesu>

3. Розвиток національної торговельної політики для підвищення конкурентоспроможності економіки України. Колективна монографія. Ред. кол.: Т.О.Осташко (голова). Інститут економіки та прогнозування. Київ, 2021. 313 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/353.pdf>

4. Бородіна О.М. Інтеграція дрібних сільськогосподарських виробників до агропродовольчих ланцюгів доданої вартості: методологічні підходи та емпіричні дослідження // Економіка і прогнозування. 2014. № 2. С. 73–84.

5. Гладій І.Й., Зварич І.Я. Міжнародні виробничі мережі в Європі. Т.: Економічна думка ТНЕУ, 2011. 291 с.

6. Дугінець Г.В. Глобальні ланцюги вартості. К.: КНТЕУ, 2018. 411 с.

7. Русак Д.М. Розвиток глобальних корпоративних мереж в умовах геоекономічних трансформацій. Дис. д-ра 08.00.02.ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка. 2019. 505 с.

8. Сіденко В.Р. Війна в Україні як точка біфуркації у глобальному розвитку: відтворення минулого versus творення майбутнього. Економіка і прогнозування. 2023. № 1. С.7–30. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_23_1_07_uk.pdf

9. Гузтва І.Ю. Актуалітети зовнішньоторговельної політики України: [моногр.]. К.: Національна академія управління, 2017. 298 с.

10. Радзівська С.О. Глобалізація та регіоналізація у світовому господарстві: монографія. К.: ТОВ «ТРО-ПЕА», 2020. 359 с.

11. Іванов Є.І. Показники інтеграції національної економіки в глобальні ланцюги доданої вартості. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2015. №5–6. (82–83). С.68–75. URL: [http://zt.knute.edu.ua/files/2015/5-6%20\(82-83\)/8.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2015/5-6%20(82-83)/8.pdf)

12. Guzhva, I., Nebotov, P., & Ivanov, Y. Foreign trade policy for integration into Global Value Chains. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2019, 5(2), 24–29. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-24-29>

References

1. Cherkas, N.I. (2019). Economic dimension of global networking and competitiveness: dissertation. ... Dr. Econ. Sciences: specialist 08.00.02 «World economy and international economic relations». K.: KNEU named after V. Hetman, 522 p.

2. Denys, Shmyhal: Reconstruction of Ukraine is the most ambitious project of the 21st century, which opens countless prospects for business (2023). Communications Department of the Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine, published on March 29, 2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/denys-shmyhal-vidbudova-ukrainy-naiambitnishiyi-proekt-khkh-st-iakiy-vidkryvaie-nezlichenni-perspektyvy-dlia-biznesu>

3. Development of the national trade policy to increase the competitiveness of the Ukrainian economy (2021). Collective monograph. Ed. col.: T.O. Ostashko (head). Institute of Economics and Forecasting. Kyiv, 313 p. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/353.pdf>

4. Borodina, O.M. (2014). Integration of small agricultural producers into value-added agro-food chains: methodological approaches and empirical studies. Economics and forecasting. No. 2. C. 73–84.

5. Gladiy, I.Y., Zvarych, I.Ya. (2011). International production networks in Europe. T.: Economic opinion of TNEU, 291 p.

6. Duginets, G.V. (2018). Global value chains. K.: KNTEU, 411 p.

7. Rusak, D.M. (2019). Development of global corporate networks in the conditions of geo-economic transformations. Diss. Dr. 08.00.02.ІМВ Taras Shevchenko KNU. 505 p.

8. Sidenko, V.R. (2023). The war in Ukraine as a bifurcation point in global development: recreating the past versus creating the future. Economics and forecasting. No. 1. P.7–30. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_23_1_07_uk.pdf

9. Guzhva, I.Yu. (2017). Actualities of foreign trade policy of Ukraine: [monograph]. K.: National Academy of Management, 298 p.

10. Radziewska, S.O. (2020). Globalization and regionalization in the world economy: monograph. K.: «TRO-PEA» LLC, 359 p.

11. Ivanov, E.I. (2015). Indicators of integration of the national economy into global chains of added value. Foreign trade: economy, finance, law. No. 5–6. (82–83). P.68–75. URL: [http://zt.knute.edu.ua/files/2015/5-6%20\(82-83\)/8.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2015/5-6%20(82-83)/8.pdf)

12. Guzhva, I., Nebotov, P., & Ivanov, Y. (2019). Foreign trade policy for integration into Global Value Chains. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5(2), 24–29. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-24-29>

Дані про авторів

Гужва Ігор Юрійович,

д. е. н., перший заступник директора Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки, Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-6281-5788

e-mail: mfertua@gmail.com

Іванов Євген Іванович,

к. е. н., начальник відділу аналізу і прогнозування міжнародної торгівлі Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки, Київ, Україна

ORCID: 0000-0001-8076-4374

e-mail: eivanov.dndiime@gmail.com

Information about the authors

Igor Guzhva,

Doctor of economic sciences, first deputy director of the State Research Institute for Informatization and Economic Modeling, Kyiv Ukraine

e-mail: mfertua@gmail.com

Yevhen Ivanov,

Candidate of economic sciences, Head of the department of analysis and forecasting of international trade, State Research Institute for Informatization and Economic Modeling, Kyiv Ukraine.

e-mail: eivanov.dndiime@gmail.com

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

УДК 330.341:005.54:005.334:005.591.61

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11043546>

КОЛОДІЙЧУК А. В.

Диверсифікація ризиків впровадження інформаційно-комунікаційних технологій

Предметом дослідження є диверсифікація ризиків впровадження інформаційно-комунікаційних технологій.

Метою дослідження є виявлення закономірностей диверсифікації ризиків впровадження інформаційно-комунікаційних технологій.

Методи дослідження. У праці використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. У статті розглянута диверсифікація ризиків ІКТ як фактор для забезпечення стабільності та сталого розвитку національної економіки, що дозволяє знизити ймовірність значних невдач і збитку. Фактор диверсифікації ризиків впровадження ІКТ зводиться до використання різних підходів і технологій для пом'якшення і зменшення можливих негативних наслідків. Він передбачає розподіл ресурсів та завдань по різних ІКТ та мережевих інфраструктурах, а також використання різних постачальників послуг та постачальників обладнання. Такий підхід дозволяє знизити залежність від одного постачальника або однієї системи, що зменшує ризик втрати даних або недоступності системи.

Висновки. Фактор диверсифікації ризиків впровадження ІКТ є важливим аспектом для забезпечення безпеки інформаційних систем і мереж. Цей підхід дозволяє зменшити можливі негативні наслідки і збільшити стійкість організації в сфері інформаційних технологій. Його використання вимагає системного підходу і постійного моніторингу, а також адаптації до мінливих умов і загроз. Суть концепції диверсифікації ризиків полягає в розподілі інвестицій і ресурсів на різні напрямки та інструменти. Це дозволяє знизити попадання під загрози і мінімізувати можливі негативні наслідки. У контексті впровадження ІКТ в національну економіку, диверсифікація ризиків передбачає використання різних технологій, програмних рішень та інформаційних систем. Одним з основних підходів до диверсифікації ризиків впровадження ІКТ є спільне використання відкритого і закритого програмного забезпечення. Інтеграція відкритих рішень дозволяє покращити безпеку системи шляхом масового тестування та участі спільноти розробників. Використання закритого ПЗ дозволяє задовольнити вимоги безпеки і збереження даних, характерні для певних секторів економіки. Іншим важливим аспектом диверсифікації ризиків є використання різних типів обладнання. Для підвищення стійкості кібератакам необхідно створення гібридного оточення, що об'єднує хмарні і локальні ресурси. Хмарні технології дозволяють збільшити гнучкість і масштабованість системи, в той час як локальні сервери забезпечують збереження і контроль над даними. Важливе значення у диверсифікації ризиків має

навчання і підготовка кадрів. З урахуванням бурхливого розвитку ІКТ необхідно надати фахівцям навички, що дозволяють ефективно захищати інформацію і протистояти кіберзагрозам. Навчання персоналу, а також співпраця із зарубіжними експертами та організаціями, допоможуть зміцнити національну кібербезпеку і розвинути стратегії з диверсифікації ризиків.

Ключові слова: диверсифікація, ризики, інформаційно–комунікаційні технології, управління, міжнародна економічна безпека, економічна модель, кіберзагрози, фінансовий сектор.

KOLODIYCHUK A. V.

Diversification of the risks of the implementation information and communication technologies

The subject of the study is the diversification of the risks of the implementation information and communication technologies.

The purpose of the study is to identify patterns of risks of information and communication technology implementation.

Research methods. The work uses the dialectical method of scientific knowledge, the method of analysis and synthesis, the comparative method, and the method of summarizing data.

Work results. The article considers the diversification of ICT risks as a factor for ensuring the stability and sustainable development of the national economy, which allows to reduce the probability of significant failures and losses. The risk diversification factor of ICT implementation comes down to the use of different approaches and technologies to mitigate and reduce possible negative consequences. It involves the distribution of resources and tasks across different ICT and network infrastructures, as well as the use of different service providers and equipment suppliers. This approach allows to reduce dependence on one supplier or one system, which reduces the risk of data loss or system unavailability.

Conclusions. The risk diversification factor of ICT implementation is an important aspect for ensuring the security of information systems and networks. This approach makes it possible to reduce possible negative consequences and increase the organization's stability in the field of information technologies. Its use requires a systematic approach and constant monitoring, as well as adaptation to changing conditions and threats. The essence of the concept of risk diversification is the allocation of investments and resources to different areas and instruments. This allows you to reduce exposure to threats and minimize possible negative consequences. In the context of the introduction of ICT into the national economy, diversification of risks involves the use of various technologies, software solutions and information systems. One of the main approaches to diversifying the risks of ICT implementation is the joint use of open and closed software. The integration of open solutions allows to improve the security of the system through mass testing and the participation of the community of developers. The use of closed software makes it possible to meet the security and data protection requirements that are specific to certain sectors of the economy. Another important aspect of risk diversification is the use of different types of equipment. To increase resistance to cyberattacks, it is necessary to create a hybrid environment that combines cloud and local resources. Cloud technologies allow to increase the flexibility and scalability of the system, while local servers ensure the preservation and control over data. Education and training of personnel is important in risk diversification. Taking into account the rapid development of ICT, it is necessary to provide specialists with the skills to effectively protect information and resist cyber threats. Personnel training, as well as cooperation with foreign experts and organizations, will help to strengthen national cyber security and develop strategies to diversify risks.

Keywords: diversification, risks, information and communication technologies, management, international economic security, economic model, cyber threats, financial sector.

Постановка проблеми. Диверсифікація ризиків впровадження інформаційно–комунікаційних технологій (ІКТ) в національній економіці є невід’ємною частиною сучасного розвитку. У світі, де інформаційні технології стали невід’ємною частиною всіх сфер життя, впровадження і ви–

користання нових технологій є одним з ключових факторів економічної конкурентоспроможності держав. Швидке впровадження нових технологій може спричинити різні проблеми, такі як: порушення конфіденційності даних, кібератаки, втрата роботи для людей, негативний вплив на на–

вколишнє середовище та зниження якості життя. Для зниження та управління ризиками необхідно диверсифікація. Держави повинні використовувати різноманітні впровадження ІКТ, щоб мінімізувати потенційні загрози і створити резервні плани. Це означає, що необхідно передбачити використання різних типів технологій, а також розгорнуті методи безпеки і контролю. Диверсифікація ризиків впровадження ІКТ має важливе значення для міжнародної економічної безпеки. Держави повинні вживати колективних заходів для обміну інформацією та досвідом, щоб посилити свій захист від кіберзагроз і злочинності в сфері інформаційної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Переваги використання ІКТ, такі як автоматизація робочих процесів, оптимізація ресурсів, збільшення продуктивності і покращення умов життя людей, а також ризики, пов'язані з ними, знаходяться в полі зору таких дослідників, як: Бабенко Т.Ю., Біла О.Г., Великоіваненко Г.І., Вітлінський В.В., Глівенко С.В., Ілляшенко С.М., Наконечний С.І. та інші. Проте, дослідженню диверсифікації ризиків впровадження ІКТ у науковій літературі приділено недостатньо уваги і тому вона потребує подальшого вивчення.

Мета статті – виявлення закономірностей диверсифікації ризиків впровадження інформаційно–комунікаційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Диверсифікація ризиків впровадження ІКТ в національній економіці є невід'ємним фактором успішного розвитку. Держави повинні використовувати нові технології і вживати заходи щодо зниження та управління ризиками. Лише таким чином можливо забезпечити стабільний і безпечний розвиток сфери інформаційних технологій. Диверсифікація ризиків впровадження ІКТ в національній економіці – це процес розосередження або розподілу ризиків, пов'язаних з використанням інформаційно–комунікаційних технологій, по різних сферах і секторах економіки. Метою диверсифікації ризиків є зменшення можливих втрат і зростання стабільності національної економіки. Коли ризики впровадження ІКТ диверсифіковані, їх вплив на економіку країни стає менш значимим, оскільки загрози і потенційні проблеми різноманітні і мають різні ймовірності виникнення.

Диверсифікація ризиків може бути досягнута шляхом розподілу технологічних інновацій у різ-

них секторах економіки або різних регіонах країни. Вона може бути досягнута через використання різних типів ІКТ. Розробка і застосування різних видів технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн, Інтернет речей та інших, дозволяють скоротити потенційні негативні наслідки від проблем, що виникають в одній конкретній технології.

Диверсифікація ризиків впровадження ІКТ також може бути реалізована через використання різних постачальників технологій і постачальників послуг. Різноманітність постачальників дозволяє розподілити ризики між ними і зменшити залежність від одного конкретного постачальника. Це важливо при впровадженні критичних технологій, таких як системи безпеки або системи управління критичною інфраструктурою. Крім того, впровадження ІКТ в різних сферах і секторах економіки може знизити ризики всередині кожного сектора. Таким чином, диверсифікація ризиків впровадження ІКТ є важливим фактором для забезпечення стабільності та сталого розвитку національної економіки. Це дозволяє знизити ймовірність значних невдач і збитку.

Диверсифікація ризиків є важливим аспектом успішного впровадження ІКТ у національну економіку. Однак, з впровадженням нових технологій, виникають і ризики. У міру розвитку технічного прогресу збільшується кількість кіберзагроз, нерідко набуваючи масштаби глобальних проблем. Кіберзлочинці використовують сучасні технології для проведення атак на інформаційні системи державних структур, фінансових установ і підприємств приватного сектора. У зв'язку з цим, диверсифікація ризиків впровадження ІКТ стає необхідністю.

Економічна модель диверсифікації ризиків впровадження ІКТ в контексті їх пом'якшення і зменшення, яка підтримується числовим аналізом її характеристик, ознак та властивостей на персональній електронно–обчислювальній машині (ПЕОМ), складається шляхом проведення наступних етапів.

Перший етап – це складання переліку усіх факторів, що є суттєвими для вирішення даного завдання. До цього набору належать також фактори, ігнорування яких веде до кількісних помилок відхилень при вивченні цієї задачі. Перелік даних факторів при подальшому розробленні моделі може коригуватися.

Другий етап – опис елементів досліджуваного об'єкта, або їх сукупності, відповідно до обраного переліку суттєвих факторів і задачі дослідження.

Методика цього етапу охоплює безпосередній опис економічних законів та закономірностей, які проявляються в елементі, що підлягає моделюванню.

Третій етап – утворення економічної моделі об'єкта як єдиного цілого з урахуванням всіх аспектів взаємодії між його елементами. Головна задача даного етапу – одержання коректної моделі об'єкта.

На четвертому етапі необхідно об'єднати між собою економічну модель й алгоритми, за допомогою яких її можна виконувати. Після завершення цього етапу економічна модель формально вважається готовою до виконання на персональній електронно–обчислювальній машині (ПЕОМ).

На п'ятому, – завершальному, етапі проводиться уточнення економічної моделі після формування алгоритмів та відповідних програм і проведення експериментальних розрахунків. Проводиться коригування попередніх етапів розробки економічної моделі на основі співставлення фактичних результатів з даними експериментальних розрахунків.

Ще одним фактором диверсифікації є використання різних методів захисту інформації. Розробка багаторівневих систем захисту, що включають фізичний, програмний і логічний захист, дозволяє забезпечити комплексний підхід до зниження ризиків впровадження ІКТ. Крім того, різноманітність методів і технологій захисту є гарантією ефективної протидії потенційним загрозам.

Для ефективного управління ризиками впровадження ІКТ необхідно проводити систематичний моніторинг та оцінку з метою виявлення вразливостей та проблемних місць. Це дозволяє вживати своєчасних заходів щодо запобігання ризиків і мінімізації можливого збитку. Крім того, важливо враховувати поточні тренди та інновації у сфері ІКТ, щоб оперативно реагувати на ситуацію, яка змінюється на загрозливу і адаптувати свої підходи і методи захисту відповідним чином.

Висновки

Фактор диверсифікації ризиків впровадження ІКТ є важливим аспектом для забезпечення безпеки інформаційних систем і мереж. Цей підхід дозволяє зменшити можливі негативні наслідки і збільшити стійкість організації в сфері інформаційних технологій. Його використання вимагає системного підходу і постійного моніторингу, а також адаптації до мінливих умов і загроз. Суть концепції диверсифікації ризиків полягає в розподілі інвестицій і ресурсів на різні напрямки та інстру-

менти. Це дозволяє знизити попадання під загрози і мінімізувати можливі негативні наслідки. У контексті впровадження ІКТ в національну економіку, диверсифікація ризиків передбачає використання різних технологій, програмних рішень та інформаційних систем. Одним з основних підходів до диверсифікації ризиків впровадження ІКТ є спільне використання відкритого і закритого програмного забезпечення. Інтеграція відкритих рішень дозволяє покращити безпеку системи шляхом масового тестування та участі спільноти розробників. Використання закритого ПЗ дозволяє задовольнити вимоги безпеки і збереження даних, характерні для певних секторів економіки.

Список використаних джерел

1. Безугла К. О. Інформаційно–комунікаційні технології як фактор інноваційного розвитку економіки. Економіко–математичне моделювання соціально–економічних систем. 2013. Вип. 18. С. 42–55.
2. Важинський Ф. А., Ноджак Л. С., Колодійчук А. В. Оцінка ефективності управління системою збуту машинобудівних підприємств. Економіка промисловості. 2010. № 1. С. 119–122.
3. Вачевський М. В., Скотний В. Г. Маркетинг у сферах послуг: навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 232 с.
4. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Каганець–Гаврилко Л. П., Гуштан Т. В., Крамченко Р. А. Конкурентні технології в міжнародній економіці: підручник. Львів: Вид–во ННВК «АТБ», 2023. 184 с.
5. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Важинський Ф. А., Індус К. П. Міжнародні фінанси і фінансовий менеджмент в задачах та прикладах: навчальний посібник. Львів: Вид–во ННВК «АТБ», 2020. 161 с.
6. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Лазур С. П., Важинський Ф. А. Міжнародна економіка в таблицях, схемах, формулах, задачах і прикладах: навчальний посібник. Львів: Видавництво ННВК «АТБ», 2019. – 258 с.
7. Гаврилко П. П., Лалакулич М. Ю., Колодійчук А. В. Основні фактори виникнення кризових явищ на промислових підприємствах. Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.–техн. праць. 2012. Вип. 22.4. С. 158–164.
8. Колодійчук А. В., Гуштан Т. В., Молнар О. С., Василюх Н. В., Чобаль Л. Ю. Міжнародні перевезення в міжнародній економіці: підручник. Львів: Вид–во ННВК «АТБ», 2021. 189 с.
9. Колодійчук А. В. Інноваційний розвиток промисловості: завдання управління при врахуванні умов недосконалої конкуренції: монографія. Львів: Ліга–Прес, 2015. 324 с.

10. Колодійчук А. В. Інформація як фактор інноваційного розвитку економіки. Формування ринкових відносин в Україні. 2012. №5/1(132). С. 58–62.

11. Колодійчук А. В., Пісний В. М., Семчук Ж. В. Сутність інновацій, структура та основні етапи інноваційного процесу. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (9). С. 191–196.

12. Сопільник Л. І., Колодійчук А. В. Управління конкурентоспроможністю машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (10). С. 222–227.

References

1. Bezuhla K. O. (2013). Informatsiyno–komunikatsiyni tekhnolohiyi yak faktor innovatsiynoho rozvytku ekonomiky [Information and communication technologies as a factor in the innovative development of the economy]. *Ekonomiko–matematychnye modelyuvannya sotsial'no–ekonomichnykh system*. In *Ekonomiko–matematychnye modelyuvannya sotsial'no–ekonomichnykh system* [Economic and mathematical modeling of socio-economic systems]: Vol. 18 (pp. 42–55). [in Ukrainian].

2. Vazhynskyy, F. A., Nodzhak, L. S., & Kolodiychuk, A. V. (2010). Otsinka efektyvnosti upravlinnya systemoyu zbutu mashynobudivnykh pidpryyemstv [Assessment of the efficiency of management of the sales system of machine–building enterprises]. *Ekonomika promyslovosti – Economy of Industry*, 1, 119–122. [in Ukrainian].

3. Vachevskyy, M. V., & Skotnyy, V. H. (2004). *Marketing u sferakh posluh* [Marketing in the sphere of services]: Teaching manual. Kyiv: Center of Educational Literature. [in Ukrainian].

4. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., Kahanets–Havrylko, L. P., Hushtan, T. V., & Kramchenko R. A.. (2023). Konkurentni tekhnolohiyi v mizhnarodniy ekonomitsi [Competitive technologies in the international economy]: Textbook. Lviv: ATB Publishing. [in Ukrainian].

5. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., Vazhynskyy, F. A., & Indus, K. P. (2020). *Mizhnarodni finansy i finansovy menedzhment v zadachakh ta prykladakh* [International finance and financial management in problems and examples]: Textbook. Lviv: ATB Publishing. [in Ukrainian].

6. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., Lazur, S. P., & Vazhynskyy, F. A. (2019). *Mizhnarodna ekonomika v tablytsyakh, skhemakh, formulakh, zadachakh i prykladakh* [International Economics in Tables, Schemes, Formulas, Problems and Examples]: Textbook. Lviv: ATB Publishing. [in Ukrainian].

7. Havrylko, P. P., Lalakulych, M. Yu., & Kolodiychuk, A. V. (2012). *Osnovni factory vynyknennya kryzovykh*

yavlyshch na promyslovykh pidpryyemstvakh [The main factors of emergence of crisis phenomena in industrial enterprises]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 22 (4) (pp. 158–164). [in Ukrainian].

8. Kolodiychuk, A. V., Hushtan, T. V., Molnar, O. S., Vasylykha, N. V., & Chobal, L. Yu. (2021). *Mizhnarodni perevezennya v mizhnarodniy ekonomitsi* [International transportation in the international economy]: Textbook. Lviv: ATB Publishing [in Ukrainian].

9. Kolodiychuk, A. V. (2015). *Innovatsiynyy rozvytok promyslovosti: zavrannya upravlinnya pry vrakhuvanni umov nedoskonaloyi konkurentsiyi* [Innovative development of industry: the tasks of management taking into account the conditions of imperfect competition]. Lviv: League Press. [in Ukrainian].

10. Kolodiychuk, A. V. (2012). Informatsiya yak faktor innovatsiynoho rozvytku ekonomiky [Information as a factor of innovation development of the economy]. In *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini* [Formation of market relations in Ukraine]: Vol. 5/1 (132) (pp. 58–62). [in Ukrainian].

11. Kolodiychuk, A. V., Pisnyy, V. M., & Semchuk, Zh. V. (2009). Sutnist' innovatsiy, struktura ta osnovni etapy innovatsiynoho protsesu [The essence of innovation, the structure and the main stages of the innovation process]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (9) (pp. 191–196). [in Ukrainian].

12. Sopilnyk, L. I., & Kolodiychuk, A. V. (2009). *Upravlinnya konkurentospromozhnistyu mashynobudivnykh pidpryyemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrayiny* [Management of competitiveness of machine–building enterprises at the present stage of development of Ukrainian economy]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (10) (pp. 222–227). [in Ukrainian].

Дані про автора

Колодійчук Анатолій Володимирович,

к. е. н., доцент, Ужгородський торговельно–економічний інститут Державного торговельно–економічного університету

e–mail: kolodiychuka@i.ua

Data about the author

Anatoliy Kolodiychuk,

Ph.D. of Economics, Associate Professor, Uzhhorod Institute of Trade and Economics of the State University of Trade and Economics

e–mail: kolodiychuka@i.ua

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 332.2.021:631.1.017:321.013

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11043568>

КАЛІНЧИК М. В.
МОГИЛЬНИЙ О. М.
МАТВІЄНКО А. П.

Другий етап відкриття ринку селянських земель в Україні: наслідки для сталого розвитку аграрного виробництва і сільських територій

Постановка проблеми. Відкриття другого етапу ринкового обігу прав на приватні сільськогосподарські землі з 1 січня 2024 року відкриває можливість юридичним й фізичним особам придбавати у власність до 10 тис. гектар. В умовах геноцидної війни росії це може спричинити значні ризики для продовольчої системи країни, втрати робочих місць, остаточного занепаду сільської поселенської мережі внаслідок згорання діяльності мікро-, малих і середніх фермерських господарств.

Мета роботи. Узагальнення світового досвіду земельних реформ, висвітлення ефективності аграрного виробництва залежно від площ землеволодінь, впливу на зайнятість і стан сільських територій та прогнозування можливих наслідків другого етапу ринку селянських земель в Україні.

Завдання дослідження. Підтвердити гіпотезу про те, що зі збільшенням площі землеволодінь господарюючих суб'єктів після певної граничної межі залежні соціально-економічні показники в розрахунку на одиницю площі мають спадну динаміку.

Методологія дослідження. Основою розвідки слугували загальнонаукові та спеціальні методи пізнання процесів і явищ у сфері аграрних (земельних) відносин. Серед них, індукція й дедукція, аналіз і синтез, співставлення подібних величин різних країн, комбінування факторів виробництва, статистичні групування підприємств за розмірами земель та залежних від них соціально-економічних показників.

Результати дослідження. Аналіз підприємств (ферм) 95 країн світу за розмірами земельних активів та їх впливу на зайнятість, дохідність сільського господарства, ефективність зовнішньоторговельної діяльності виявив, що одним з дієвих механізмів захисту земель від «land grabbing» є істотні умови контрактів з іноземними інвесторами. Серед них, гарантування зайнятості місцевої робочої сили, дотримання законів природокористування, науково-обґрунтованої спеціалізації виробництва, запровадження екологоощадних технологій, належне поводження з мінеральними добривами й агрохімікатами, запровадження некорупційного багатоаспектного державного моніторингу і контролю за їх дотриманням.

Галузь застосування результатів. Аграрний сектор економіки, державне регулювання земельних відносин, ринок праці та зайнятості населення сільських територій, економіка природо-користування.

Ключові слова: аграрна реформа, ринок сільськогосподарських земель, землекористування ферм, ефект від масштабу виробництва, спадна віддача ресурсів, гранична продуктивність, зайнятість населення.

JEL Codes 332.2.021:631.1.017:321.013

KALINCHYK M. V.
MOHYLNYI O. M.
MATVIENKO A. P.

The second stage of the opening of the peasant land market in Ukraine: implications for the sustainable development of agricultural production and rural areas

Formulation of the problem. The opening of the second stage of the market circulation of rights to private agricultural land from 1 January 2024 opens up the possibility for legal entities and individuals to acquire up to 10,000 hectares. In the context of Russia's genocidal war, this may entail significant risks for the country's food system, job losses, and the final decline of the rural settlement network as a result of the collapse of micro, small, and medium-sized farms.

The purpose of the study. Summarising the global experience of land reforms, highlighting the efficiency of agricultural production depending on the size of land ownership, the impact on employment and the state of rural areas, and forecasting the possible consequences of the second stage of the peasant land market in Ukraine.

The objectives of the study. To confirm the hypothesis that with the increase in the area of land holdings of economic entities after a certain threshold, the dependent socio-economic indicators per unit area have a downward trend.

Research methodology. The research was based on general scientific and special methods of understanding processes and phenomena in the field of agrarian (land) relations. These include induction and deduction, analysis and synthesis, comparison of similar values from different countries, combination of production factors, statistical grouping of enterprises by land size and socio-economic indicators dependent on them.

The results of the research. An analysis of enterprises (farms) in 95 countries by the size of land assets and their impact on employment, agricultural profitability, and the efficiency of foreign trade activities has revealed that one of the effective mechanisms for protecting land from «land grabbing» is the essential terms of contracts with foreign investors. These include guaranteeing employment of local labour, compliance with environmental laws, science-based specialisation of production, introduction of environmentally friendly technologies, proper handling of mineral fertilisers and agrochemicals, and introduction of non-corrupt and multidimensional state monitoring of compliance.

Field of application of results. Agricultural sector of the economy, state regulation of land relations, labour market and employment in rural areas, and natural resource management.

Keywords: agrarian reform, agricultural land market, farm land use, economies of scale, diminishing returns to resources, marginal productivity, employment.

Постановка проблеми. Розвиток людства і аграрних (земельних) відносин органічно пов'язані між собою. Вчасно проведені реформи сприяли процвітанню країн, а їх затягування призводило до занепаду і навіть втрати державного суверенітету. Схожі події відбувалися за часів Б. Хмельницького, внаслідок так званого земельного гамбіту, ко-

ли козацька старшина поставила власні інтереси вище суспільних, породивши внутрішній розкол Гетьманщини. Ситуацією скористалися московія і Річ Посполита, поділивши між собою землі селянсько-козацької держави.

Історія, передумови і наслідки земельних перетворень значною мірою залежали від географічно-

го розташування держав, природно-кліматичних умов, родючості ґрунтів, відстані до ринків засобів виробництва і збуту продукції, щільності сільсько-го населення тощо. З урахуванням розвитку продуктивних сил та аграрних (земельних) відносин, реалізації порівняльних і конкурентних переваг в міжнародній торгівлі агропродовольчою продукцією створювалася певна спеціалізація виробництва й структура експортно-імпортних операцій, формувалися розміри господарств, рівень зайнятості й добробуту домогосподарств, поселенська мережа сільських територій тощо. У країнах з великою щільністю населення, як правило, домінують малі й середні господарства (ферми) з розвиненою ринковою інфраструктурою. У країнах, де цей показник нижчий, навпаки – відбувається концентрація землеволодінь та інших аграрних активів під контролем фізичних та/або юридичних осіб із монополізацією ринків засобів виробництва і обслуговуючих структур. Крім того, залежно від втручання держави в регулювання земельних відносин, внутрішньої і зовнішньої ринкової кон'юнктури на сільськогосподарську сировину та продукцію її переробки створюються інституційні умови для інвестицій, організаційно-правова й організаційно-виробнича структура галузі.

В Україні наслідками земельної реформи за період 1990–2023 рр. стало формування аграрного сектору економіки змішаного типу з розмаїттям організаційно-правових форм приватної й корпоративної власності з різними за розмірами активів мікро-, малих, середніх і великих підприємств (агрохолдингів). Частина з яких розміщують акції на міжнародних фондових біржах і мають офшорну юрисдикцію. Власники великих капіталів взяли на озброєння найбільш архаїчну рентно-сировинну бізнес-модель експлуатації людських, природних і економічних ресурсів базової галузі економіки. Через це спостерігається масове безробіття серед селян, занепад сільських територій, регрес людського і соціального капіталів, загострення демографічної та екологічної криз тощо.

Перший етап ринкового обігу прав на селянські земельні ділянки (07.2021–12.2023) не виправдав завищених очікувань його ініціаторів, зокрема, й через повномасштабну геноцидну війну росії проти України. За даними Держгеокадастру України, лише 1% аграрних угідь на території підконтрольній Україні, було залучено в ринковий обіг. Для товарного виробництва продано 280,5

тис. га (64,4%), із них для ведення особистих селянських господарств (ОСГ) – 118,6 (27,2%). На організацію фермерських господарств припадало найменше – 31,9 тис. га, або 7,3%. За весь період середньозважена ціна гектара номінально збільшилася на 1,6 тис. грн, але в доларовому еквіваленті (за курсом НБУ), вона зменшилася з 1151 до 861, або на 25,2%. З урахуванням підвищення середньорічного рівня інфляції з 9,5% (2021 р.) до 20,2% (2022 р.) і 5,1% (2023) ціна земельної ділянки була ще меншою.

Галузеві й громадські організації аграрної сфери, окремі політики й науковці, зареєструвавши відповідні законопроекти в яких пропонували відтермінувати уведення другого етапу земельного ринку, що розпочався з 1 січня 2024 року. Всеукраїнська Аграрна Рада від імені малого і середнього бізнесу зареєструвала петицію на сайті Президента України, в якій закликала залишити до переможного кінця війни та ще на два роки після скасування або відміни правового режиму воєнного стану ліміт у 100 га, як для юридичних, так і для фізичних осіб. Колективне звернення за два тижні набрало необхідні 25 тис. голосів, але селяни не отримали відповідь Президента України на свою ініціативу. Не відреагували на звернення і Верховна Рада, і Уряд України.

У цьому контексті корисним буде аналіз світового досвіду земельних реформ, соціально-економічної ефективності господарств (ферм) різних за розмірами земельних активів, інституційно-правове, організаційно-управлінське й кредитне забезпечення, спрямованих на продовольчу безпеку, збереження належного рівня зайнятості сільського населення та дотримання засад сталого розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем ефективності мікро-, малих, середніх і великих підприємств аграрного сектору мають давню історію й ніколи не припинялися. З метою виявлення різнобічних причинно-наслідкових зв'язків щодо диференціації ферм залежно від розмірів земельних ділянок розглядається їх ефективність за комплексним соціально-еколого-економічним критерієм. Наприклад, в Азії, Африці [1], Латинській Америці [2], Австралії [3] досліджують взаємозв'язок процесу урбанізації із розміром ферм та наслідки для продовольчої безпеки населення і зайнятості. У Польщі проведена оцінка розмірів

земельних ділянок сімейних господарств розміром до 300 га з метою обґрунтування необхідності проведення консолідації 7,1 млн га (69% від усіх аграрних угідь) та обміну землями сільськогосподарського призначення в рамках RDP (Програма розвитку сільських територій) [4]. У Євросоюзі на регулярній основі проводиться перепис ферм. За допомогою такої інформації здійснюється вибірка розподілу ферм за чисельністю, площею землеволодінь по кожній країні та окремими регіонами, стандартним виходом продукції, робочою силою, умовним поголів'ям на гектар угідь та ін. [5]. Аналогічний перепис здійснюється в США. За його результатами видаються статистико-аналітичні матеріали, в яких містяться дані про динаміку процесу концентрації сільськогосподарських угідь, дохідність, рівень зайнятості, здійснено групування ферм за розмірами активів та її вплив на продуктивність задіяних ресурсів [6, с. 90–103]. Аналіз розподілу ферм країн-членів Євросоюзу за площею сільськогосподарських угідь та як це впливає на трансформацію переходу контролю над ними до іноземних компаній здійснено в Інституті економіки та прогнозування НАН України [7, с. 109–124]. Ґрунтовну аналітичну розвідку здійснила група зарубіжних вчених за кількістю, розміром і розподілом ферм різних типів у багатьох регіонах світу [8]. Віддаємо належне за результати наукового доробку, проте в аграрному секторі України створюється нова реальність через тривалу війну, необхідність відновлення забруднених угідь на 20% території, призупинення діяльності значною частиною малих і середніх ферм на окупованих територіях, надання статусу країни-кандидата на членство до Євросоюзу, а це потребує актуалізації досліджень в сфері земельних відносин.

Мета статті – узагальнення світового досвіду земельних реформ, висвітлення ефективності аграрного виробництва залежно від площі землеволодінь, впливу на зайнятість і стан сільських територій та прогнозування можливих наслідків другого етапу ринку селянських земель в Україні.

Методологія дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження слугували загальнонаукові та спеціальні методи пізнання процесів і явищ у сфері аграрних (земельних) відносин. Серед них, індукція й дедукція, аналіз і синтез, співставлення подібних величин різних країн, комбінування факторів виробництва, ста-

тистичні групування підприємств за розмірами земель та залежних від них показників – зайнятості сільського населення, продуктивності ресурсів, дохідності основної діяльності, експортно-імпоротної торгівлі, стану сільських територій та рівня розвитку країн загалом.

Викладення основних результатів дослідження. Аграрні (земельні) реформи в країнах здебільшого мають багатоцільовий характер і багаторівневі наслідки. Результати трансформацій залежать від політичної волі владної верхівки гарантувати продовольчу безпеку, підвищити добробут населення й поліпшити соціально-еколого-економічну ситуацію в країні. Нерідко перебіг реформ детерміновано намаганням груп інтересів утримати статус-кво владних повноважень, тиском політичних опонентів та інституційною спроможністю держави проводити інноваційні зміни на користь людей. Аграрні реформи можуть реалізовуватися десятиліттями після всебічного науково-практичного обґрунтування цілей, етапів проведення, моніторингом критеріїв для кожного з них або ж прискорено за стереотипами зарубіжних радників без будь-якої уяви про середньо- і довгострокові наслідки.

В окремих країнах, що розвиваються, загострення суспільно-політичної ситуації, викликані голодними протестами населення змушували владу обмежувати (або скасовувати) великі земельні володіння в односторонньому порядку. Тим самим відновлювалася продуктивна зайнятість в мікро-, і малих фермах, зменшувалася нерівність в майні і доходах сільського населення, запроваджувалися еколого оощадні технології, виділялися ресурси на розвиток соціальної, комунально-побутової й інженерної інфраструктури сільських територій тощо. Для досягнення суспільно значимих результатів уряди сприяли заснуванню та розвитку організацій з кредитування малих товаровиробників, надання технологічних і маркетингових послуг, кооперативів спільного використання дороговартісної техніки, забезпечення доступу до ринків засобів виробництва і збуту продукції тощо. Як правило, аграрні реформи передбачали усунення зайвих посередницьких структур, упорядкування земельно-орендних відносин, контроль за концентрацією земель, поділу на окремі ділянки через інститут спадщини та їх фрагментації в допустимих межах [9].

Забезпечення належної ефективності малих ферм в Японії, Південній Кореї, Тайвані, Китаї та інших країнах є результатом поєднання ферм з невеликими земельними ділянками із розвинутою вертикально–горизонтальною постачальницько–збутовою інфраструктурою. Нерідко вона створювалася на умовах державно–приватного партнерства для забезпечення виробничими ресурсами (посадковим матеріалом, насінням, мінеральними добривами, агрохімікатами, комбікормами, ветеринарними препаратами та ін.). Значні капіталовкладення спрямовувалися на будівництво складських приміщень для зберігання врожаю, добрив і агрохімікатів. За сприяння уповноважених органів налагоджена система укладання справедливих контрактів між виробниками і посередниками та реалізації продукції на організованому ринку [10]. В Японії після Другої світової війни державою було викуплено 38% оброблювальних земель у латифундистів з метою перепродажу за надзвичайно низькими цінами фермерам (придбали майже 3 млн селян), які й раніше обробляли ці ділянки, але на умовах оренди [11]. На кожне село призначався консультант з питань сільського господарства, що суттєво підвищило фахові компетенції фермерів, зросла продуктивність угідь і продовольче самозабезпечення населення країни. Отже, успішні аграрні (земельні) реформи супроводжувалися державною підтримкою на всіх ланцюгах створення доданої вартості – від сільськогосподарського виробництва, первинної переробки сировини до постачальницько–збутової ринкової інфраструктури й дорадництва.

За нашими спостереженнями, проселянські аграрні реформи в країнах третього світу супроводжувалися перерозподілом власності на землі як шляхом конфіскації і/або викупу в латифундистів або ж створенням економічних передумов, що також спонукали власників до їх подрібнення. Одним із методів, що змушує господарюючих суб'єктів позбутися частини земельних площ – це збільшення земельного податку. У результаті виробники, як правило, залишають лише ті площі, які можна ефективно обробляти своїми ресурсами. Використовуються також інші інструменти щодо реалізації проєктів залучення малопродуктивних земельних ділянок в економічний обіг. Наприклад, після зниження ставки податку окультурюються піщані ґрунти, напівпу–

стелі, передгірна місцевість та інші категорії земель, які деградували за існуючої податкової системи [12]. У будь–якому випадку, земельні реформи проведені в різний час і в різних країнах, за неоднакового державного втручання, історичних традицій ведення рослинництва і тваринництва, формують різні ферми за розмірами аграрних активів, із різною продуктивністю й організаційно–правовою та управлінською виробничою структурою сільського господарства.

Групування 95 країн світу за середнім розміром землеволодінь господарюючих суб'єктів показало, що вартість валової продукції та доданої вартості в розрахунку на гектар сільськогосподарських угідь у країнах з меншими розмірами у 5–6 разів вища, ніж в країнах із більшою концентрацією земель. Очевидно, це пояснюється інтегральною дією закономірностей щодо спадної віддачі ресурсів та граничної продуктивності факторів виробництва. Крім того, існує й інша споріднена залежність. У країнах з вищою щільністю населення на гектар угідь і достатньою забезпеченістю трудовим ресурсами меншими є розміри господарств, в структурі виробництва збільшується частка інтенсивних та трудомістких культур (цитрусові, плодово–ягідні, виноград, овоче–баштанні та ін.). Подібні тенденції зберігаються стосовно чисельності поголів'я великої рогатої худоби, в т. ч. основного стада у розрахунку на одиницю земельної площі. А саме – від 3 до 9 разів більше порівняно із країнами, де переважають великі ферми (табл. 1).

У той же час залежність вартості експорту агропродовольчої продукції від фізичного розміру господарств в розрахунку на гектар сільськогосподарських угідь має U–подібний зв'язок: зі збільшенням їх розміру експорт у вартісному виразі зростає до певної граничної величини, а потім стрімко спадає. Найвищий рівень експорту продукції в розрахунку на гектар виявився в країнах, де розмір товаровиробників знаходиться в межах земельних ділянок від 10 до 100 га. У країнах з великими розмірами ферм найбільшу частку в експорті займають зернові та олійні культури, які максимально індустріалізовані та найменш прибуткові в розрахунку на одиницю земельної площі.

Щодо диференціації ферм за розміром земельних ділянок в окремих країнах, то економісти дійшли висновку про U–подібний зв'язок між масштабами виробництва і продуктивністю наці–

Таблиця 1. Ефективність аграрного виробництва в країнах світу залежно від розміру господарства (ферми), 2021 рік

Показники	Групи країн за розміром господарств, га						
	понад 100	у т.ч. Україна	30,1–100	10,1–30	3,1–10	1,1–3	до 1
Кількість країн	8	1	15	17	25	20	10
Середній розмір господарства, га	390,7	530,2	66,2	20,1	4,5	1,4	0,7
Припадає на 1 га с/г угідь:							
жителів, осіб	0,5	1,05	1,5	1,9	2,5	5,3	3,2
доданої вартості, дол	385,9	313	817,6	1153	1265	1978	2486
експорту, дол. США	341,5	641	1100	2382	700,2	219,0	227,1
імпорту, дол. США	226,2	155	948,3	1920,1	627,9	455,9	478,1
валової продукції, дол. США	497,9	1115	1100	1563	1321	1696	2645
Структура посівних площ, %							
пшениця	18,4	21,6	14,2	15,3	23,0	16,5	15,5
кукурудза	12,3	16,6	20,0	7,5	8,3	9,0	31,1
рис	0,4	0	1,7	5,3	11,2	31,5	28,8
олійні культури	23,7	27,5	40,0	4,0	7,4	27,3	26,1
фрукти (плодові, цитрусові та ін.)	0,7	0,8	3,4	12,9	6,2	6,4	11,0
Частка зерна у валовому виробництві, %:							
імпорт	4	0,7	24,0	150,0	50,0	16,6	17,0
експорт	38,5	58,9	33,5	43,8	27,5	11,7	2,2
корми	29,2	16,2	50,2	119,6	47,4	17,5	37,5
продовольство	10,2	7,1	22,7	53,6	52,3	77,8	56,1
Припадає на 100 га с/г угідь, гол:							
корів і буйволиць	6,3	5,0	26,6	36,0	34,4	57,9	18,6
телят на відгодівлі	17,4	5,5	40,4	46,6	24,3	30,9	34,7

Джерело: систематизовано авторами за [8].

ональних економік з низьким рівнем доходів, де переважають малі форми господарювання (завдяки сімейній праці). Деякі більші ферми виявилися менш продуктивними (занадто великі для сімейної зайнятості, але неефективні для окупності значних капіталовкладень), ніж найменші господарства. Тоді як у країнах з розвинутою економікою більші за розмірами активів господарюючі суб'єкти продуктивніші завдяки ефекту масштабу (через значні капіталовкладення) [13]. Тобто продуктивність угідь падає, коли розмір ферми збільшується від найменшої одиниці, а потім зростає, коли розмір ферми збільшується понад якийсь граничний поріг, але не безмежно.

Отже, земельна реформа має охоплювати забезпеченість ресурсами на їх проведення, створення спеціальної агенції з розпорядчими повноваженнями, інвентаризацію сільськогосподарських угідь, оновлення системи землеустрою і землевпорядкування, науково-обґрунтовану структуру, економіку й організацію виробництва, упорядковані умови оренди, ство-

рення кредитних кооперативів на селі, сучасний маркетинг, аграрну освіту, фундаментальні й прикладні наукові дослідження, провайдинг їх результатів серед виробників тощо [14].

У країнах з достатньою землезабезпеченістю і належною економічною ефективністю виробництва високомаржинальних культур та домінуючою структурою сировинного експорту все більша частка земель через ринкові механізми й неконкурентні переваги консолідується у великих підприємствах, а в мікро- і малих виробників може скорочуватися до стану натурального господарства. При цьому дефіцит або надлишок робочих місць в інших секторах економіки стимулює або сприяє процесам концентрації земель у власності/оренді великих підприємств.

Як відомо в Латинській Америці нині також триває земельна реформа. Її проведенню чинили спротив менеджмент іноземних компаній, власники великих латифундій і політично впливові землевласники [15]. Водночас ключовими чинниками успіху реформ сільського господар-

ства в окремих країнах цього регіону стала всебічна підтримка фермерів та державні інвестиції в сільськогосподарські дослідження й розробки (НДДКР), розвиток аграрної освіти та створення інформаційно-консультаційних служб. Розроблено національні програми фінансово-економічного зміцнення сімейних ферм і підтримки середніх товаровиробників, згідно з якими вони отримали доступ до спеціальних кредитних ліній. Великі господарства також скористалися ціновою підтримкою, страховими програмами та іншими інструментами [2]. Результатом стало суттєве зростання експорту продукції Південної Америки в розрахунку на гектар ріллі. У 2022 р. порівняно із 2000 р. ріст становив 5,6 разів і досяг в середньому 1990 дол. США, у т. ч. Аргентини – 1190, Бразилії – 2342, Колумбії – 5677, Чилі – 10060 дол. США. Для порівняння. В Україні експорт становив 708 дол. США на гектар. Така різниця не на користь України (див. табл. 1) частково пов'язана з тим, що в структурі експорту останні роки на зернові й олійні культури припадало 85%, а в країнах Латинської Америки від 45 до 50%.

Зауважимо, що тільки 18 країн із нашої вибірки у своєму розподілі за розмірами мали частку ферм розміром понад 1000 га (Австралія, Україна, Аргентина, Уругвай, Нова Зеландія, Чехія та ін.). Ці економіки потенційно перебувають в зоні ризику, оскільки глобальною тенденцією є ситуація, коли все більше країн з низьким рівнем самозабезпечення продовольством купують аграрні угіддя за кордоном. Проте вони стикаються з певними регуляторними обмеженнями щодо розміру купівлі таких земель, терміну проживання в країні, наявності відповідної освіти тощо. На нашу думку, формувальними чинниками, що стримують продаж земель сільськогосподарського призначення іноземцям, є обмеження площ продажу і/або оренди та удосконалення регуляторних умов передбачених інвестиційними контрактами. У багатьох країнах, у т. ч. в Канаді нерезиденти та корпорації, які контролюються іноземними державами, можуть володіти не більше ніж двома ділянками загальною площею від 10 до 40 акрів [16]. Через ці та інші інституційні бар'єри в розвинених країнах іноземці володіють не більше 15% від усіх сільськогосподарських угідь. Поряд з цим досвідом, багато країн втрачають контроль над своїми земельними ресурсами. За даними компанії Land Matrix

Partnership, держави, які мають проблеми із самозабезпеченням продовольством, скупили понад 250 млн га оброблювальних земель [17]. Україна знаходиться на 2-му місці (після Індонезії) серед держав за загальною площею угідь, які контролюють зарубіжні інвестори [18].

Обсяги продажі іноземцям сільськогосподарських земель у країнах коливаються в діапазоні від однозначного відсотка до понад 50% загальної площі і залежать здебільшого від чіткості зобов'язань, визначених в договорах для інвесторів. У країнах, де контракти укладаються за участі місцевих громад із гарантією захисту трудових і земельних прав, з дотриманням екологічних стандартів та вимог «зеленого переходу» ведення бізнесу, здійсненням дієвого моніторингу щодо виконання соціально значущих умов, іноземні інвестори придбали і/або взяли в оренду незначну частку земель [19].

В Україні, за оцінками експертів, понад 50% високопродуктивних земель контролюється іноземним капіталом на пряму або через своїх представників в афілійованих компаніях [20]. До початку повномасштабної війни росії проти України, іноземні корпорації розширили свою присутність на аграрному ринку шляхом будівництва потужних морських зернових терміналів, елеваторів, зернохосовищ, заводів з переробки сільськогосподарської сировини тощо. Більшість ринкової інфраструктури, в т. ч. логістики знаходилося у власності іноземних компаній. Така монополія призвела до масової збитковості мікро-, малих і середніх товаровиробників під час першого року війни, коли тіньовий трейдинг скуповував зернові й технічні культури за ціною нижче собівартості. Адже частина елеваторів була зруйнована або недоступна з відомих причин, а морські порти, через які здійснювалося більше 90% перевезення агропродовольчої продукції, заблоковані росією.

Комерціалізацію земельного ринку (купівля/ продаж або ринок заради ринку) підтримують уряд України, радники від Світового банку (СБ), Міжнародного валютного фонду (МВФ), агрохолдингові структури і представники транснаціональних компаній. Підтвердженням цьому є тенденційні й одновимірні прогнози МВФ (табл. 2). Сценарій «відкат», або закритий ринок сільськогосподарських земель наступні 10 років забезпечить щорічне підвищення ціни гектара на 6,7% і 0-вий приріст ВВП, у разі допущення ли-

Таблиця 2. Прогнози МВФ щодо економічного впливу земельної реформи на 2021–2031 рр., в середньому за рік, відсотків

	Зростання ціни на землю	Вплив на ВВП	Сценарій
Закритий ринок с.–госп. Земель	6,7 %	0 %	Відкат
Закритий для іноземців	15,05 %	0,6 %	Часткова реформа
Відкритий для іноземців	19,43 %	1,26 %	Повна реформа

Джерело: за [21].

ше українських компаній («часткова реформа») ці показники становитимуть 15,05 і 0,6% відповідно. Нарешті, за третім сценарієм («повна реформа»), при якому ринок земель буде відкрито для іноземців, ціни зростатимуть на 19,43, а ВВП на 1,26%, або удвічі більшими темпами.

Проте МВФ замовчує про загострення глобальної конкуренції за контроль над земельними ресурсами і безпрецедентний тиск на країни з ринками, що формуються (до яких належить і Україна), міжнародних суверенних фондів добробуту, інвестиційних фондів, виробників альтернативних видів палива, міжнародних хедж-фондів та ін. з метою неоліберального обігу прав («повної реформи») на земельні ділянки сільськогосподарського призначення. У прогнозі не йдеться про можливу консервацію домінуючої сировинної структури експорту, про ризики стресостійкості продовольчої системи країни, про знищення робочих місць і остаточне руйнування сільської поселенської мережі, про демографічні втрати й екологічну кризу. Це вже стало звичною практикою глобалізації без обмежень з позиції сильнішого гравця, проти чого виступають антиглобалісти в багатьох країнах. Нині в умовах війни, українські фермерські господарства виживають як можуть, частина призупинила діяльність, більшість працюють собі в збиток, мають украй обмежений доступ до логістики, фінансових ресурсів, а відповідно і до нових технологій, матеріально-технічного, цифрового й маркетингового забезпечення своєї діяльності. Тож прогнозовано їхні земельні ділянки за безцінь скуповуватимуть агрохолдинги та іноземні компанії на підставних осіб.

На нашу думку, більш-менш обґрунтовані висновки про те, якою насправді буде політекономія аграрних відносин в Україні з відкриттям другого етапу земельного ринку, давати передчасно. Визначальними стануть секторальні умови членства України в Євросоюзі і пов'язаної з ними інституційно-правової рамки функціонування суб'єктів аграрного сектору в передвступний період. Критично важливими стануть ви-

значення критеріїв соціально-трудового статусу самозайнятих осіб в ОСГ, обсяги фінансування із фондів регіонального розвитку, згуртованості і стійкості та масштаби інвестицій для післявоєнного реконструктивного відновлення економіки. До того ж земельні транзакції мають стабілізуватися на прийнятному для аналізу рівні (до 10% від усіх сільськогосподарських угідь) та бути тривалими в часі – не менше 10-ти років повноцінного післявоєнного функціонування.

Висновки

Дослідження на статистичних даних різних країн підтверджують гіпотезу про те, що з ростом розміру господарств (ферм) після певної граничної межі вартість валової продукції та доданої вартості в розрахунку на гектар сільськогосподарських угідь має спадну динаміку. Так само зменшується в структурі виробництва частка інтенсивних та трудомістких виробництв у країнах із меншою щільністю населення. Очевидно, що ефект від масштабу виробництва має певні межі через інтегральну дію закономірностей щодо спадної віддачі ресурсів, граничної продуктивності факторів виробництва та інших чинників. Прикметно, що диференціація ферм за розміром землеволодінь в країнах з низьким рівнем доходів підпорядкована U-подібному зв'язку між масштабом виробництва та його ефективністю.

У глобалізованому ринковому середовищі комбінація в різних пропорціях географічного розташування, природно-кліматичних умов, типів ґрунтів, щільності населення, відстані до зовнішніх ринків засобів виробництва і збуту продукції, потреба в трудових ресурсах інших галузей економіки визначають процеси розміщення продуктивних сил агропродуктового комплексу між країнами та диференціацію ферм за площею землеволодінь. У країнах, що мають високу землезабезпеченість з ростом ефективності виробництва все більша частка земель сільськогосподарського призначення консолідується у

власності/оренді у великих вертикально інтегрованих компаніях, а в малих формах скорочується до рівня натурального господарства.

У більшості розвинених країн комплексно заповідають неконтрольованому продажу сільськогосподарських земель іноземцям, як адміністративними, так і економічними методами. Зокрема шляхом обмеження площ продажу і/або оренди мінімальним рівнем (до 20–100 га) та жорсткими соціально–еколого–економічними вимогами щодо ведення аграрного бізнесу, передбачених в договорах. Обов'язковою передумовою є некорупційний державний моніторинг і контроль за дотриманням умов контракту із застосуванням жорстких санкцій у разі їх порушення інвесторами.

В Україні після відкриття другого етапу ринкового обігу прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення розвиток аграрних (земельних) відносин може протікати за небажаним для селян і країни сценарієм: легітимізується процес агресивної агрохолдингізації галузі, продовжиться захоплення в апробований спосіб земель іноземцями та придбання частки аграрних угідь різними непрофільними для галузі інвесторами з наступною передачею їх в оренду ефективнішим компаніям. У період повоєнного реконструктивного відновлення аграрного виробництва вкрай бажано дотримуватися національних інтересів з урахуванням загроз щодо продовольчої безпеки, внаслідок втрати контролю на значною площі земель, забезпечити розвиток мікро–, малих і середніх ферм як основу аграрного устрою країни і сталого розвитку сільських територій.

Перспективами подальших науково–прикладних розвідок мають стати соціально–еколого–економічні наслідки виконання маяків переговорної матриці на шляху членства України до Євросоюзу щодо проблем агрохолдингізації галузі, інституалізації зайнятості в ОСГ, сімейних фермах, мікро– і малих формах господарювання та повоєнного відновлення земельних відносин на територіях, що побували під тимчасовою окупацією росії та засмічених вибухонебезпечними предметами.

Список використаних джерел

1. William A. Masters, Agnes Andersson Djurfeldt, Cornelis De Haan, Peter Hazell, Thomas Jayne, Magnus Jirstrom, Thomas Reardon. Urbanization and farm size in Asia and Africa: Implications for food security and agricultural research. – UPL: <https://sites.tufts.edu/willmasters/>

[files/2010/07/UrbanizationAndFarmSize_GFS2013.pdf](https://sites.tufts.edu/willmasters/files/2010/07/UrbanizationAndFarmSize_GFS2013.pdf) (дата звернення 17.01.2024).

2. Chapter 2. Latin American Agriculture: Prospects and Challenges. – UPL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b2b742eb-en/index.html?itemId=/content/component/b2b742eb-en> (дата звернення 16.12.2023).

3. Richard Young. Why we should be concerned about a free-trade deal with Australia? A – UPL: <https://sustainablefoodtrust.org/news-views/why-we-should-be-concerned-about-a-free-trade-deal-with-australia/> (дата звернення 17.12.2023).

4. Anna Jedrejek, Leszek Szymanski, Franciszek Woch. Evaluation of the plot size (farm land) of family agricultural holdings and the needs for land consolidation in Poland. – UPL: http://www.infraeco.pl/pl/art/a_17488.htm?plik=1713 (дата звернення 17.01.2024).

5. Farm indicators by legal status of the holding, utilised agricultural area, type and economic size of the farm and NUTS2 region [ef_m_farmleg__custom_9398602]. – UPL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ef_m_farmleg/default/table?lang=en (дата звернення 17.01.2024).

6. 2017 Census of Agriculture: United States Summary and State Data. – 2019. – Volume 1. Geographic Area Series. Part 51. С. 90–103.

7. Бородіна О.М., Яровий В.Д., Михайленко О.В. Концентрація та захоплення сільськогосподарських земель в ЄС: виклики сучасності. – Економіка і прогнозування. 2017. № 4. с. 109–124.

8. Sarah K. Lowder, Jakob Skoet, Terri Raney. The Number, Size, and Distribution of Farms, Smallholder Farms, and Family Farms Worldwide. – UPL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X15002703> (дата звернення 28.12.2023)

9. Land Reforms – Objectives and Components. – UPL: <https://www.jatinverma.org/land-reforms-objectives-and-components> (дата звернення 26.12.2023).

10. David Rhys Bernard, Jason Schukraft. Intervention report: agricultural land redistribution. – UPL: <https://rethinkpriorities.org/publications/intervention-report-agricultural-land-redistribution> (дата звернення 06.12.2023).

11. J. Brooks Spector. Land Reform All Over The World. – UPL: <https://www.dailymaverick.co.za/article/2018-10-12-land-reform-all-over-the-world/> (дата звернення 06.12.2023).

12. Chapter 6. Short-term strategy for land redistribution. – UPL: <https://www.oas.org/usde/publications/Unit/oea36e/ch11.htm> (дата звернення 26.12.2023)

13. Mark Rosenzweig, Andrew Foster. Are There Too Many Farms in the World? New research on agricultural productivity in developing countries. – UPL: <https://egc.yale.edu/research/rosenzw> Одним eig–2022 (дата звернення 22.12.2023).

14. Elias H. Tuma. land reform: agricultural economics. – UPL: <https://www.britannica.com/money/topic/land-reform> (дата звернення 26.12.2023)

15. Land reform. Oxford Reference. URL: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803100050210>.

16. Richard Kamchen. Our farmland for sale. – UPL: <https://www.country-guide.ca/guide-business/our-farmland-for-sale/> (дата звернення 08.01.2024)

17. Земля. Глобальна лихоманка. – URL: <http://xn--https-3ve/www.growford.org.ua/zemlya-globalna-lyhomanka/> (дата звернення 24.04.2023).

18. Наслідки глобальної земельної лихоманки. – UPL: <https://ecoaction.org.ua/naslidky-hlobalnoi-zemelnoi-lykhomanky.html> (дата звернення 24.04.2023).

19. Катерина Красовська. Транснаціональні компанії вже контролюють більшу половину земель в Україні – експерт. – UPL: <https://i-ua.tv/news/83970-transnatsionalni-kompanii-vzhe-kontroliuiut-bilshu-polovynu-zemli-v-ukraini-ekspert> (дата звернення 20.12.2023)

20. Roy Laishley. Is Africa's land up for grabs? – UPL: <https://www.un.org/africarenewal/magazine/special-edition-agriculture-2014/africa%E2%80%99s-land-grabs> (дата звернення 08.01.2024).

21. Українське сільське господарство у воєнний час: стійкість, реформи та ринки. URL : ef.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/Ukrainian-agriculture-in-wartime_resilience-reforms-and-markets_UKRAINIAN.pdf (дата звернення 10.02.2024).

References

1. William A. Masters, Agnes Andersson Djurfeldt, Cornelis De Haan, Peter Hazell, Thomas Jayne, Magnus Jirström, Thomas Reardon (2013). Urbanization and farm size in Asia and Africa: Implications for food security and agricultural research. *Global Food Security*, 2(3), 156–165. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2013.07.002>.

2. OECD/FAO (2019). *OECD–FAO Agricultural Outlook 2019–2028*. OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/agr_outlook-2019-en.

3. Richard Young (2021). Why we should be concerned about a free-trade deal with Australia? Sustainable Food Trust. URL: <https://sustainablefoodtrust.org/news-views/why-we-should-be-concerned-about-a-free-trade-deal-with-australia/>.

4. Anna Jedrejek, Leszek Szymanski, Franciszek Woch (2014). Evaluation of the plot size (farm land) of family agricultural holdings and the needs for land consolidation in Poland. *Infrastructure and Ecology of Rural Areas*, IV(1), 1111–1125. <http://dx.medra.org/10.14597/infraeco.2014.4.1.082>.

5. Eurostat (2023). Farm indicators by legal status of the holding, utilised agricultural area, type and economic size of the farm and NUTS2 region. https://doi.org/10.2908/EF_M_FARMLEG.

6. United States Department of Agriculture (2019). 2017 Census of Agriculture: United States Summary and State Data. *Geographic Area Series*, 1(51). URL: <https://www.nass.usda.gov/Publications/AgCensus/2017/index.php>.

7. Borodina Olena, Yarovy Victor, Mykhailenko Oksana (2017). Agricultural land concentration and land grabbing in the EU: modern challenges. *Economy and Forecasting*, 4, 109–124. <https://doi.org/10.15407/eip2017.04.109>. (In Ukrainian)

8. Sarah K. Lowder, Jakob Skoet, Terri Raney (2016). The Number, Size, and Distribution of Farms, Smallholder Farms, and Family Farms Worldwide. *World Development*, 87, 16–29. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2015.10.041>.

9. Land Reforms – Objectives and Components. Jatin Verma's IAS Academy. URL: <https://www.jatinverma.org/land-reforms-objectives-and-components>.

10. David Rhys Bernard, Jason Schukraft (2021). Intervention report: agricultural land redistribution. *Rethink Priorities*. URL: <https://rethinkpriorities.org/publications/intervention-report-agricultural-land-redistribution>.

11. J. Brooks Spector (2018). Land Reform All Over the World. *Daily Maverick*. URL: <https://www.daily-maverick.co.za/article/2018-10-12-land-reform-all-over-the-world/>.

12. The Organisation of American States (1986). *Saint Lucia Natural Resources and Agricultural Development Project – Studies and Proposals for the Implementation of a Land Registration Programme*. The Organisation of American States, Washington. URL: <http://www.oas.org/DSD/publications/Unit/oea36e/begin.htm>.

13. Andrew D. Foster, Mark R. Rosenzweig (2022). Are There Too Many Farms in the World? Labor Market Transaction Costs, Machine Capacities, and Optimal Farm Size. *Journal of Political Economy*, 130(3), 636–680. <https://doi.org/10.1086/717890>.

14. Elias H. Tuma (1998). land reform. *Britannica*. Retrieved from <https://money.britannica.com/money/land-reform>.

15. Land reform. Oxford Reference. URL: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803100050210>.

16. Richard Kamchen (2016). Our farmland for sale. Country Guide. Retrieved from <https://www.country-guide.ca/guide-business/our-farmland-for-sale/>.

17. Land. Global fever. Global Research on Optimal Ways for Development (GROWFORD) Institute. URL: www.growford.org.ua/zemlya-globalna-lyhomanka/. (In Ukrainian)

18. Jann Lay, Ward Anseeuw, Sandra Eckert, Insa Flachsbarth, Christoph Kubitzka, Kerstin Nolte, Markus Giger (2021). Taking stock of the global land rush: Few development benefits, many human and environmental risks. Analytical Report III. Bern Open Repository and Information System. <https://doi.org/10.48350/156861>.

19. Ivan Tomych (2023). Transnational companies already control more than half of the land in Ukraine. I-UA.TV. URL: <https://i-ua.tv/news/83970-transnatsionalni-kompanii-vzhe-kontroliuiut-bilshu-polovynu-zemli-v-ukraini-ekspert>. (In Ukrainian)

20. Roy Laishley (2014). Is Africa's land up for grabs? United Nations. URL: <https://www.un.org/africarenewal/magazine/special-edition-agriculture-2014/africa%E2%80%99s-land-grabs>.

21. Natalia Mamonova, Olena Borodina, Brian Kuns (2023). Ukrainian agriculture in wartime: Resilience, reforms, and markets. Transnational Institute, Amsterdam. URL: <https://www.tni.org/en/article/ukrainian-agriculture-in-wartime>.

Дані про авторів

Калінчик Микола Володимирович,

д. е. н., професор, ТОВ «Науково-виробниче підприємство «ВінМікс-Софт», м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6240-4479>.
e-mail: mvolk@ukr.net.

Могильний Олексій Миколайович,

д. е. н., професор, ННЦ «Інститут аграрної економіки», м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9802-1701>.
e-mail: o.mogilnui@gmail.com.

Матвієнко Аліна Петрівна,

к. е. н., ННЦ «Інститут аграрної економіки», м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2872-4249>
e-mail: alina.pet.ma@gmail.com.

Data about the authors

Mykola Kalinchyk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, LLC «Research and Production Enterprise «VinMiks-Soft», Kyiv

<https://orcid.org/0000-0002-6240-4479>.

e-mail: mvolk@ukr.net.

Oleksii Mohylnyi,

Doctor of Economic Sciences, Professor, NSC «Institute of Agrarian Economics», Kyiv.

<https://orcid.org/0000-0002-9802-1701>.

e-mail: o.mogilnui@gmail.com.

Alina Matviienko,

PhD in economics, NSC «Institute of Agrarian Economics», Kyiv

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2872-4249>

e-mail: alina.pet.ma@gmail.com.

УДК 330.33.01:332:338.24

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11043613>

СТУДІНСЬКА Г. Я.

Автентичність як фактор розвитку аграрної сфери України

Об'єктом дослідження є маркетингові інновації двовекторної моделі інноваційного розвитку аграрної сфери України, що забезпечують підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного виробництва та покращення соціально-економічних умов проживання на сільських територіях.

Предметом дослідження є автентичність маркетингових складових моделі інноваційного розвитку аграрної сфери України.

Метою дослідження є аналіз потенціалу автентичності маркетингових складових моделі інноваційного розвитку аграрної сфери України та її ролі у підвищенні ефективності аграрного виробництва та соціально-економічного рівня умов проживання у сільській місцевості.

Висновки. Автентичність є важливою характеристикою маркетингових інновацій щодо розвитку аграрної сфери України. В контексті концепції бренд-орієнтованого розвитку національної економіки автентичність, певною мірою, синонімічна ідентичності, яка є визначальною функцією брендингу незалежно від виду та форми об'єктів брендування. Автентичність бренду визначається через встановлення переліку його переваг, за якими споживач визначає відповідність цінностей бренду

своїм власним установкам. Завдяки системному підходу до формування брендів в аграрній сфері – бренд–товарів, –послуг, –компаній, –історичних споруд, –подій, –особистостей, –територій автентичність стане потужним фактором її розвитку у двох напрямках – підвищенні аграрного виробництва та покращенні соціально–економічних умов проживання населення на сільських територіях.

Наукова новизна полягає у комплексному дослідженні автентичності складових двовекторної моделі інноваційного розвитку аграрної сфери України.

Практична цінність отриманих результатів полягає у можливості впровадження аграріями та органами державного управління наданих рекомендацій щодо застосування маркетингових інновацій у формуванні сучасної моделі розвитку аграрної сфери України.

Ключові слова: автентичність, інноваційний розвиток, аграрна сфера, аграрне виробництво, сільські території, бренд товару, бренд території.

STUDINSKA G. Ya.

Authenticity as a development factor of the agrarian sphere of Ukraine

The object of the study is the marketing innovations of the two–vector model of innovative development of the agrarian sphere of Ukraine, which ensure the improvement of the efficiency and competitiveness of agricultural production and the improvement of socio–economic living conditions in rural areas.

The subject of the study is the authenticity of model components of innovative development of the agrarian sphere of Ukraine.

The purpose of the study is to analyze the potential authenticity of model components of innovative development of the agrarian sphere of Ukraine and its role in increasing the efficiency of agricultural production and the socio–economic level of living conditions in rural areas.

Conclusions. Authenticity is an important characteristic of marketing innovations regarding the development of the agricultural sector of Ukraine. In the context of the concept of brand–oriented development of the national economy, authenticity is, to a certain extent, synonymous with identity, which is the defining function of branding regardless of the type and form of branding objects. The authenticity of the brand is determined by establishing a list of its advantages, according to which the consumer determines the conformity of the brand's values with his own attitudes. Thanks to a systematic approach to the formation of brands in the agrarian sphere –brand goods, –services, –companies, –historical buildings, –events, –personalities, –territories, authenticity will become a powerful factor in its development in two directions – increasing agricultural production and improving socio–economic living conditions of the population in rural areas.

The scientific novelty consists in a comprehensive study of the authenticity of the components of the two–vector model of innovative development of the agrarian sphere of Ukraine.

The practical value of the obtained results lies in the possibility of implementation by farmers and state administration bodies of the provided recommendations regarding the application of marketing innovations in the formation of a modern model of development of the agrarian sphere of Ukraine.

Key words: authenticity, innovative development, agrarian sphere, agrarian production, rural areas, product brand, brand of the territory.

Постановка проблеми. Багатозначний термін «автентичність» походить від грецького слова, що означає істинний, відповідний, справжній, дійсний, вірний. Автентичність, як характеристика або ознака об'єкту розглядалась, перш за все, у культурології для встановлення непідробленості культурних феноменів, які зберігають свою

актуальність протягом довгого часу. Автентичність застосовувалась з давніх часів і у праві щодо власноручних свідчень, фактів, спостережень, а також щодо відповідності тексту правового документа оригіналові. В психології автентичність вважається одною із основних характеристик особистості, що проявляється у щирості, відкритості,

чесності людини. Автентична особистість залишається собою та переживає власний досвід. Поведінка людини як суб'єкта економіки активно моделюється в економічній теорії, за якою, люди діють раціонально тому що ухвалюють рішення з максимальною вигодою для себе. Разом з тим, доведено, що споживчим вибором часто керують емоції, і Талер Р. на основі численних досліджень та прикладів із життя доводить це твердження [1]. Поведінка споживача під час формування його рішення щодо придбання нового товару в контексті формування бренд-орієнтованої національної економіки має специфічний дифузний характер розповсюдження [2, с.71–72]. Тобто автентичність поведінки споживача впливає на його вибір товару, а отже – на структуру виробництва. Разом з тим, автентичність товару впливає на вибір споживача, що формує капітал бренду, як додатковий поточний та майбутній грошовий потік, що виникає завдяки вибудовуванню компанією стратегічних відносин зі споживачами та бізнес-партнерами, що забезпечує відповідну лояльність до компанії та бренду [3, с.117]. Не має значення регіон чи галузь виробництва, автентичність поведінки споживача та автентичність товару, виробника завжди будуть мати не аби яке значення. Особливо це стосується аграрного виробництва, що належить до сенситивних галузей та потребує державної підтримки, оскільки має не тільки економічне значення, а й соціальне та політичне, бо мова йде про збереження робочих місць, споживчі можливості населення, генерацію ВВП та відрахування податків у місцеві та державний бюджет, зниження деполаризації економічного розвитку між окремими регіонами та верствами населення, а, отже, соціально-політичного спокою в державі [4, с.91]. Існування вказаного потужного зворотнього зв'язку між споживачем та виробником, що будується на їх автентичності визначає актуальність даного дослідження.

Об'єктом дослідження є маркетингові інновації двовекторної моделі інноваційного розвитку аграрної сфери України, що забезпечують підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного виробництва та покращення соціально-економічних умов проживання на сільських територіях.

Предметом дослідження є автентичність маркетингових складових моделі інноваційного розвитку аграрної сфери України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичний аспект поняття «автентичність» досить глибоко досліджено Федан О.В. (2016) [5]. Поняття автентичності, за спостереженнями автора, широко використовується в багатьох науках, пов'язаних з дослідженням діяльності і життя людини, разом з тим більша частина досліджень, в тому числі і його робота, присвячено автентичності в психології. Відштовхуючись саме від психологічного аспекту автентичності, спроектуємо напрям нашого дослідження в економічне русло, оскільки людина відіграє активну роль в економічній системі: від процесу виробництва до споживання готових продуктів та використання послуг.

Поведінкові характеристики відображають функціональну роль людини, яка відводиться їй у тій чи іншій економічній теорії. Асоціативна психологія через наповнення довготривалої механічної пам'яті навичками стереотипів поведінки допомогла сформувати ідеального виконавця для виробництва. Біхевіоризм став психологічним втіленням американського прагматизму у вивчення поведінки людини як психо-біологічної істоти [6].

За спостереженнями Передало Х. С., Огерчук Ю. В., Лібенко Ю. С. (2019) техніка підштовхування, як різновид біхевіоризму, (Nudge theory, що розроблена Річардом Тайлером) активно використовуються в різних сферах життя: в медицині, податковій системі, в громадських установах, підприємствах тощо. Ефективність її застосування вже доведено на практиці, разом з тим, існує перелік неетичних аспектів її використання [7].

Поняття самоактуалізації, стало наріжним каменем цілісної концепції мотивації особистості Маслоу А., в якій «автентичність» або «справжність» особистості розглядається як «тотожність» сама собі. Ідея Маслоу А. полягає в тому, що кожна людина, задовольнивши ієрархію фізіологічних потреб та потреби у безпеці, хоче любові й почуття належності, самоповаги і престижу, і, самореалізації. Враховуючи півстолітній вік цієї піраміди, з'явилися думки щодо необхідності її оновлення. Само-реалізація набула більш важливого значення.

Що стосується ідентифікації бренду, то варто нагадати її як головну ознаку та функцію, на яку спираються у визначенні поняття «бренд» відомі світові брендологи Аакер Д.А., Келлер К.Л., Капферер Ж.-Н. [2, с.65]. До них приєднуються майже всі науковці, що досліджують бренд. Концепція ідентичності бренду була запропонована

вперше у 1986 році Ж.–Н. Капферером, і тільки з 1995 року отримала подальший розвиток, коли Д. А. Аакер вперше застосував її у своїх роботах, після чого концепція ідентичності використовувалася багатьма науковцями [там же, с. 111].

Науковці з Великої Британії та Австралії Andihm M., L'Espoir Decosta J. N. P (2021) досліджують автентичність досвіду та тлумачення її ролі у ширшій географії аграрного туризму на прикладі поєднання місцевого продукту (оливкової олії) з «туристичним продуктом» агроготелю оливкового гаю, яке може створити символічне тло для автентичності досвіду [8, с. 1283]. Автентифікація місця, на їх думку, досягається шляхом побудови довіри між господарями та відвідувачами, а також через наративи про походження продукту (оливкова олія) та його споживання [там же, с. 1291]. Цей зв'язок є новим елементом, який підкреслює, що культуру (автентичність місця) можна зберегти та захистити (спадщину) бізнес-процесом, який їй загрожує [там же, с. 1295].

Українські науковці Зайцева О.А., Жосан Г.В., Повод Т.М. (2022) в результаті дослідження використання елементів національної автентичності в якості інструментів культурної ідентифікації українських брендів під час війни пропонують набір ідентифікаційних інструментів та ситуаційно-релевантних підходів до формування програм пізнаваності, споживчої лояльності, «відбудови» від конкурентів та диференціації на ринку. Абсолютно справедливим є висновок авторів, що довіра до бренду є основою, яка допомагає рухатися вперед і задає потрібний темп розвитку, є репутаційним капіталом, що показує наскільки зусилля були виправданими, а маркетингові активності успішними. Довіра до національної автентичності – це маркер, який задає напрям руху, відповідає за довгостроковий розвиток та стає важливим бонусом при виведенні товарів та послуг на міжнародні ринки [9, с. 58].

Яцентюк С.В., вивчаючи вплив атрибутів бренду на формування його іміджу, виокремлює автентичність як один із найважливіших атрибутів, який визначається автором як «якісна здатність бренду бути справжнім, бути переконливим у тому, що він відповідає реальним фактам чи переконливо ґрунтується на них» [10, с. 192].

Годдард М., керівник Cheil Worldwide маркетингової компанії Samsung Group, як суддя на фестивалі інноваційних тенденцій у рекламному просторі

pi The Drum Awards Festival, зауважив, що одна з основних тем, яку споживачі відчайдушно шукають у рекламі, – це її автентичність. Ті, хто створив реальне, значуще повідомлення, досягли відчутних успішних результатів. Сьогодні споживачі мають доступ до інформації на кінчиках своїх пальців, і бренди мають знайти автентичний спосіб проявити себе, міцно запам'ятовуючись [11].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Дослідження поняття автентичності продемонструвало його багатогранність значення та функціоналу у різних галузях знань – культурології, юриспруденції, психології, економіці. Разом з тим, за контекстом цих досліджень залишається й досі роль автентичності маркетингових інновацій у розвитку аграрної сфери України, до яких, перш за все, відноситься бренд.

Метою дослідження є аналіз потенціалу автентичності маркетингових складових моделі інноваційного розвитку аграрної сфери України та її ролі у підвищенні ефективності аграрного виробництва та соціально-економічного рівня умов проживання у сільській місцевості.

Відповідно до мети поставлені наступні завдання: Обґрунтувати механізм впливу автентичності маркетингових інновацій на розвиток аграрної сфери України;

Визначити маркетингові складові моделі інноваційного розвитку аграрної сфери України, автентичність яких матиме вплив на підвищення конкурентоспроможності та ефективності українського аграрного виробництва та покращення соціально-економічних умов проживання людей на сільських територіях;

Розкрити зміст кожної складової та встановити характер зв'язку між ними.

Викладення основного матеріалу дослідження. Комплексне вирішення проблем вітчизняного сільського господарства потребує системного підходу до їх вирішення через моделювання процесу, управління розвитком при державній підтримці та при умові залучення потужних інвестиційних потоків, що запропоновано в контексті моделі інноваційного розвитку аграрної сфери України [12]. Система інновацій поряд із технічними, технологічними, організаційними, інституційними передбачає маркетингові інновації, до яких відноситься створення та просування брендів. Маркетингові інновації через створення системи місцевих та регіональних брендів

покращать сприйняття товарів та послуг, що виробляються та надаються на певній сільській місцевості, посилять імідж підприємств–виробників (корпоративний бренд) зовнішнім середовищем, що дозволить залучати кваліфікованих працівників та необхідні інвестиції для подальшого розвитку, забезпечать краще просування власної продукції та збільшать ефективність, ліквідність та капіталізацію цих підприємств. Маркетингові інновації стануть цінними і для розвитку та просування самої сільської території завдяки розвитку зеленого та сільського туризму, проведення фестивалів, свят, змагань, що покращить імідж самої території та монетизується через отримання додаткових доходів від туризму та заходів. Тобто маркетингові інновації діятимуть у двох векторах моделі інноваційного розвитку аграрної сфери – підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного виробництва та покращення соціально–економічних умов проживання населення на сільських територіях.

«Автентичність» та «ідентифікація» розглядається в концепції бренд–орієнтованого розвитку національної економіки як синонімічні поняття, оскільки мають на увазі набір зовнішніх ознак, що дозволяють швидко та точно розпізнати бренд за його зовнішніми атрибутами [2]. При цьому, споживач може обрати не тільки товар або послугу, а й їх виробника / надавача, якщо мова йде про корпоративний бренд (бренд підприємства, компанії), тобто бренд спрощує вибір споживачу. Крім того, бренд збільшує обізнаність споживача про самого себе, що позитивно для дистриб'ютора. Ідентичність знижує витрати на пошуки бренду (товару, послуги, виробника, дистриб'ютора). Ідентичність не тільки допомагає розпізнати, ототожнити, уподобати бренд, а й підкреслює його відмінність, унікальність, акцентує увагу на його перевагах, тобто відіграє диференціюючу функцію. Необхідність саме в ідентифікації, або автентичності стала одною з причин виникнення теорії брендингу взагалі [там же, с.87]. Універсальний алгоритм формування бренду, що не залежить від його форми (комерційний, некомерційний), від виду (товар, послуга, компанія, подія, особистість, територія тощо) передбачає створення платформи бренду, що передбачає створення його системи візуальної та вербальної ідентифікації [2, с.99]. Найважливішим у платформі бренду є визначення його автентичності через встановлен-

ня переліку переваг, за якими споживач визнає відповідність цінностей бренду своїм власним установам [там же, с. 106–107]. Візуальна ідентифікація бренду створюється на останньому етапі побудови його платформи.

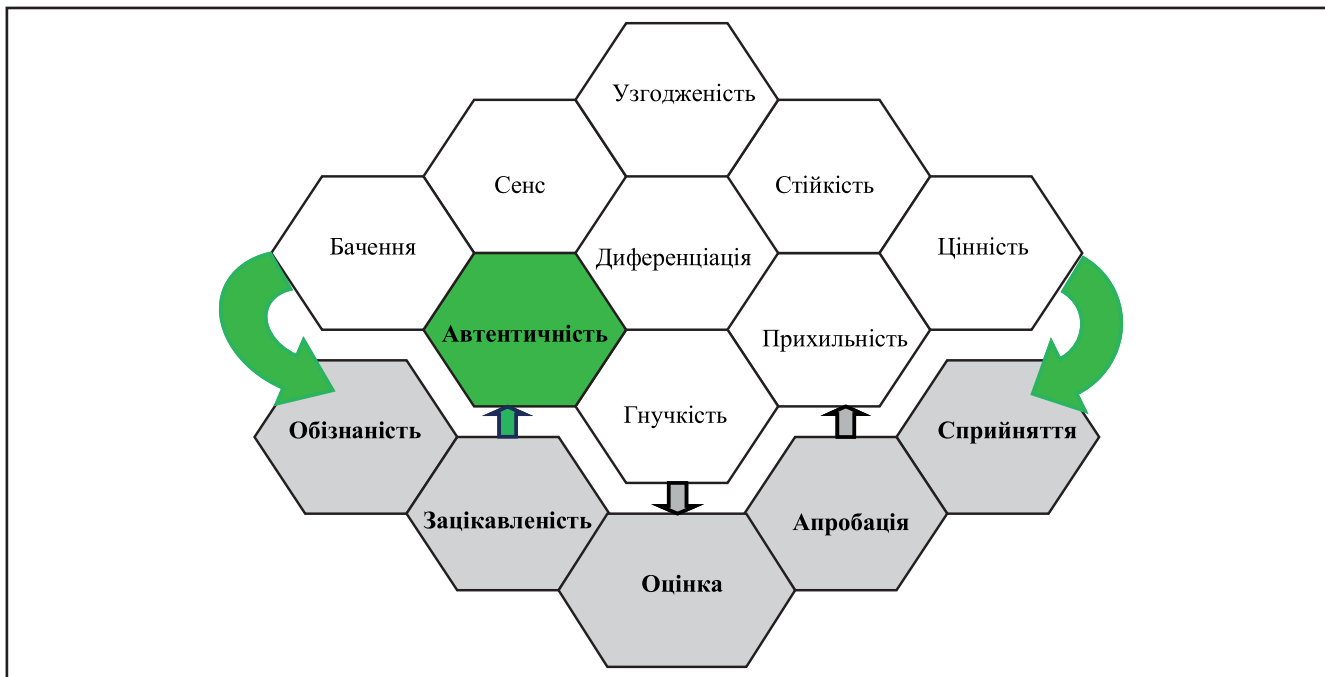
Аграрне виробництво, на перший погляд, є невдалим напрямком застосування брендингу, оскільки специфіка основної продукції (її сировинне походження) не дозволяє застосувати основну функцію бренду – його ідентифікацію або автентичність. Важко сперечатись зі складністю ідентифікувати споживачу клас або сорт зерна, зокрема. Разом з тим, широкий спектр можливостей брендингу дозволяє стверджувати про ефективну можливість його застосування саме в аграрній сфері. Нагадаємо про двохвекторність моделі інноваційного розвитку аграрної сфери, що розглядається у [12]. Аграрне виробництво України представлене не тільки вирощуванням зернових та технічних культур, які не піддаються зовнішній ідентифікації за виключенням вузького кола виробників–професіоналів в цій галузі. Більш того, поняття бренду передбачає наявність незмінних якісних характеристик, які будуть змінними для зерна залежно від умов вирощування та збирання врожаю. В такому випадку доречним стане застосування корпоративного бренду, що допоможе ідентифікувати не тільки країну походження зернових, а й їх виробника.

Бренд підприємства, компанії створюється за згаданим вище універсальним алгоритмом, але має певну специфіку через наявність особливостей об'єкту брендуння. Зокрема йдеться про створення бек–офісу та фронт–офісу підприємства, компанії [2, с. 394]. В контексті створення бек–офісу бренду підприємства, компанії важливим залишається необхідність формування Employer brand – бренду роботодавця, а також його організаційної та корпоративної культури [там же, с. 397]. Фронт–офіс бренду компанії формується під впливом трьох складових: бізнес–процесів, корпоративної культури та системи бренд–комунікацій [там же, с. 400–401].

Цінність бренду, яка є об'єктом сприйняття споживачем в концепції ідентичності бренду через встановлення його автентичності схематично зображено на рис. 1.

Автентичність корпоративного бренду є найбільш помітною в системі автентичності, що, за наш погляд, сприятиме розвитку аграрної сфери в цілому.

Рисунок 1. Автентичність бренду в сприйнятті споживачами його цінностей

Джерело: складено автором за [2, с.113]а

Окрім корпоративного бренду варто згадати можливість брендування інших товарів в аграрному виробництві. Мова йде, перш за все про нішові продукти, які мають певну зовнішню диференціацію та до яких може бути застосована зовнішня ідентифікація, зокрема органічна фермерська продукція.

Успіх використання бренд-подій у просуванні бренд-товарів та послуг призвів до розширення кордонів їх використання та появи нових форм та масштабів заходів під їх егідою. Важливо розрізняти бренд-події, що організуються для підтримки (супроводження) бренд-товару, – послуги, – особистості, від бренд-події, що є незалежним та самостійним заходом [2, с. 379–380]. Організація супроводжувальних бренд-подій сприятиме просуванню корпоративних брендів та їх продукції, тобто розвивати аграрну сферу в першому напрямку, а проведення самостійних бренд-подій матиме велике значення для розвитку та просуванню сільської території, що відповідає другому вектору у моделі інноваційного розвитку аграрної сфери (див. рис.2):

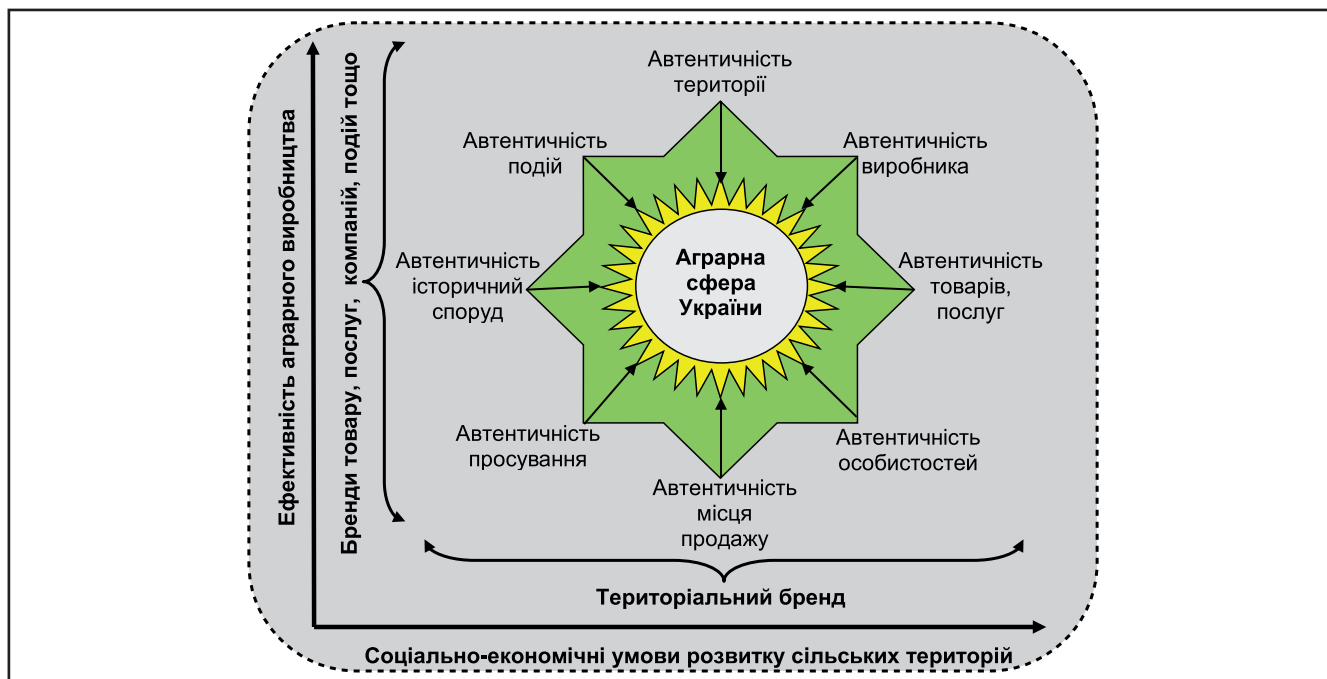
Бренд-події стали ефективним інструментом у розвитку сільських територій, зокрема у Великій Британії, де в кожному селі відбуваються притаманні тільки в цій місцевості фестивалі, конкурси, змагання, виставки, презентації, які привертають увагу професіоналів, туристів, відвідувачів, що сприяє

розвитку місцевого бізнесу – готелів, підприємств громадського харчування, розваг та відпочинку.

Просування автентичних історичних споруд сільської місцевості в зовнішньому середовищі підсилюють цікавість туристів до неї завдяки специфіці регіонального колориту, що також сприяє розвитку туризму та відповідної туристичної інфраструктури, а, отже і розвитку самої сільської території.

Якщо говорити про автентичність в сільському господарстві в цілому, то, на думку експертів компанії Kielder agro group, яка пропонує споживачам органічну аграрну продукцію, автентичність у сільському господарстві означає три речі: дотримання традицій, підтвердження тверджень та сприяння збудженню оточення [13]. Наше уявлення про вплив автентичності брендів різних форм на розвиток аграрної сфери України також передбачає наявність певної системи складових, що представлено на рис. 2.

Компанія Kielder agro group просуває свою продукцію не тільки через автентичність цієї продукції, а через автентичність всіх процесів в аграрному виробництві: «Автентичність – це серце всього, що ми робимо. Наша діяльність сфокусована на оптимізації використання землі та захисті довгострокової якості плідного ґрунту, впровадженні аграрних інновацій, які відповідають умовам сталого розвитку» [13]. Ав-

Рисунок 2. Вплив автентичності брендів на розвиток аграрної сфери України в контексті моделі її інноваційного розвитку

Джерело: Запропоновано автором

тентичність підтримується цією компанією і у захисті навколишнього природного середовища та прослідковується у просуванні історії їх фермерських господарств, що є вкрай важливим – розвивати аграрну сферу в двох векторах.

Проблема розвитку сільського господарства в Україні полягає, на наш погляд, у відсутності щільного зв'язку між цими векторами – ефективний розвиток аграрного виробництва та покращення соціально-економічних умов проживання населення на сільських територіях. Але саме комплексний погляд на цей зв'язок дозволить аграрну сферу в нашій країні зробити процвітаючою.

Найскладнішим об'єктом для брендування залишається територія – бренд села, міста, об'єднаної територіальної громади, регіону, країни, що пов'язано із масштабом брендування. Основною ідеєю брендингу території є донесення до широкого кола громадськості уявлення про її унікальність, основний вектор дій спрямований на подолання ресурсного дефіциту регіону, вирішення місцевих проблем. Бренд території передбачає можливість її розвитку завдяки чотирьом аудиторіям, що є рушійною силою цього розвитку та вимагають специфічного підходу до їх активізації: туристи, що шукають нових вражень; інвестори, які шукають нові можливості; підприємці, що шукають кваліфіковану (або дешеву) робочу силу та нові інвестиції; міс-

цеві жителі, які прагнуть підвищення соціальних стандартів життя. Перші дві аудиторії є зовнішніми по відношенню до регіону, третя – змішаною, остання є внутрішньою, що формує різні підходи до їх інформування, стимулювання та управління [2, с.411–412]. Для сільської території, що сьогодні помітно деградує, залучення цих аудиторій є вкрай важливим для розвитку сільської території.

Територіальний бренд, як правило, є базовим у системі брендів, тобто з ним узгоджується вся робота по створенню бренд-товарів, –послуг, –подій, –споруд, –компаній. Базовим може стати і бренд-товар, якщо він вийшов за регіональні чи національні кордони. Сильний бренд-особистості також може скерувати під собою систему інших брендів.

Ідентичність бренду особистості – це напрям його розвитку, унікальний набір асоціацій, який викликається в суспільному оточенні, тобто є зовнішньою характеристикою, а індивідуальність бренду особистості є сукупністю неповторних та незмінних рис людини, тобто є характеристикою внутрішньою. Бренд особистості працює, як магніт, притягуючи найкращих постачальників, підрядників, а головне, споживачів продукції [2, с.373]. Бренд особистості є стійким активом будь-якої компанії та території. Бренди особистостей є важливою складовою системи брендів на певній території. Управління цією системою в цілому

передбачає використання властивостей бренду особистості на користь розвитку аграрної сфери зокрема. Якщо бренди товарів, послуг, подій, організацій та територій складають фундамент певної території, то бренди особистостей формують її ауру [там же, с.379].

Для успіху просування товарів фермерського виробництва важливим залишається автентичність місць їх продажу – фірмових магазинів, де не тільки реалізуються автентичні фермерські товари, а й здійснюється цілий комплекс маркетингових заходів щодо їх просування: від реклами до дегустації. Автентичність просування власної продукції мінімізує помилки передачі інформації, скорочує відстань між інформацією та споживачем, має 100% цільову аудиторію, оскільки здійснюється у власній мережі, тобто забезпечує максимальну ефективність такої реклами. Прикладом успішної реалізації автентичності товару, місця продажу та просування є Карпатські сири, паста Амосова тощо.

Прикладом використання автентичності у розвитку сільського господарства в цілому є Литва, де успішно імплементовано програма розвитку сільських територій «Нехай буде сонце». Посол Литви в Україні Вайтекунас П. справедливо зауважує: «Необхідно змінювати погляд і дивитися не лише на валовий продукт, а й на село» [14]. Автентичність має потужний потенціал для розвитку аграрної сфери України, отже має бути використаний не тільки для підвищення конкурентоспроможності та ефективності аграрного виробництва, для покращення соціально-економічних умов проживання людей на сільських територіях, а й для забезпечення продовольчої, екологічної та національної безпеки нашої країни.

Висновки

Автентичність є важливою характеристикою маркетингових інновацій щодо розвитку аграрної сфери України. В контексті концепції бренд-орієнтованого розвитку національної економіки автентичність, певною мірою, синонімічна ідентичності, яка є визначальною функцією брендингу не залежно від виду та форми об'єктів брендування. Автентичність бренду визначається через встановлення переліку його переваг, за якими споживач визначає відповідність цінностей бренду своїм власним установам. Завдяки системному підходу до формування системи брендів в аграрній сфері – бренд-товарів, –послуг, –компаній, –історич-

них споруд, –подій, –особистостей, –територій автентичність стане потужним фактором її розвитку у двох напрямках – підвищенні аграрного виробництва та покращенні соціально-економічних умов проживання населення на сільських територіях.

Список використаних джерел

1. Талер Р. Поведінкова економіка. Як емоції впливають на економічні рішення. Моногр. перекл. з англ., 2018. К.: Наш формат. – с.464
2. Студінська Г.Я. Теоретико-методологічні засади брендингу в системі управління конкурентоспроможністю національної економіки: дис...д-ра екон. наук; спец. 08.00.03 Економіка та управління національним господарством / Г.Я. Студінська. Одеса: Одеський національний політехнічний університет, 2017. 596 с.
3. Студінська Г.Я. Умови капіталізації бренду / Г.Я. Студінська // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право : зб. Наукових праць. – Випуск 27. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. – С. 110–118
4. Студінська Г.Я. Імплементация інноваційних підходів ЄС до регуляторної політики щодо розвитку аграрного виробництва та сільських територій / Г.Я. Студінська, В.А. Студінський // Економічний вісник університету. – 2023. – Вип.58. – С.91–98.
5. Федан О.В. Теоретичний аспект поняття «автентичність» у філософських та психологічних науках / О.В. Федан // «Молодий вчений». – № 11 (38), 2016 р. – С.397–400
6. Савицька М.Л. Модель людини в економіці: теорія та реальність / М.Л. Савицька // Бізнес інформ. Економічна теорія, 2012. – № 6. – С.25–27
7. Передало Х. С., Огерчук Ю. В., Лібенко Ю. С. Поведінкова економіка та можливості застосування технік її впливу в сучасних організаціях. Ефективна економіка. 2019. № 12. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7520> (дата звернення: 29.01.2024). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.94
8. Andjhn M., L'Espoir Decosta J. N. P. Authenticity and Product Geography in the Making of the Agritourism Destination / Journal of Travel Research. – 2021, Vol.60(6) 1282 –1300. DOI: 10.1177/0047287520940796
9. Зайцева О.А., Жосан Г.В., Повод Т.М. Використання елементів національної автентичності як інструментів культурної ідентифікації українських брендів // Науковий Вісник Львівської академії. Серія: Економіка, менеджмент та право, 2022. – Випуск 7. – С. 58–67
10. Яцентюк С.В. Вплив атрибутів бренду на формування його цільового іміджу в нових ринкових і техно-

логічних умовах // Економічний вісник, 2020. – № 1. – С. 187–197.

11. Автентичність, відсутність брендингу та інше: тренди, які сформували контент–маркетинг у 2022 році. URL: <http://surl.li/pxiuv>

12. Мамчур В.А. Інноваційний розвиток аграрної сфери в умовах сталої економіки / Мамчур В.А., Студінська Г.Я. // Економіка та суспільство, 2023. – № 56. URL: <http://surl.li/nywwb>

13. Офіційний сайт компанії–виробника органічної продукції Kielder agro group. URL: <https://kielderagro.com>

14. Аксьонова В. Литва обирає автентичне сільське господарство як альтернативу конвеєру / Офіційний сайт «Радіо свобода». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2282532.html>

References

1. Taler R. Povedinkova ekonomika. Yak emotsiyi vplyvayut' na ekonomichni rishennya [Behavioral economics. How emotions affect economic decisions] Monohr. per. ekl. z anh., 2018. K.: Nash format. – p.464

2. Studins'ka H.YA. Teoretyko–metodolohichni zasady brendynhu v systemi upravlinnya konkurentospromozhnisty natsional'noyi ekonomiky [Theoretical and methodological principles of branding in the system of managing the competitiveness of the national economy]: dys...d–ra ekon. nauk; spets. 08.00.03 Ekonomika ta upravlinnya natsional'nym hospodarstvom / H.YA. Studins'ka. Odesa: Odes'kyy natsion. politekhnichnyy un–t, 2017. 596 h.

3. Studins'ka H.YA. Umovy kapitalizatsiyi brendu [Brand capitalization conditions] / H.YA. Studins'ka // Naukovy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya № 18. Ekonomika i pravo : zb. Naukovykh prats'. – Vypusk 27. – K.: Vydvo NPU imeni M.P. Drahomanova, 2015. – P. 110–118

4. Studins'ka H.YA. Implementatsiya innovatsiynykh pidkhodiv do rehulyatornoyi polityky shchodo rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva ta sil's'kykh terytoriy [Implementation of innovative EU approaches to regulatory policy regarding the development of agricultural production and rural areas] / H.YA. Studins'ka, V.A. Studins'kyy // Ekonomichny visnyk universytetu. – 2023. – Vyp.58. – P.91–98

5. Fedan O.V. Teoretychnyy aspekt ponyattya «avtentychnist'» u filosofs'kykh ta psykholohichnykh naukakh [The theoretical aspect of the concept of «authenticity» in philosophical and psychological sciences] / O.V. Fedan // «Molody vchenyy». – № 11 (38), 2016 r. – P.397–400

6. Savyts'ka M.L. Model'lyudyny v ekonomitsi: teoriya ta real'nist' [The human model in the economy: theory and reality] / M.L. Savyts'ka // Biznes inform. Ekonomichna teoriya, 2012. – № 6. – P.25–27

7. Peredalo KH. S., Oherchuk YU. V., Libenko YU. S. Povedinkova ekonomika ta mozhlyvosti zastosuvannya tekhniki yiyi vplyvu v suchasnykh orhanizatsiyakh. Efektyvna ekonomika. 2019. № 12. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7520> (data zvernennya: 29.01.2024). DOI: 10.32702/2307–2105–2019.12.94

8. Andjhn M., L'Espoir Decosta J. N. P. Authenticity and Product Geography in the Making of the Agritourism Destination / Journal of Travel Research. – 2021, Vol. 60(6) 1282 –1300. DOI: 10.1177/0047287520940796

9. Zaytseva O.A., Zhosan H.V., Povod T.M. Vykorystannya elementiv natsional'noyi avtentychnosti yak instrumentiv kul'turnoyi identyfikatsiyi ukrayins'kykh brendiv [The use of elements of national authenticity as tools of cultural identification of Ukrainian brands] // Naukovy Visnyk L'otnoyi akademiyi. Seriya: Ekonomika, menedzhment ta pravo, 2022. – Vypusk 7. – P. 58–67

10. Yatsentyuk S.V. Vplyv atributiv brendu na formuvannya yoho tsil'ovoho imidzhu v novykh rynkovykh i tekhnolohichnykh umovakh [The influence of brand attributes on the formation of its target image in new market and technological conditions] // Ekonomichny visnyk, 2020. – № 1. – P. 187–197.

11. Avtentychnist', vidsutnist' brendynhu ta inshe: trendy, yaki sformuvaly kontent–marketynh u 2022 rotsi. URL: <http://surl.li/pxiuv>

12. Mamchur V. Innovatsiyyny rozvytok ahrarnoyi sfery v umovakh staloyi ekonomiky [Innovative development of the agrarian sphere in the conditions of a sustainable economy] / Mamchur V., Studinska H. // Ekonomika ta suspilstvo, 2023. – № 56. URL: <http://surl.li/nywwb>

13. Ofitsiyyny sayt kompaniyi–vyrobnyka orhanichnoyi produktsiyi Kielder agro group [The official website of the Kielder agro group, a producer of organic products]. URL: <https://kielderagro.com>

14. Aks'onova V. Lytva obyraye avtentychne sil's'ke hospodarstvo yak al'ternatyvu konveyeru [Lithuania chooses authentic agriculture as an alternative to the assembly line] / Ofitsiyyny sayt «Radio svoboda». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2282532.html>

Дані про автора

Студінська Галина Яківна,

д. е. н., с. н. с. ННЦ «Інститут аграрної економіки»
e-mail:studinska.galina@gmail.com

Data about the author

Halyna Stydinska,

Doctor of economic sciences, senior researcher of National Scientific Center «Institute of Agrarian Economics»
e-mail:studinska.galina@gmail.com

Ризик–орієнтоване управління підприємством: безпекові аспекти

Постановка проблеми. COVID–19 та військові дії спричинили ускладнення умов ведення фінансово–господарської діяльності для українських підприємств. Високий рівень невизначеності провокує пасивність менеджменту, коли без уваги залишаються нові можливості, що в стратегічному вимірі можуть забезпечити суттєве покращення конкурентних позицій підприємства. Створені реальні підстави для повсякчасного активного застосування ризик–орієнтованого управління.

Метою статті є уточнення сутності ризику з позицій забезпечення економічної безпеки підприємства як основа застосування ризик–орієнтованого управління, зокрема на основі більш активного поширення ризик–орієнтованого мислення, задля повного й ефективного використання тих можливостей, що виникають в умовах пришвидшеної трансформації національної економіки під впливом військових дій.

Методологія дослідження. Для розгляду засад широкого впровадження ризик–орієнтованого управління застосовано методи: індукції та дедукції, порівняння і систематизації — при дослідженні сутнісних характеристик термінів «ризик», «ризик–орієнтоване управління», «ризик–орієнтоване мислення»; синтезу і аналізу — для обґрунтування необхідності врахування безпекових аспектів у застосуванні ризик–орієнтованого управління; морфологічного аналізу — для уточнення умов та переваг застосування ризик–орієнтованого управління; графічний — для наочного подання теоретичного і методичного матеріалу; абстрактно–логічний — для теоретичних узагальнень і висновків дослідження.

Результати дослідження. Уточнено особливості тлумачення ризику в безпекознавстві. Доведено, що пасивність менеджменту, з позиції забезпечення економічної безпеки підприємства, призводить до зниження рівня безпеки через втрату можливостей й одночасну активність конкурентів. Визначено завдання суб'єктів безпеки в процесах більш активного застосування ризик–орієнтованого управління. Обґрунтовано необхідність розвитку професійних компетенцій стосовно ризику та покращення корпоративної культури для підтримки й сприяння ініціативності менеджменту на усіх рівнях управління.

Ключові слова: ризик, ризик–орієнтоване управління, економічна безпека підприємства, невизначеність, інформація.

SHTANGRET A. M., SPILNYK M. A.,

SAMOILOV O. K., REPA Y. V.

Risk–oriented enterprise management: security aspects

Formulation of the problem. COVID–19 and military operations have complicated the conditions for conducting financial and economic activities for Ukrainian enterprises. A high level of uncertainty provokes the passivity of management, when new opportunities are ignored, which in the strategic dimension can provide a significant improvement in the company's competitive position. Real grounds for active use of risk–oriented management at all times have been created.

The purpose of the article is to clarify the essence of risk from the standpoint of ensuring the economic security of the enterprise as a basis for the application of risk–oriented management, in particular on the basis of a more active spread of risk–oriented thinking, for the full and effective use of those opportunities that arise in the conditions of accelerated transformation of the national economy under the influence of the military actions

Research methodology. Methods of induction and deduction, comparison and systematization were used to consider the principles of wide implementation of risk–oriented management – in the study of the essential characteristics of the terms «risk», «risk–oriented management», «risk–oriented thinking»; synthesis and analysis – to justify the need to take into account safety aspects in

the application of risk-oriented management; morphological analysis — to clarify the conditions and advantages of applying risk-oriented management; graphic — for visual representation of theoretical and methodical material; abstract-logical — for theoretical generalizations and research conclusions.

Research results. *The peculiarities of the interpretation of risk in security science have been clarified. It is proven that the passivity of management, from the standpoint of ensuring the economic security of the enterprise, leads to a decrease in the level of security due to the loss of opportunities and the simultaneous activity of competitors. The task of security subjects in the processes of more active application of risk-oriented management is defined. The need for the development of professional competencies in relation to risk and improvement of corporate culture to support and promote the initiative of management at all levels of management is substantiated.*

Key words: *risk, risk-oriented management, economic security of the enterprise, uncertainty, information.*

JEL Codes M14, M20, L 22

Постановка проблеми. В межах останні кількох років діяльність українських підприємств перебуває під впливом значної кількості факторів, ключовими з яких стали COVID-19 та військові дії. Ключовим є не лише сам факт виникнення та суттєвості впливу зазначених факторів, але те, що ситуація у середовищі функціонування характеризується максимальною динамікою, а відтак високою невизначеністю, коли раніше накопичений досвід не забезпечує необхідної початкової інформаційної основи для прийняття управлінських рішень. Значна частина менеджерів фактично пасивні до будь-яких ініціатив, зокрема таких, що передбачають в тактичному плані покращення конкурентних позицій. Тобто, має місце відсутність ініціативи через неспроможність управляти ризиком. Таку позицію можна вважати хибною, оскільки виключно уникнення ризику гальмує економічні процеси та в межах високої динаміки не дозволяє використовувати ті можливості, що виникають через швидку трансформацію національної економіки, в тому числі в даний період під тиском військових дій. В питаннях забезпечення економічної безпеки підприємства ризик виступає як обов'язкова складова категоріального апарату безпеки і форма небезпеки, але фактичний вплив суб'єктів безпеки на перебіг фінансово-господарських процесів є обмеженим, що в поточних умовах вимагає перегляду через формування засад поширення ризик-орієнтованого управління та стимулювання до розвитку ризик-орієнтованого мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ідентифікації та управління ризиками перебуває в полі зору таких науковців як Я. Белінська [1], Л. Бондаренко [2], О. Герасименко [4], В. Занора [6], І. Луганова [7], О. Ляшенко

[8], С. Мочерний [5], С. Мушнікова [9], І. Петрова [10], Н. Пойда-Носик [11] та інші. Поточні складні умови ведення бізнесу створили передумови для концентрації уваги названих та інших дослідників на питаннях розроблення заходів щодо визначення галузевої специфіки виникнення й впливу ризиків, зокрема через зменшення невизначеності та покращення професійних компетенцій менеджменту.

Формування цілей статті. Метою статті є уточнення сутності ризику з позицій забезпечення економічної безпеки підприємства як основа застосування ризику-орієнтованого управління, зокрема на основі більш активного поширення ризик-орієнтованого мислення, задля повного й ефективного використання тих можливостей, що виникають в умовах пришвидшеної трансформації національної економіки під впливом військових дій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «ризик» доволі активно використовується у всіх сферах людської діяльності, але його значення є відмінним, тому для обґрунтування необхідності застосування ризик-орієнтованого управління нами було з'ясовано окремі моменти в сфері забезпечення економічної безпеки підприємства. Початково підкреслимо, що одне із перших згадувань ризику міститься у словнику Н. Вебстера, що датується 1828 р., де йдеться про небезпеку, яка проявляється у збитках, шкоді та ймовірних втратах. Осучаснений варіант довідникової літератури містить визначення, у відповідності з яким ризик являє собою «... невизначеність, пов'язану з можливістю виникнення в ході реалізації проекту несприятливих ситуацій і наслідків» [3, с. 539]. Спільним, попри доволі значний розрив в часі, є загалом сприйняття ризику з позиції негативних обставин, що

можуть мати катастрофічні наслідки. Можна погодитися, що не лише стосовно бізнесу, але й в будь-яких інших аспектах людської діяльності, ризик сприймається як підстава для здійснення вимушених кроків, результат яких буде скоріше негативним. Такі обставини стали підґрунтям для уточнення змісту ризику в безпекознавстві, де це поняття входить до складу категоріального апарату безпеки та відповідно посідає ключове місце в плануванні й здійсненні безпекової діяльності в масштабах певного підприємства.

В публікаціях, що стосуються безпекової діяльності на мікрорівні прослідковується дві відмінні позиції стосовно ризику. Перша передбачає встановлення зв'язку між ризиком та іншими складовими категоріального апарату безпеки, тобто загрозою та небезпекою. Ілюстрацією змістового наповнення такої позиції можуть бути твердження Н. Пойди-Носик та О. Ляшенко. Так, Н. Пойда-Носик розглядає ризик як «...джерело загроз для фінансової безпеки, оскільки саме ризики генерують потенційну можливість завдання шкоди суб'єктам господарювання» [11, с. 15]. У свою чергу О. Ляшенко доводить необхідність сприймати зазначене поняття як «...усвідомлену частину небезпеки (пасивний бік), і як активну дію, спрямовану або на усунення небезпеки чи загрози, чи навпаки, на свідоме, (але вірогідне) отримання шкоди, збитку тощо» [8, с. 57]. Об'єднуючим для цих тверджень є акцентування уваги на необхідності розгляду ризику як першоджерела зниження рівня безпеки, що потребує формування цілісного бачення обставин його виникнення, збільшення інформаційної підтримки в ході прийняття управлінських рішень та застосування заходів, які б уможливили реалізацію негативного результату.

Друга позиція передбачає встановлення зв'язку між ризиком та невизначеністю. Так, С. Мочерний дотримується думки, що «...ризик пов'язаний з невизначеністю, непередбачуваністю, випадковістю поведінки суб'єктів ринкових відносин» [5, с. 280], коли Я. Белінська переконана, що ризик являє собою «...економічну категорію, сутність якої полягає у невизначеності реально очікуваних результатів» [1, с. 36]. Вважаємо, що ризик та невизначеність не можуть ототожнюватися, але вони певним чином пов'язані. Невизначеність виникає через відсутність у суб'єкта, що приймає рішення, усієї необхідної інформації про

поточний стан об'єкта й середовища його існування, а також подальший перебіг подій у формі зміни складу та суттєвості впливу основних факторів. Невизначеність існує завжди, але її рівень може бути відмінний. Динамічність змін середовища функціонування провокує певний рівень невизначеності, оскільки уже в процесі прийняття самого рішення мають місце зміни, які неможливо врахувати. Водночас зменшення необхідної інформаційної основи спричиняє зростання невизначеності до рівня, коли можливий варіант результату передбачити фактично неможливо. Попри те, що ризик асоціюється із суто негативним результатом, необхідно говорити й про інші варіанти, тобто позитивний, коли цілі досягаються в повній або частковій мірі, та «нульовий», тобто зміни відбулися, але вони вагомо не вплинули на сам об'єкт (витрати приблизно відповідають позитивним результатам). Позитивним можна вважати й такий результат, коли очікувалися суттєві втрати, яких вдалося уникнути завдяки здійсненню певних стабілізаційних заходів в ході провадження безпекової діяльності.

В цілому в безпекознавстві ризик розглядається як обов'язкова складова процесу забезпечення економічної безпеки, виникнення якого пов'язано із перевищенням звичного рівня невизначеності, а неоднозначність в можливому результаті вимагає активності стосовно уточнення поточної ситуації, інформаційної підтримки розроблення й виконання управлінських рішень, втому числі на основі прогнозування розвитку подій. Така активність обумовлена розумінням факту, що пасивність, за умови високої динамічності середовища функціонування й конкурентної боротьби за першість у використанні новоутворених можливостей, створює основу для зниження рівня безпеки. Відтак прийняття рішень із допустимим рівнем ризику є необхідним кроком, оскільки ініціатива належить підприємству і витрати можуть бути меншими у порівнянні із необхідністю ліквідації загрози, яка виникає через пасивність.

Окреслені аспекти дещо відмінні від традиційного розуміння управління ризиками. Без згадування про популярний на сьогодні ризик-менеджмент, можна погодитися із І. Лагуною, що сутність управління ризиками передбачає «...визначення потенційних відхилень від запланованих результатів та у керуванні цими відхиленнями для поліпшення перспектив, скорочення збитків і

поліпшення обґрунтованості прийнятих рішень... визначення перспектив та виявлення можливості для вдосконалення діяльності, а також не допущення або скорочення ймовірних небажаного перебігу подій» [7, с. 45]. Здійснене цитування повинно підкреслити, що дії суб'єктів безпеки не є заміною управління ризиком, вони несуть ініціативне й допоміжне навантаження. Тобто, встановлення й обґрунтування необхідності здійснення змін, а також інформаційна підтримка із створенням цілісного бачення можливих наслідків, в тому числі стосовно зміни рівня економічної безпеки підприємства загалом в коротко-, середньо- і довгостроковій перспективі. Важливо підкреслити, що йдеться не просто про можливий результат, а вплив на стійкість й стабільність функціонування підприємства загалом, що в поточних умовах особливо важливе, коли здається й типове рішення може вагомо порушити існуючий баланс без можливості погасити відхилення з наступною втратою системою її цілісності.

Як основу розгляду ризик-орієнтованого управління можна взяти твердження У. Бека про те, що в кінці минулого століття в ході розвитку індустріального суспільства, де домінуючим був розподіл благ, відбулося перехід до розподілу ризиків. Глобалізація, геометричне зростання інформації та орієнтація на пріоритетне задоволення індивідуальних потреб трансформували механізм виникнення ризиків та суттєвість їх впливу на кожну систему. Фактично відбулося зростання ймовірності, що реалізація певного ризику буде мати більш вагомий вплив на рівень безпеки системи, а відтак необхідною стала своєчасна реакція та застосування відповідного комплексу заходів. Крім цього, сучасні умови провадження бізнесу вимагають активності задля перемоги в конкурентній боротьбі за прихильність споживача, що пов'язано із ризиком, коли пасивність – шлях до занепаду. Відтак ризик-орієнтоване управління – базове для виживання й розвитку. В цілому уже на початках наукових розвідок вибудовувалося уявлення про необхідність та важливість повсякчасного застосування ризик-орієнтованого управління.

В контексті подальшого поглиблення суті ризик-орієнтованого управління необхідним є визнання факту, що його доволі часто ототожнюють із ризик-менеджментом, що скоріше є доволі дискусійним моментом. Наші міркування спира-

ються на узагальненні доробку ряду дослідників. Так, Л. Бондаренко визначає ризик-менеджмент як «...систему заходів щодо виявлення, оцінки, профілактики та страхування ризиків і включає стратегію і тактику управлінських дій» [2, с. 120]. Погоджуємось, що об'єктом ризик-менеджменту виступає ризик, стосовно якого застосовується ті заходи, які дозволяють контролювати перебіг виконання певного управлінського рішення й отримати очікуваний позитивний результат. Водночас як певна тавтологія звучить твердження О. Герасименко, що «...управління ризиками за ризик-орієнтованим підходом – це сукупність організаційних заходів, методик і процедур, що створюють і використовуються для ефективного здійснення управління ризиками» [4]. Відмінним є погляд В. Занори, у відповідності з яким ризик-орієнтоване управління подається як «...ітерактивний, динамічний процес, що представляє собою сукупність управлінських функцій, а саме: планування, організування, мотивування, контролювання та регулювання, з інтегрованими складовими управління ризиками і здійснюється з метою досягнення цілей організації» [6, с. 158]. Об'єднуючи усі точки зору можна дійти висновку, що ризик-орієнтоване управління відмінне від ризик-менеджменту, оскільки зосередження уваги відбувається не на самому ризику, а на умовах досягнення цілей за об'єктивної наявності такого. Ці моменти знаходять підтвердження і в позиції І. Петрової, яка конкретизує такі відмінності в ракурсі «...певних змін у культурі мислення, вимогах до компетенцій працівників, в управлінській культурі організації та її корпоративній культурі» [10, с. 244]. Продовженням логічного слідування міркувань може бути твердження, що ризик-орієнтоване управління повинно бути актуальним не для окремої групи фахівців, що провадять ризик-менеджмент, а застосовуватися повсякчас у кожний момент фінансово-господарської діяльності та на усіх рівнях управління. Тобто, ризик-орієнтоване управління в поточних умовах являє собою базові засади виконання поставлених завдань, виходячи із необхідності систематичного здійснення пошуку нових варіантів та виявлення раніше не існуючих можливостей, враховуючи високу ймовірність виникнення ризику, забезпечення реалізації позитивного результату якого уможливорює подальше провадження та розвиток бізнесу.

Згаданий вище В. Занора [6, с. 158] обґрунтовує переваги від впровадження ризик-орієнтованого управління витратами на машинобудівних підприємствах. Вважаємо за необхідне конкретизувати такі переваги стосовно загалом управління підприємством:

- можливість застосування суб'єктами безпеки превентивних заходів, що є більш вигідним у порівнянні із ліквідацією загрози, яка виникла через негативний результат реалізації ризику;
- цілеспрямованість дій суб'єктів безпеки, що вбачається в адресності інформаційного супроводу та виконанні забезпечувальних безпекових заходів;
- ініціативність в діях на основі слабких сигналів, а не під тиском обставин, що створює основу для розвитку бізнесу;
- виваженість стосовно прийнятного й допустимого рівня безпеки, що забезпечує високу ефективність управління.

Оскільки ризик-орієнтоване управління повинно застосовуватися не в поодиноких випадках, а повсякчас, то актуальним є формування відповідного ризик-орієнтованого мислення. В стандарті ISO 9001:2015 вказано, що «...під ризик-орієнтованим мисленням можна розуміти реалізацію організацією комплексу узгоджених заходів і методів для управління і контролю численними ризиками (позитивними і негативними), що впливають на її здатність досягати запланованих цілей» [118]. Позитивно можна оцінити ініціативу С. Мушникової, яка здійснила спробу розглянути засади запровадження ризик-орієнтованого мислення стосовно управління безпековим розвитком підприємства, подаючи його як «...елемент культури управління... спрямоване на формування управлінських компетенцій всіх рівнів управління підприємством для оцінки і аналізу рівня ризиків та виявлення й реалізації можливостей в досягненні стратегічних та тактичних цілей розвитку підприємства» [9, с. 95]. Імпонує, що такий підхід в управлінні розглядається в контексті зміни культури, але важливим є розвиток відповідних професійних компетенцій, в основі чого повинні лежати знання щодо засад забезпечення безпеки. Тобто, розуміння природи ризику, його трансформацію у загрозу та суттєвість впливу на рівень економічної безпеки підприємства. Поруч із покращенням особистих компетенцій, не менш важливим є формування корпоративної культури із підтримкою ініціативи в діях кожного працівника

з систематичним моніторингом змін в діяльності підприємства та середовищі його функціонування для уникнення розбалансованості системи, що може спровокувати втрату її цілісності.

Висновки

Висока динаміка процесів в національній економіці, яка супроводжується, в наслідок реалізації загрози військових дій, частковим гальмуванням господарської діяльності та припиненням діяльності певною частиною підприємств не лише означає погіршення умов провадження бізнесу, але провокує виникнення нових можливостей, зокрема у вигляді тимчасового вакууму щодо задоволення потреб споживачів в окремих товарах і послугах. Використання таких можливостей, які в стратегічній перспективі можуть сформувати суттєві конкурентні переваги, пов'язано із ризиком. З позиції безпекознавства пасивність в такій ситуації може мати наслідком зниження економічної безпеки підприємства при більш високій активності конкурентів. Ризик-орієнтоване управління набуває актуальності, оскільки питання активності у пошуку варіантів розвитку на усіх рівнях управління визначає можливість продовження діяльності підприємств в сучасних умовах. В межах проведеного досліджування було аргументовано доведено відмінність ризик-орієнтованого управління від ризик-менеджменту із концентрацією уваги на пріоритетах забезпечення економічної безпеки підприємства. Подальші дослідження доцільно проводити в частині формування засад розвитку корпоративної культури з орієнтацією на ширше застосування ризик-орієнтованого управління на основі розвитку ризик-орієнтованого мислення.

Список використаних джерел

1. Белінська Я. В. Теоретичні засади аналізу валютних ризиків. Актуальні проблеми економіки. 2002. № 10. С. 34–40.
2. Бондаренко Л.А. Основні інструменти управління кредитними ризиками комерційного банку при борговому фінансуванні інвестицій. Економіка: проблеми теорії та практики. 2003. Вип. 170. С. 117–124.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
4. Герасименко О. М. Інтеграція ризик-орієнтованого підходу до управління у процесі забезпечення еко-

номічної безпеки підприємства. Ефективна економіка. 2019. №9. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7850> (дата звернення 23.02.2024)

5. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 3 / Редкол. : С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Академія, 2002. 952 с.

6. Занора В. О. Ризик-орієнтоване управління виробничо-технічними витратами машинобудівних підприємств. БізнесІнформ. 2014. №4. С. 157–161.

7. Луганова І. А. Сутність та принципи концепції ризик-менеджменту. Актуальні проблеми державного управління. 2018. №1. С. 44–51.

8. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія. Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. 400 с.

9. Мушнікова С. А. Ризик-орієнтоване мислення як базисна основа інноваційності системи управління безпекою розвитку підприємства. Економічний вісник. 2019. №4. С. 93–101.

10. Петрова І. Л. Ризик-орієнтоване управління як соціальна інновація забезпечення економічної безпеки. Вчені записки Університету «Крок». 2020. №3(59). С. 243–248.

11. Пойда-Носик Н. Н. Фінансова безпека акціонерних товариств: теоретико-методологічні та практичні аспекти системного підходу: монографія. Чернівці : ЧНТУ, 2020. 304 с.

References

1. Belinska Ya. V. (2002) Teoretychni zasady analizu valiutnykh ryzykiv [Theoretical foundations of currency risk analysis]. Aktualni problemy ekonomiky [Actual problems of the economy], no. 10, pp. 34–40.

2. Bondarenko L.A. (2003) Osnovni instrumenty upravlinnia kredytnymy ryzykamy komertsiiinoho banku pry borhovomu finansuvanni investytsii [The main tools of credit risk management of a commercial bank for debt financing of investments]. Ekonomika: problemy teorii ta praktyky [Economics: problems of theory and practice], vol. 170, pp. 117–124.

3. Busel V. T. (ed.) (2005) Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy : 250000 [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language: 250,000]. Kyiv; Irpin: Perun (in Ukrainian)

4. Herasymenko O. M. (2019) Intehratsiia ryzyk-orientovanoho pidkhodu do upravlinnia u protsesi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Integration of a risk-oriented approach to management in the process of ensuring the economic security of the enterprise]. Efektyvna ekonomika [Efficient economy], no. 9. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7850> (accessed February 23, 2024)

5. Mochernyi S.V. (ed.) (2002) Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia]. Kyiv : Akademia (in Ukrainian)

6. Zanora V. O. (2014) Ryzyk-orientovane upravlinnia vyrobnycho-tekhnichnymy vytratamy mashynobudivnykh pidpriemstv [Risk-oriented management of production and technical costs of machine-building enterprises]. BiznesInform [BusinessInform], no. 4, pp. 157–161.

7. Luhanova I. A. (2018) Sutnist ta pryntsypy kontseptsii ryzyk-menedzhmentu [The essence and principles of the concept of risk management]. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia [Actual problems of public administration], no. 1, pp. 44–51.

8. Liashenko O. M. (2011) Kontseptualizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva [Conceptualization of management of economic security of the enterprise]. Luhansk: vyd-vo SNU im. V. Dalia (in Ukrainian)

9. Mushnykova S. A. (2019) Ryzyk-orientovane myslennia yak bazysna osnova innovatsiinosti systemy upravlinnia bezpekoiu rozvytku pidpriemstva [Risk-oriented thinking as the basic basis of innovativeness of the security management system of enterprise development]. Ekonomichni visnyk [Economic Herald], no. 4, pp. 93–101.

10. Petrova I. L. (2020) Ryzyk-orientovane upravlinnia yak sotsialna innovatsiia zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky [Risk-oriented management as a social innovation to ensure economic security]. Vcheni zapysky Universytetu «Krok» [Scientific notes of "Krok" University], no. №3(59), pp. 243–248.

11. Poida-Nosyk N. N. (2020) Фінансова безпека акціонерних товариств: теоретико-методологічні та практичні аспекти системного підходу [Financial security of joint-stock companies: theoretical-methodological and practical aspects of the systemic approach]. Chernihiv : ChNTU (in Ukrainian)

Дані про авторів

Штангрет Андрій Михайлович,

д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і оподаткування, Українська академія друкарства

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5179-4996>

Спільник Маркіян Арсенович,

аспірант, Українська академія друкарства

Самойлов Олексій Костянтинович,

аспірант, Українська академія друкарства

Рєпа Ярослав Володимирович,

аспірант, Українська академія друкарства

Data about the authors

Andriy Shtangret,

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Financial and Economic Security, Accounting and Taxation, Ukrainian Academy of Printing

Markian Spilnyk,

Postgraduate student, Ukrainian Academy of Printing

Oleksii Samoilov,

Postgraduate student, Ukrainian Academy of Printing

Yaroslav Repa,

Postgraduate student, Ukrainian Academy of Printing

УДК 338.45

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11043677>

ЧУКАЄВА І. К.

Зберігання мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів: міжнародний досвід для України

Предметом дослідження є міжнародний досвід зберігання стратегічних запасів нафти та нафтопродуктів.

Мета дослідження – проаналізувати основні способи зберігання стратегічних запасів нафти та нафтопродуктів, які використовуються за кордоном.

Методи дослідження. У роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати работ. У статті дана оцінка переваг та недоліків способів зберігання стратегічних запасів нафти та нафтопродуктів, які використовуються за кордоном. Обґрунтовано вибір найкращого способу зберігання мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів для України.

Галузь застосування результатів. Система наук з розвитку економіки, економіки підприємств, державного управління та нормативно-правового забезпечення розвитку підприємств в нафтовій сфері.

Висновки. Відповідно до вимог Директиви 2009\119\ЕС всі країни ЕС створили МЗНН. Основними способами зберігання МЗНН в цих країнах є природні підземні геологічні формування, наземні сховища, трубопроводи.

Результати аналізу переваг та недоліків способів зберігання нафти та нафтопродуктів показали, що для України з врахуванням умов які склались в результаті повномасштабного вторгнення РФ, одним з найбільш доцільних способів зберігання вуглеводнів є підземні сховища.

Ключові слова: способи зберігання, міжнародний досвід, стратегічні резерви, мінімальні запаси, нафта та нафтопродукти, переваги та недоліки.

ЧУКАЄВА І. К.

Storage of minimum stocks of oil and petroleum products: international experience for Ukraine

The subject of the study is the international experience of storing strategic reserves of oil and oil products.

The purpose of the study is to analyze the main ways of storing strategic reserves of oil and oil products used abroad.

Research methods. The work uses the dialectical method of scientific knowledge, the comparative method, and the method of summarizing data.

Robot results. The article evaluates the advantages and disadvantages of methods of storing strategic reserves of oil and petroleum products used abroad. The choice of the best way to store minimum reserves of oil and oil products for Ukraine is substantiated.

Field of application of results. The system of sciences on the development of the economy, the economy of enterprises, state administration and regulatory support for the development of

enterprises in the oil sector.

Conclusions. *In accordance with the requirements of Directive 2009\119\EU, all EU countries have created the Ministry of Foreign Affairs. The main ways of storing MZNN in these countries are: natural underground geological formations, ground storage, pipelines.*

The results of the analysis *of the advantages and disadvantages of the methods of storing oil and petroleum products showed that for Ukraine, taking into account the conditions that developed as a result of the full-scale invasion of the Russian Federation, one of the most appropriate methods of storing hydrocarbons is underground storage.*

Key words: *methods of storage, international experience, strategic reserves, minimum reserves, oil and oil products, advantages and disadvantages*

Постановка проблеми. Для України завдання створення мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів (МЗНН) представляє особливий інтерес, оскільки Україна не має достатніх власних обсягів ресурсів вуглеводнів і залежить від їх імпорту. З початком повномасштабного вторгнення РФ ця залежність досягла критичних розмірів, що є не припустимим з точки зору енергетичної безпеки України.

Така залежність від імпорту нафти та нафтопродуктів актуалізує доцільність створення МЗНН для задоволення потреб внутрішнього ринку, утримання стабільності на ньому та забезпечення енергетичної безпеки держави.

Це також відповідає і міжнародним зобов'язанням України в енергетичній сфері, зокрема Директиві 2009\119\ЕС [1]. Однак, проблемою реалізації моделі створення мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів є їх зберігання.

Тому, в процесі створення і зберігання МЗНН Україні необхідно використовувати міжнародний досвід.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання формування мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів та енергетичної безпеки України відображені у роботах таких вітчизняних вчених як Г.Л. Рябцев, О.М. Суходоля, О.М. Дудкін та інших [2, 3].

Незважаючи на визнання необхідності створення мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів це питання досі не вирішене. Однією з причин цього є проблеми зберігання необхідних обсягів нафти та нафтопродуктів.

Мета статті – проаналізувати основні способи, які використовуються для зберігання стратегічних запасів нафти та нафтопродуктів в закордонних країнах.

Виклад основного матеріалу. У 2022 році Уряд ухвалив розпорядження про схвалення «Стратегії реформування системи державного матеріального резерву на період до 2025 року»

[4]. Це рішення дає старт масштабній трансформації системи та дозволяє адаптувати її до нових умов, з якими Україна зіштовхнулася після повномасштабного вторгнення РФ.

Стратегія реформування передбачає ліквідацію Державного агентства резерву України. Замість ліквідованого агентства створюється новий центральний орган виконавчої влади, який діятиме за новими принципами.

Зауважимо, що відповідно до «Стратегії реформування системи державного матеріального резерву на період до 2025 року» нафтобази передаються до НАК «Нафтогаз України».

Реформа системи державного матеріального резерву запроваджує також нові підходи до зберігання матеріальних цінностей. Відтак, паливно-мастильні матеріали будуть розміщуватись:

- на базі конфіскованих у РФ активів та автозаправних станцій;
- у приватних власників нафтобаз;
- на територіях дружніх до України країн.

Це дозволить диверсифікувати зберігання пального та зменшити ризики його знищення загарбниками. Також інформацію про всі запаси матеріального резерву буде переведена у «цифру», де їхній рух та облік буде здійснюватися через електронні реєстри.

Необхідно підкреслити, що зберігання резервів нафти та нафтопродуктів на території інших держав практикується і в країнах ЄС. Наприклад, в Бельгії частина запасів APETRA знаходиться на території сусідніх держав в рамках двосторонніх договорів. В Португалії частина запасів EGREP знаходиться на території Німеччини та Іспанії.

Ці країни, під час створення, резервів нафти та нафтопродуктів використали систему «тікетів» (від англ «Ticket» – «квиток»). «Тікет» передбачає розміщення резервів нафти та нафтопродуктів, які належать одній державі, на території іншої держави.

«Тікет» використовується, коли певна держава створює резерви за власні кошти, але не має технічних можливостей їх зберігати. Тоді застосовується «тікет», який дозволяє зберігати резерви на території інших країн, якщо в них існує необхідна інфраструктура зберігання та транспортування нафти та нафтопродуктів. Відповідно, продавець «тікетів» погоджується зарезервувати певний обсяг палива і надати його пред'явнику на першу вимогу.

Проте, зберігання резервів на іншій території несе в собі цілий ряд ризиків, починаючи від політичної нестабільності і закінчуючи зміною економічної політики. Тому останніми роками у світі спостерігається тенденція зберігати резерви на власній території кожною державою.

У зв'язку з цим, необхідно детально вивчити міжнародний досвід зберігання резервів нафти та нафтопродуктів. Слід зазначити, що спосіб зберігання резервів не залежить від вибору моделі їх функціонування. Переваги та недоліки різних способів зберігання нафти та нафтопродуктів наведено в таблиці.

Наземні сховища, як правило, розташовані на великих територіях, потребують додаткового обладнання для регулювання температурного режиму та належать до категорії підприємств з підвищеною екологічною, вибухопожежною і техногенною небезпекою. Аварії з руйнуванням наземних резервуарів завдають значної економічної та екологічної шкоди, іноді навіть людських втрат. За умов групового розташування резервуарів вірогідність ризику тяжких наслідків зростає.

У зв'язку з цим набув широкого розвитку принципово новий спосіб зберігання нафти та нафтопродуктів – підземний.

Так, стратегічні нафтові запаси Японії зберігаються, зокрема, в Національному центрі зберігання нафти Кусікіно – комплексі печер, вирубаних у корінній породі, які знаходяться під землею на глибині 42 м.

У Німеччині під землею зберігається 28 млн. т нафти, ємність підземних нафтосховищ США оцінюється в 65 млн. м³, Франції – 25. Фінляндія, Норвегія, Швеція експлуатують 250 сховищ нафти та нафтопродуктів із загальним обсягом 50 млн. м³ [6].

Досягнення техніки та технології в резервуаробудуванні стали основою для інтенсивного розвитку підземного зберігання нафтопродуктів у підземних резервуарах. Підземні сховища нафтопродуктів споруджують у різних природних та

штучних ємностях (гірських виробках). Підземне зберігання засноване на незмінності хімічного складу нафтопродуктів при прямому контакті з гірськими породами і на можливості врівноваження надлишкового тиску їхньої пари тиском гірських порід, що лежать над ємністю. Вони є практично безметальними, пожежо- та вибухобезпечними.

При створенні таких сховищ різко знижуються капітальні вкладення, експлуатаційні витрати та значно зменшуються розміри земельних ділянок, що відчужуються під будівництво. При експлуатації підземних сховищ у зв'язку з постійним температурним режимом ємностей не спостерігаються втрати від малих «дихань», знижується вартість зберігання 1 м³ продукту (становить лише 5–10% вартості зберігання наземних), не забруднюється довкілля. Підземні ємності не піддаються корозії, не вимагають фарбування та періодичного зачищення, обсяг підземних сховищ практично не обмежений.

Підземні сховища споруджуються:

- у непроникних породах – гірничопрохідним методом (так звані шахтні сховища);
- у пластичних породах – методом глибинних вибухів
- у покладах кам'яної солі – методом розмиву через бурові свердловини.

Широке поширення у низці країн отримали підземні сховища для нафти і нафтопродуктів, створювані у твердих породах шахтним способом. Вони є комплексом вертикальних, похилих і горизонтальних виробок, пройдених переважно вибуховим способом. Такі підземні сховища з успіхом експлуатуються у Німеччині, США, Франції, Бельгії, Італії, Фінляндії, Швеції, Норвегії, Великій Британії та інших країнах.

Одне з найбільших підземних шахтних сховищ нафти збудовано у Фінляндії при НПЗ у м. Порві. Воно складається з десяти виробок-ємностей, розділених на три групи, та експлуатується з підпором підземних вод. Об'єм ємностей становить від 70 до 180 тис. м³.

Підземні шахтні сховища нафти та нафтопродуктів знайшли широке застосування у Норвегії, у яких зберігається 5,0 млн. т нафти. Підземне сховище в Монштадті складається з 6 ємностей із загальним обсягом 1,3 млн. м³. Виробки-ємності мають ширину 18 м, висоту – 33 м та перетин 565 м².

Іншим прикладом підземного зберігання нафти в Норвегії є сховище в м. Стуре, що складається з

Способи зберігання резервів нафти і нафтопродуктів [5].

Спосіб зберігання	Збереження якості резервів	Швидкість використання резервів	Законодавче регулювання	Переваги та недоліки способу зберігання
Природні підземні геологічні формування	Природна циркуляція за рахунок перепаду температур і висоти	Висока	Виятково національним законодавством	<p>Переваги:</p> <ul style="list-style-type: none"> – економічна ефективність, зумовлена порівняно невисокими витратами на облаштування сховищ; – низькі операційні витрати на підтримання резерву в робочому стані; – швидке використання резервів, що забезпечується закачуванням необхідного обсягу води, яка виштовхує нафту зі сховища <p>Недоліки:</p> <ul style="list-style-type: none"> – можливість створення резервів лише за місцем розташування геологічних утворень та наявності необхідних природних умов; – небажаність частого використання резервів, оскільки вода, яка закачується в резервуар, – може розчиняти сіль, порушуючи цілісність його контуру
Наземні сховища	Необхідно здійснювати підігрів і розмішування	Висока	Вимоги до сховищ встановлені директивами та технічними стандартами ЄС	<p>Переваги:</p> <ul style="list-style-type: none"> – розміщення сховищ у будь-якому місці; – багаторазове використання <p>Недоліки:</p> <ul style="list-style-type: none"> – значні витрати на підтримання якісних характеристик резерву; – капіталоемність, зумовлена екологічними вимогами до безпеки резервуарів.
Трубопроводи	Обмежені можливості збереження якості	Висока	Вимоги до резервування відсутні	<p>Недоліки:</p> <ul style="list-style-type: none"> – обмеженість можливостей підтримання якості нафти чи нафтопродуктів у трубопроводі; – значні витрати на охорону через високу ймовірність несанкціонованого доступу до резервів; – значні поточні витрати, пов'язані з необхідністю плати за землю, через яку проходить трубопровід.

ємностей тунельного типу з параметрами: висота 33 м, ширина 19 м, довжина 317 м.

Поряд із будівництвом підземних шахтних сховищ для зберігання вуглеводнів у ряді країн широко використовуються вироблення відпрацьованих шахт та копалень. У Франції на північному заході країни в залізорудній шахті, що не діє, створено підземне сховище нафтопродуктів ємністю 5 млн. м³. Це система вертикальних та горизонтальних виробок шириною 5–6 та висотою до 100 м. У Німеччині є підземне сховище сирової нафти ємністю 500 тис. м³ у відпрацьованій шахті, розташованій на глибині 500–600 м.

Необхідно підкреслити, що при використанні підземного простору відпрацьованих копалень для розміщення нафтосховищ витрати коштів на 25 % менші порівняно з вартістю сховищ, що будуються із застосуванням гірничо-прохідницьких робіт.

Проте, найбільш економічно вигідним та ефективним вважається зберігання нафти в підземних сховищах, облаштованих у соляних печерах.

Їх використовують для зберігання не лише нафти, але й нафтопродуктів (моторних палив, світлих нафтопродуктів тощо). На відміну від підземних сховищ шахтного типу, що споруджуються гірничо-прохідним способом, безшахтні підземні резервуари споруджуються геотехнологічним методом: шляхом вилуговування прісною водою кам'яної солі через свердловини. Глибина залягання сховищ, споруджуваних у відкладеннях кам'яної солі, коливається від 200 до 1200 м, а сховищ шахтного типу – від 20 до 200 м.

Такі сховища споруджені та функціонують у Великій Британії, Вірменії, Данії, Канаді, Німеччині, Польщі, США, Франції, інших країнах світу.

У Франції найбільше підземне сховище нафти збудовано в районі м. Маноскі. Покрівля соляного пласта тут залягає на глибинах 500–1000 м. Висота вилуговування ємностей знаходиться в межах від 75 до 480 м, діаметр їх становить 20–75 м, ємність утворених каверн – від 18 до 365 тис. м³. Сховище складається із 90 соляних каверн загальним обсягом 16 млн. м³.

У Німеччині також інтенсивно експлуатуються підземні нафтосховища у кам'яній солі. Тут використовуються соляні структури, що залягають на глибинах 800–1600 м, які розташовані переважно на півночі країни. Найбільшим слід вважати підземне сховище, споруджене поблизу м. Вільгельмсгафена. Тут 52 каверни вимиті у соляному

шарі на глибині 1 км. Місткість сховища становить 17 млн. м³, що забезпечує 90–денну безперебійну роботу нафтопереробних заводів Німеччини.

У США резерви сирової нафти зберігаються в п'яти підземних соляних шахтах у штатах Техас та Луїзіана. Максимально можливий обсяг зберігання – 727 млн барелів нафти. Сьогодні у федеральній власності знаходяться чотири комплекси по зберіганню нафти: Bryan Mound, Big Hill, West Hackberry, Bayou Choctaw, що розташовані в штатах Луїзіана та Техас на узбережжі Мексиканської затоки. Кожне сховище це група підземних пустот, створених в масивах кам'яної солі шляхом їх глибинного буріння. Об'єм кожного сховища від 6 до 37 млн барелів.

Там же знаходиться розвинена інфраструктура – нафтопереробні заводи, порти, морські термінали та відповідні трубопровідні системи.

Можливості України з використання підземних сховищ нафти та нафтопродуктів.

В Україні соляні товщі поширені в ряді регіонів: Дніпровсько–Донецькій западині (Полтавська, Харківська та Чернігівська області), північно–західному Донбасі, Передкарпатті та Закарпатті, а також в Одеській області (поблизу Ізмаїла). Кристалічні породи широко розповсюджені на правобережжі України. Такі ємності–резервуари значно більш екологічно безпечні, невразливі з точки зору стихійних і техногенних аварій, пожеж і терористичних актів. Ємності–резервуари в соляних товщах можна створювати геотехнологічним методом – гідророзмивом. Об'єм одного резервуару може досягати 500 тис. м³.

Враховуючи ситуацію, яка склалась в Україні, для зберігання нафтопродуктів можуть використовуватися існуючі підземні сховища. Наприклад, в Україні побудовані три підземні сховища нафтопродуктів у кам'яній солі сумарною ємністю близько 1 млн. м³:

– два з них, ємністю приблизно по 500 тис. м³ кожне, – в Полтавській області (поблизу Лубен і Миргорода);

– одне (70 тис. м³) – в Закарпатті (поблизу Солотвино).

Висновки

Відповідно до «Стратегії реформування системи державного матеріального резерву на період до 2025 року» запроваджуються нові підходи до зберігання матеріальних цінностей. Відтак, паливно–мастильні матеріали будуть розміщуватись:

- на базі конфіскованих у РФ активів та автозаправних станцій;
- у приватних власників нафтобаз;
- на територіях дружніх до України країн.

Необхідно зауважити, що інформація щодо можливостей власників приватних нафтобаз відсутня.

Зберігання резервів на іншій території несе в собі цілий ряд ризиків. Тому останніми роками у світі спостерігається тенденція зберігати резерви на власній території кожною державою.

Як показує міжнародний досвід зберігання нафти та нафтопродуктів популярним способом зберігання вуглеводнів є підземні сховища. Цей спосіб має ряд переваг порівняно з наземним способом зберігання вуглеводнів. Україна має можливості підземного зберігання вуглеводнів на своїй території і їх необхідно використати.

Список використаних джерел

1. Директива 2009/119/ЄС Ради від 14 вересня 2009 р. стосовно накладення на держав членів ЄС зобов'язання щодо підтримки мінімальних запасів сирої нафти та/або нафтопродуктів. – URL.: <http://old.minjust.gov.ua/file/32530>

2. Сучасний стан, проблеми і перспективи створення в Україні нафтового та енергетичного резервів: аналітична доповідь, 2018. Г.Л. Рябцева та О.М. Суходоля, ред. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень. URL.: niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/Dopovid [Дата звернення 8 лютого 2024]

3. Дудкін, О.М., 2017. Щодо необхідності створення стратегічних резервів нафти, нафтопродуктів та природного газу в Україні. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права: серія економічна, 17, с. 46–54.

4. Розпорядження КМУ від 19 серпня 2022 р. № 771-р «Про схвалення Стратегії реформування системи державного матеріального резерву на період до 2025 року». URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771-2022-%D1%80#Text>

5. Уніговський, Л.М., Котляревський, В.А. та Глущенко, Г.Л., 2007. Завдання і перспективи створення системи стратегічних запасів нафти та нафтопродуктів в Україні. Національна безпека і оборона, 4. URL.: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD88_2007_ukr.pdf [Дата звернення 5 лютого 2024]

6. Формування та використання стратегічних запасів паливно-енергетичних ресурсів у зарубіжних країнах. // Мінералогічний Україна, Національна енергетична компанія «Укренерго», Київ–2017. URL.: <https://www.ukrenergogoexport.com/sites/default/files/2020-05/1.-Formuvannya-strategichnyh-zapasiv.pdf>

files/2020-05/1.-Formuvannya-strategichnyh-zapasiv.pdf

References

1. Directive 2009/119/EC of the Council of September 14, 2009 regarding the imposition of obligations on EU member states to maintain minimum reserves of crude oil and/or petroleum products – URL.: <http://old.minjust.gov.ua/file/32530>

2. The current state, problems and prospects of creating oil and energy reserves in Ukraine: analytical report, 2018. G.L. Ryabtseva and O.M. Sukhodolya, ed. Kyiv: National Institute of Strategic Studies. URL.: niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/Dopovid [Date of access February 08, 2024]

3. Dudkin, O.M., 2017. Regarding the need to create strategic reserves of oil, oil products and natural gas in Ukraine. Scientific notes of the Lviv University of Business and Law: economic series, 17, p. 46–54

4. Decree of the CMU dated August 19, 2022 No. 771-r «On the approval of the Strategy for reforming the state material reserve system for the period until 2025.» URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771-2022-%D1%80#Text>

5. Unigovskiy, L.M., Kotlyarevskiy, V.A. and Hlushchenko, G.L., 2007. Tasks and prospects of creating a system of strategic reserves of oil and oil products in Ukraine. National security and defense, 4. URL.: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD88_2007_ukr.pdf [Date of application February 5, 2024]

6. Formation and use of strategic reserves of fuel and energy resources in foreign countries. // Ministry of Energy and Coal of Ukraine, National Energy Company «Ukrenergogo», Kyiv–2017. URL.: <https://www.ukrenergogoexport.com/sites/default/files/2020-05/1.-Formuvannya-strategichnyh-zapasiv.pdf>

Дані про автора

Чукаєва Ірина Костянтинівна,

д. е. н., ст. н. с., головний науковий співробітник відділу розвитку інфраструктури ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

e-mail: irchukaeva@gmail.com

Data about the author

Irina Chukaeva,

Doctor of economic sciences, senior researcher, Chief Scientific Officer of the Infrastructure Development Department of the Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine

e-mail: irchukaeva@gmail.com

Вплив управлінських технологій на формування системи бухгалтерського обліку в контексті стратегічного управління підприємством

Предметом дослідження є вплив управлінських технологій на формування системи бухгалтерського обліку в контексті стратегічного управління підприємством.

Метою дослідження є формування стратегічного управління підприємством через використання управлінських технологій в системі бухгалтерського обліку підприємства.

Методи дослідження. У роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. У статті встановлено завдання системи бухгалтерського обліку підприємства в умовах застосування технології стратегічного управління. Наведені вимоги щодо системи бухгалтерського обліку з метою стратегічного управління підприємством. Визначена ключова роль системи бухгалтерського обліку в контексті стратегічного менеджменту. Окреслені проблеми бухгалтерського обліку в контексті стратегічного управління підприємством.

Висновки. Охарактеризовано концепцію розвитку управлінсько-облікової технології «ланцюжок цінностей» під впливом змін ринку та технологій. Обґрунтовано, що застосування поширеної концепції обліку та управління на базі технології «ланцюга цінностей», запропонованої Майклом Портером, потребує постійного корегування з урахуванням зміни її змісту під впливом змін ринку та технологій. Необхідно адаптувати облікову політику та організацію обліку підприємств, що включені до загального «ланцюжка цінностей». Встановлено завдання системи бухгалтерського обліку підприємства в умовах застосування технології стратегічного управління. Визначено ключову роль системи бухгалтерського обліку в контексті стратегічного менеджменту.

Ключові слова: бухгалтерський облік, технології управління, стратегічне управління, підприємство, ринок, інформація, конкурентоспроможність, інновації, ефективність, фінанси.

LALAKULYCH M. Yu.

YUHAS E. F.

SIMOCHKO M. I.

The influence of management technologies on the formation of the accounting system in the context of strategic management of the enterprise

The subject of the study is the influence of management technologies on the formation of the accounting system in the context of strategic management of the enterprise.

The purpose of the study is the formation of strategic management of the enterprise through the use of management technologies in the accounting system of the enterprise.

Research methods. The work uses the dialectical method of scientific knowledge, the method of analysis and synthesis, the comparative method, and the method of summarizing data.

Work results. The article sets out the tasks of the accounting system of the enterprise in the conditions of the application of strategic management technology. The requirements for the accounting system for the purpose of strategic management of the enterprise are given. The key role of the accounting system in the context of strategic management is determined. The problems of accounting in the context of strategic management of the enterprise are outlined.

Conclusions. The concept of «value chain» management and accounting technology development under the influence of market and technology changes is characterized. It is substantiated that the application of

the widespread concept of accounting and management based on the «value chain» technology proposed by Michael Porter requires constant adjustment taking into account changes in its content under the influence of market and technology changes. It is necessary to adapt the accounting policy and accounting organization of enterprises that included in the general «value chain». The task of the accounting system of the enterprise in the conditions of application of strategic management technology is established. The key role of the accounting system in the context of strategic management is determined.

Keywords: *accounting, management technologies, strategic management, enterprise, market, information, competitiveness, innovation, efficiency, finance.*

Постановка проблеми. Бухгалтерський облік розвивається і змінюється відповідно до вимог економічного діяльності підприємств. Починаючи з простіших прийомів обліку матеріальних цінностей, облік розвинувся до складної системи, яка здатна задовольнити будь-які інформаційні потреби управління. Однак, інтенсифікація процесу залучення до сфери облікових інтересів значної кількості управлінських інструментів й методів призвела до плутанини в основних поняттях бухгалтерського обліку як науки. Серед таких проблем є проблема існування так званого «стратегічного обліку».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вивчення теорії бухгалтерського обліку та його управлінського напрямку зробили значний внесок чимало вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед вітчизняних науковців слід відзначити: М.Т. Білуху, Ф.Ф. Бутинця, Б.І. Валуєва, Г.Г. Кірейцева, Ю.А. Кузьмінського, О.В. Олійника, Ю.І. Осадчого, М.С. Пушкара, С.М. Шулепової, а також зарубіжних учених: Х. Андерсона, К. Друрі, Р. Каплана, Б. Нідлза, Б. Райана, Д. Фостера. Однак, питання впливу управлінських технологій на формування системи бухгалтерського обліку в контексті стратегічного управління підприємством є проблемними і потребують подальшого вивчення.

Мета статті – формування стратегічного управління підприємством через використання управлінських технологій в системі бухгалтерського обліку підприємства.

Виклад основного матеріалу. Стратегічний менеджмент можливий на базі великого обсягу підготовленої інформації, що забезпечується системою бухгалтерського обліку. Об'єктом бухгалтерського обліку в аспекті стратегічного управління підприємством стає саме ринок та окремі види бізнесу підприємства. Збирається, оброблюється та накопичується інформація про темпи зростання ринку по окремих напрямках економічної діяльності підприємства (по видах бізнесів), а також інформація про кожний окремий вид бізнесу в розрізі співвідношення з конкурентами на конкретному ринку. Важли-

ве місце займає облік та аналіз фінансових потоків (вхідних, вихідних, перерозподільчих) видів бізнесів.

Розглянемо місце і завдання системи бухгалтерського обліку щодо управління життєвим циклом продукту підприємства. До першої стадії відносяться стадія розробки і виходу продукту на ринок. Даний етап характеризується значною концентрацією зусиль, що спрямовані на дослідження зовнішнього середовища (переважно ринку збуту майбутнього товару, роботи або послуги). Необхідно проводити дослідження, які дозволять виявити незаповнені ніші у переліку споживацьких потреб і виходячи з цього будувати майбутні пропозиції на даному ринку. Оптимальний для цієї стадії стиль керівництва можна охарактеризувати як інноваційний і підприємницький. В даний момент існує велика вірогідність зміни генеральної стратегії. Це відбувається тому, що підприємство все глибше проникає на ринок, що призводить до відповідної реакції зовнішнього оточення. Система бухгалтерського обліку з метою стратегічного управління підприємством повинна відповідати наступним вимогам: гнучкість; низький рівень бюрократизму; мобільність (швидка відповідна реакція на зовнішній або внутрішній подразник); наявність інструментарію збору, обробки, накопичення інформації про конкурентів; наявність інструментарію збору, обробки, накопичення інформації про потенційних споживачів – обсяги ринку, сподівання, смаки, платоспроможність. Безумовно, забезпечення такого типу інформацією (особливо такою, що стосується конкурентів) є складним завданням. Дану інформацію можна отримати з різних джерел. Наприклад, з зовнішньої реклами та медіа, скориставшись послугами спеціалізованих підприємств (консалтингових фірм). Можна (хоча такі випадки рідкісні) домовитись з конкурентами про обмін інформацією на взаємовигідних умовах.

Ключова роль системи бухгалтерського обліку в контексті стратегічного менеджменту полягає в наступних аспектах: в інформаційному забезпеченні менеджменту стосовно питання термінів

реалізації бізнес-програм; у наданні інформації для контролю за фактичними витратами; у наданні інформації для прийняття управлінських рішень щодо оптимізації фактичних витрат та прийняття стратегічних рішень стосовно майбутніх витрат.

У разі позитивного або негативного результату просування товару (роботи, послуги) менеджмент підприємства повинен змінити існуючу стратегію поведінки відповідно до нових умов. Оскільки темпи зростання ринку прискорюються, важливо, щоб підприємство збільшувало обсяг свого продажу швидше, тим самим розширюючи і свою частку ринку. Система бухгалтерського обліку з метою стратегічного управління повинна надати можливість провести дослідження на виявлення оптимальної стратегії з усієї множини альтернатив. Крім цього, бухгалтерський облік такого підприємства, що управляється стратегічно, повинен забезпечити інформаційно процедуру аналізу стратегій основних конкурентів, а також прогнозування їх дій на корегування стратегічної позиції власного підприємства. Якщо ринок зростає швидко, а бізнес намагається зростати швидше, то для збільшення частки ринку інвестори підприємства реінвестують у бізнес виникаючі грошові потоки, що спрямовуються на: 1) розвиток (модернізацію, розширення) виробничих потужностей; 2) розвиток бренду та торгівельної марки (або придбання прав на вже існуючі).

Однією з проблем бухгалтерського обліку з метою стратегічного управління підприємством є розподілення витрат на маркетинг на два види: витрати на розвиток і витрати на підтримку досягнутого рівня. Інвестиції в маркетинг повинні розглядатися як довгострокові і, як і будь-які інші довгострокові інвестиції, мати відповідне фінансове обґрунтування. Остаточні розміри ринку залежатимуть від сумісної ринкової активності всіх гравців. Тому потрібно знати, які маркетингові витрати несе кожен конкурент. Відносні частки кожного конкурента в загальних ринкових витратах чинять вплив на їх відносні частки ринку. Система бухгалтерського обліку з метою стратегічного управління повинна виявляти й аналізувати зміни у зовнішньому середовищі і визначати способи адаптації стратегії до цих змін. Зі сторони системи бухгалтерського обліку необхідним є: контроль рівня рентабельності та грошових потоків; визначення рівня відносних витрат власного підприємства; визначення рівня відносних витрат конкурентів; дослідження структури, змісту та природи власних витрат з метою їх оптимізації.

Одним з важливих показників фінансових ризиків підприємства, що більше відноситься до бухгалтерського обліку з метою стратегічного управління, вважається структура витрат компанії. Той чи інший вибір при вирішенні проблеми – виготовляти або купувати – часто змінює характер витрат. Важливою умовою підготовки до прийняття стратегічного управлінського рішення, де фігурують витрати, є ідентифікація останніх на предмет їх постійності і змінності саме у довгостроковому періоді, а також їх поведінки в несприятливих для підприємства економічних умовах (в умовах економічної кризи). Система бухгалтерського обліку особливої уваги приділяє питанню пошуку всіх можливих шляхів по зменшенню витрат. Тільки в цьому випадку можливе продовження функціонування даного бізнесу (товару, роботи, послуги) на ринку.

Висновки

Охарактеризовано концепцію розвитку управлінсько-облікової технології «ланцюжок цінностей» під впливом змін ринку та технологій. Обґрунтовано, що застосування поширеної концепції обліку та управління на базі технології «ланцюга цінностей», запропонованої Майклом Портером, потребує постійного корегування з урахуванням зміни її змісту під впливом змін ринку та технологій. Необхідно адаптувати облікову політику та організацію обліку підприємств, що включені до загального «ланцюжка цінностей». Встановлено завдання системи бухгалтерського обліку підприємства в умовах застосування технології стратегічного управління. Визначено ключову роль системи бухгалтерського обліку в контексті стратегічного менеджменту.

Список використаних джерел

1. Бутинець Ф. Ф., Олійник О. В., Шигун М. М., Шулепова С. М. Організація бухгалтерського обліку: навчальний посібник для студентів вузів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит»; 2-е вид., доп. і перероб. Житомир: ЖІТІ, 2001. 576 с.
2. Ваджінський Ф. А., Ноджак Л. С., Колодійчук А. В. Оцінка ефективності управління системою збуту машинобудівних підприємств. Економіка промисловості. 2010. № 1. С. 119–122.
3. Гаврилко П.П., Колодійчук А.В., Каганець-Гаврилко Л.П., Гуштан Т.В., Крамченко Р.А. Конкурентні технології в міжнародній економіці: підручник. Львів: Вид-во ННВК «АТБ», 2023. 184 с.

4. Гаврилко П.П., Колодійчук А.В., Лазур С.П., Важинський Ф.А. Міжнародна економіка в таблицях, схемах, формулах, задачах і прикладах: навчальний посібник. Львів: Видавництво ННВК «АТБ», 2019. – 258 с.

5. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Важинський Ф. А., Індус К. П. Міжнародні фінанси і фінансовий менеджмент в задачах та прикладах: навчальний посібник. Львів: Вид-во ННВК «АТБ», 2020. 161 с.

6. Гаврилко П. П., Лалакулич М.Ю., Колодійчук А. В. Основні фактори виникнення кризових явищ на промислових підприємствах. Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.–техн. праць. 2012. Вип. 22.4. С. 158–164.

7. Колодійчук А. В. Інноваційний розвиток промисловості: завдання управління при врахуванні умов недосконалої конкуренції: монографія. Львів: Ліга–Прес, 2015. 324 с.

8. Колодійчук А. В. Інформація як фактор інноваційного розвитку економіки. Формування ринкових відносин в Україні. 2012. №5/1(132). С. 58–62.

9. Колодійчук А. В., Гуштан Т.В., Молнар О.С., Василюха Н.В., Чобаль Л.Ю. Міжнародні перевезення в міжнародній економіці: підручник. Львів: Вид-во ННВК «АТБ», 2021. 189 с.

10. Колодійчук А. В., Пісний В. М. Особливості функціонування машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (13). С. 172–178.

11. Колодійчук А. В., Пісний В. М., Семчук Ж. В. Сутність інновацій, структура та основні етапи інноваційного процесу. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (9). С. 191–196.

12. Сопільник Л. І., Колодійчук А. В. Теоретичні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємств. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (8). С. 183–187.

13. Сопільник Л. І., Колодійчук А. В. Управління конкурентоспроможністю машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (10). С. 222–227.

References

1. Butynets, F. F., Oliynyk, O. V., Shyhun, M. M., & Shulepova, S. M. (2001). *Orhanizatsiya bukhhalters'koho obliku* [Organization of accounting]: Study guide for students of higher education institutions, specialty 7.050106 «Accounting and Audit»; 2nd ed., add. and processing. Zhytomyr: ZHITI. [in Ukrainian].

2. Vazhynskyy, F. A., Nodzhak, L. S., & Kolodiychuk, A. V. (2010). *Otsinka efektyvnosti upravlinnya systemoyu zbutu mashynobudivnykh pidpryyemstv* [Assessment of

the efficiency of management of the sales system of machine–building enterprises]. *Ekonomikapromyslovosti – EconomyofIndustry*, 1, 119–122. [inUkrainian].

3. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., Kahanets–Havrylko, L. P., Hushtan, T. V., & Kramchenko R. A.. (2023). *Konkurentni tekhnolohiyi v mizhnarodniy ekonomitsi* [Competitive technologies in the international economy]: Textbook. Lviv: ATB Publishing. [in Ukrainian].

4. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., Lazur, S. P., & Vazhynskyy, F. A. (2019). *Mizhnarodna ekonomika v tablytsyakh, skhemakh, formulakh, zadachakh i prykladakh* [International Economics in Tables, Schemes, Formulas, Problems and Examples]: Textbook. Lviv: ATB Publishing. [in Ukrainian].

5. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., Vazhynskyy, F. A., & Indus, K. P. (2020). *Mizhnarodni finansy i finansovyy menedzhment v zadachakh ta prykladakh* [International finance and financial management in problems and examples]: Textbook. Lviv: ATB Publishing. [in Ukrainian].

6. Havrylko, P. P., Lalakulych, M. Yu., & Kolodiychuk, A. V. (2012). *Osnovni factory vynyknennya kryzovykh yavlyshch na promyslovykh pidpryyemstvakh* [The main factors of emergence of crisis phenomena in industrial enterprises]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 22 (4) (pp. 158–164). [in Ukrainian].

7. Kolodiychuk, A. V. (2015). *Innovatsiynny rozvytok promyslovosti: zavdannya upravlinnya pry vrakhuvanni umov nedoskonaloyi konkurentsiyi* [Innovative development of industry: the tasks of management taking into account the conditions of imperfect competition]. Lviv: LeaguePress. [in Ukrainian].

8. Kolodiychuk, A. V. (2012). *Informatsiya yak factor innovatsiynoho rozvytku ekonomiky* [Information as a factor of innovation development of the economy]. In *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini* [Formation of market relations in Ukraine]: Vol. 5/1 (132) (pp. 58–62). [in Ukrainian].

9. Kolodiychuk, A. V., Hushtan, T. V., Molnar, O. S., Vasylykha, N. V., & Chobal, L. Yu. (2021). *Mizhnarodni perevezennya v mizhnarodniy ekonomitsi* [International transportation in the international economy]: Textbook. Lviv: ATB Publishing [in Ukrainian].

10. Kolodiychuk, A. V., & Pisnyy, V. M. (2009). *Osoblyvosti funktsionuvannya mashynobudivnykh pidpryyemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrayiny* [Features of functioning of machine–building enterprises at the current stage of development of the economy of Ukraine]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (13) (pp. 172–178). [in Ukrainian].

11. Kolodiychuk, A. V., Pisnyy, V. M., & Semchuk, Zh. V. (2009). Sutnist' innovatsiy, struktura ta osnovni etapy innovatsiynoho protsesu [The essence of innovation, the structure and the main stages of the innovation process]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (9) (pp. 191–196). [in Ukrainian].

12. Sopilnyk, L. I., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Teoretychni aspekty upravlinnya konkurentospromozhnistyu pidpryyemstv [Theoretical aspects of enterprise competitiveness management]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (8) (pp. 183–187). [in Ukrainian].

13. Sopilnyk, L. I., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Upravlinnya konkurentospromozhnistyu mashynobudivnykh pidpryyemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Management of competitiveness of machine-building enterprises at the present stage of development of Ukrainian economy]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (10) (pp. 222–227). [in Ukrainian].

Дані про авторів

Лалакулич Марія Юріївна,

к.е.н., професор, професор кафедри обліку та оподаткування Ужгородського торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету
e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Югас Еріка Федорівна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування Ужгородського торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету
e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Симочко Марія Іллівна,

старший викладач кафедри обліку та оподаткування Ужгородського торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету
e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Data about the authors

Maria Lalakulich,

Ph.D. of Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation of the Uzhhorod Institute of Trade and Economics of the State University of Trade and Economics
e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Erika Yuhas,

Ph.D. of Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation of the Uzhhorod Trade and Economic Institute of the State University of Trade and Economics
e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Maria Simochko,

Senior Lecturer of the Department of Accounting and Taxation of the Uzhhorod Trade and Economic Institute of the State University of Trade and Economics
e-mail: info@utei-knteu.org.ua

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11043707>

БАТАЖОК С. Г.

Інструменти фінансового забезпечення розвитку аграрного сектору економіки України

Предмет дослідження. Кредитування, аграрні розписки, сек'юритизація, лізинг як дієві інструменти фінансового забезпечення розвитку аграрного сектору економіки України.

Мета дослідження. Розглянути сучасний стан та провести порівняльний аналіз інструментів фінансового забезпечення аграрних підприємств. Дослідити чинники впливу на ефективність впровадження та дієвість фінансових інструментів в сучасних умовах.

Методологія проведення роботи. У статті висвітлено теоретичні та практичні основи організації та забезпечення сільськогосподарських підприємств зовнішніми фінансовими ресурсами.

Результати роботи. Досліджено чинники, що впливають на ринок кредитування агробізнесу. Проаналізовано стан фінансового забезпечення державної підтримки в галузі АПК. Обґрунтовано роль аграрної розписки як дієвого інструмента фінансування оборотного капіталу та впровадження сек'юритизації, для доступу до ліквідності з міжнародних ринків капіталу.

Висновки. Впроваджуючи сучасні інструменти фінансового забезпечення, створюються умови для доступного і своєчасного забезпечення потреб аграрних підприємств в ресурсах. Вирішальним чинником у підвищенні рентабельності й прибутковості аграрних підприємств є спрямування фінансових ресурсів на запровадження інноваційної моделі розвитку.

Ключові слова: фінансові інструменти, кредитування, аграрні розписки, сек'юритизація, лізинг, аграрний сектор, державні програми.

BATAZHOK S. G.

Instruments of financial support for the development of the agrarian sector of the economy of Ukraine

Subject of study. Lending, agricultural receipts, securitization, leasing as effective tools of financial support for the development of the agricultural sector of the Ukrainian economy.

The aim of the study. To consider the current state and conduct a comparative analysis of financial support tools for agricultural enterprises. Investigate factors influencing the effectiveness of implementation and effectiveness of financial instruments in modern conditions.

Methodology of work. The article highlights the theoretical and practical foundations of organizing and providing agricultural enterprises with external financial resources.

Results of work. Factors affecting the agribusiness lending market have been studied. The state of financial provision of state support in the agricultural sector is analyzed. The substantiated role of the agricultural receipt as an effective tool for financing working capital and implementing securitization, for access to liquidity from international capital markets.

Conclusions. By introducing modern instruments of financial support, conditions are created for affordable and timely provision of resources for the needs of agrarian enterprises. A decisive factor in increasing the profitability and profit of agricultural enterprises is the direction of financial resources for the introduction of an innovative development model.

Keywords: financial instruments, lending, agricultural receipts, securitization, leasing, agricultural sector, state programs.

Постановка проблеми. Відповідне фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств є головним фактором розвитку аграрного сектору економіки. Ефективним засобом забезпечення потреб аграрних підприємств в ресурсах та досягнення відповідного рівня конкурентоспроможності та стійкості є впровадження дієвих фінансових інструментів. Актуальним є дослідження процесу впровадження інструментів забезпечення аграрного сектора в сучасних умовах фінансової нестабільності.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженню питань впровадження та дієвості інструментів фінансового забезпечення розвитку аграрного сектору економіки країни присвячені роботи таких вітчизняних науковців як О.М. Петрука, О.С. Новак, Г.М. Калетніка, А.В. Руснака, М.Й. Маліка, О.Є. Гудзь, Г.Є. Павлова, І.О. Шкільник, С.В. Стендер., С.А. Власюк. Подальше вивчення сучасних інструментів фінансового забезпечення зумовлює актуальність цього дослідження та має відповідну практичну обґрунтованість.

Мета статті. Розглянути сучасний стан та провести порівняльний аналіз інструментів фінансового забезпечення аграрних підприємств. Дослідити чинники впливу на ефективність впровадження та дієвість фінансових інструментів в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Сучасний агробізнес, як і будь-який інший вид економічної діяльності, постійно потребує обігових коштів та інвестицій. Найважливішим джерелом зовнішнього інвестування діяльності сільськогосподарських підприємств поряд із державним бюджетуванням слугує кредит. За статистикою, у розвинених країнах близько 70 % обігових коштів на розвиток сільськогосподарського сектору формується завдяки банківському кредитуванню [1]. Однак через порівняно високу ризикованість виробництва і невелику його окупність отримати кредит під економічно прийнятну відсоткову ставку власнику агробізнесу України завжди доволі проблематично. Зазвичай не всі банки й фінансові установи готові кредитувати агробізнес, а ті з них, що наважуються, здебільшого, висувають досить високі вимоги для його отримання. Чинники, що впливають на стан кредитування сільгоспвиробників відображено в таблиці 1.

Сума кредитів, наданих підприємствам аграрного сектору українськими банками станом на кінець травня 2023 року, сягнула 110,91 млрд грн (або 3 млрд дол. США). З них 49% (54,1 млрд грн) склали кредити строком до 1 року, залучені для поповнення обігових коштів. 51% (56,7 млрд грн) – це кредити строком понад 1 рік, залучені для фі-

Таблиця 1. Чинники, що впливають на стан кредитування сільгоспвиробників

Чинники	Причини
Недостатня система захисту прав кредиторів та інвесторів	Зумовлює високий базовий рівень ризику під час кредитування.
Висока вартість кредитів	У вартість кредитів банки закладають вартість ресурсів та базовий рівень ризику. Ставки за депозитами в Україні є одними з найвищих у Європі, отже, це є дорогим залученим ресурсом для банків. Недосконалість у законодавстві щодо захисту прав кредиторів, призводить до високого кредитного ризику, що також негативно відображається на розмірі відсоткової ставки за кредит.
Рівень облікової ставки НБУ	Облікова ставка НБУ визначає прибутковість інструментів управління ліквідністю, наприклад депозитних сертифікатів НБУ. За високої облікової ставки банки більш схильні вкладати вільні гроші в безризикові сертифікати НБУ, ніж у високоризикові кредити. Зниження облікової ставки стимулює банки повертатись до активного відновлення кредитування. У 2022 р. облікова ставка НБУ становила 25 %. З грудня 2023 р. вона становить 15 %.
Низька якість фінансового планування, обліку та звітності	При оцінюванні кредитного ризику в агросекторі банки приділяють більше уваги виробничим і натуральним показникам, ніж офіційній фінансовій звітності. Проте недостатнє фінансове планування заважає фермерам приймати зважені рішення про доцільність залучення банківського кредиту. Фінансова звітність безпосередньо впливає на формальну оцінку кредитного ризику. Не якісна інформація у фінансовій звітності позичальника призводить до завищення ризику і зменшення капіталу банку.
Відсутність достовірної статистики землекористування	Офіційні статистичні дані щодо сівозміни, врожайності тощо не завжди є достовірними, що вартісно підвищує оцінку потенційного позичальника. Під час кредитування великих підприємств витрати на повноцінний агроаудит легко покриваються стандартними відсотками по кредиту. Для малих фермерських господарств такі витрати економічно недоцільні.
Низька вартість забезпечення нових кредитів під землі сільськогосподарського призначення	Серед кредитів, виданих протягом березня 2022 – травня 2023 року, забезпечені землею сільськогосподарського призначення лише близько 6%, на суму 31,2 млн гривень. Загальна площа цієї землі склала 127,07 га. Потенціал кредитування під заставу сільськогосподарської землі набагато вищий. Для його реалізації потрібно вчасне відкриття ринку сільгоспземель для юридичних осіб з 1 січня 2024 року, якнайшвидший запуск роботи Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві, а також переоцінка Національним банком України коефіцієнту ліквідності сільськогосподарської землі як застави на підставі наявних даних про ціни транзакцій [2].

Джерело: складено автором на основі [3].

нансування капітальних інвестицій. З них лише 3,7 млрд грн – довгострокові кредити строком на понад 5 років. Найбільший обсяг кредитів (34,9 млрд грн) був виданий у Київській області. Кількість залучених кредитних коштів у перерахунку на гектар сільськогосподарської землі також є найбільшою у Київській області (21,1 тис. грн/ га). Середнім значенням по Україні є 2,7 тис. грн / га.

Найменше кредитних коштів на гектар с/г земель залучено в Донецькій, Луганській та Херсонській областях, значна частина території яких є тимчасово окупованою та охопленою бойовими діями. Серед областей, в яких не відбуваються бойові дії, найменше кредитів залучили агровиробники із Закарпатської, Рівненської й Житомирської областей (0,5 тис. грн/га, 1,2 тис. грн/га та 1,3 тис. грн/га відповідно). [2].

Аграрне виробництво більшою мірою потребує залучення довгострокових банківських кредитів, хоча використання короткострокового банківського кредиту, як джерела інвестиційної діяльності є доступнішим, а також суттєвим чинником підвищення економічної ефективності всього сільськогосподарського виробництва.

Міністерством аграрної політики та продовольства України за програмою державної підтримки в галузі АПК було спрямовано наступне фінансове забезпечення (табл. 2).

На сьогодні за Державною програмою «Доступні кредити 5–7–9 %». Фонд розвитку підприємства (ФРП) уклав угоди про співробітництво з 44 банками.

Крім Урядової допомоги на відродження агробізнесу після руйнувань через російську

Таблиця 2. Державна підтримка в галузі АПК

Показник	2022 р.	2023 р.
Кількість с/г товаровиробників, які залучили кредити	43 648	13 981
у тому числі за державною програмою «Доступні кредити 5–7–9%»	–	10 914
Обсяг залученого кредиту/кредитної лінії по всіх програмах кредитування, млн грн.	95 467	78 837
За державною програмою «Доступні кредити 5–7–9%», млн грн.	–	44 512
За програмою державних гарантій у розмірі 80%, млн грн.	24 721	6 451
Процентна ставка за укладеними кредитами/кредитними лініями, %	0.01–45	0.01–45

Джерело: складено автором на основі [3].

агресію, банки кредитують бізнес на енергозабезпечення: купівлю та встановлення обладнання, що сприятиме безперебійній роботі енергосистеми бізнесу. Кредитування таких інвестицій здійснюється під процентну ставку 0 % річних [5].

Урядом розроблена програма фінансової підтримки суб'єктів господарювання АПК через здешевлення кредитів. У програмі визначено механізм використання коштів, передбачених Мінагрополітики у державному бюджеті за програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників», які спрямовуються суб'єктам господарювання агропромислового комплексу на часткову компенсацію відсоткової ставки за залученими у національній валюті банківськими кредитами. Головним розпорядником бюджетних коштів і відповідальним виконавцем бюджетної програми є Мінагрополітики. Компенсація надається суб'єктам господарювання агропромислового комплексу – юридичним особам незалежно від організаційно-правової форми і форми власності та фізичним особам – підприємцям, які:

- не мають порушених справ про банкрутство, яких не визнано банкрутами, що не перебувають на стадії ліквідації;
- не мають на перше число місяця, в якому буде прийматися рішення щодо здійснення виплат, прострочену більш як шість місяців заборгованість з платежів, контроль за справленням яких покладено на органи ДПС;
- не віднесені до юридичних або фізичних осіб, до яких застосовуються спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції).

Компенсація позичальникам надається через уповноважений банк, що підписав з Мінагрополітики Меморандум про загальні засади співробітництва (далі – уповноважений банк).

Компенсацію надають позичальникам за нараховані і сплачені у поточному році відсотки за користування кредитами (поновлюваними та

непоновлюваними, крім овердрафтів (контокорентних кредитів) у розмірі 1,5 % облікової ставки Національного банку, що діє на дату нарахування відсотків, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами, зменшених на 5 відсоткових пунктів.

Компенсації підлягають відсоткові ставки за:

- короткостроковими кредитами, залученими для поповнення обігових коштів;
- середньостроковими кредитами, залученими для поповнення обігових коштів, придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва, здійснення витрат, пов'язаних з будівництвом і реконструкцією виробничих об'єктів сільськогосподарського призначення, а також з переробкою сільськогосподарської продукції;
- довгостроковими кредитами, залученими для придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва, обладнання для виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, будівництва та реконструкції виробничих об'єктів (зокрема сховищ для зберігання зерна, овочів та фруктів).

Сума компенсації, що надається позичальникам та пов'язаним із ними особам протягом бюджетного року за короткостроковими, середньостроковими та довгостроковими кредитами, не може перевищувати: для позичальників, які провадять діяльність у галузях тваринництва та використали кредитні кошти для покриття витрат, пов'язаних із провадженням діяльності у галузі тваринництва – 15 млн гривень; для інших позичальників – 5 млн гривень.

Контроль за граничними обсягами компенсації здійснює Мінагрополітики.

Для отримання компенсації за укладеними кредитними договорами позичальники подають щороку до 1 листопада уповноваженому банку заявку за встановленою Мінагрополітики формою. Компенсація відсотків здійснюється щомі-

сяця з огляду на суму фактично сплачених позичальниками уповноваженому банку відсотків за користування кредитом за відповідний період.

Уповноважені банки на підставі сум фактично сплачених позичальниками відсотків за користування кредитом за відповідний період формують реєстр компенсаційних виплат (наростаючим підсумком) і подають його щомісяця до 10 числа наступного періоду (у листопаді до 15 числа) в електронному та паперовому вигляді до Мінагрополітики.

Мінагрополітики на підставі наданих уповноваженими банками реєстрів про суми компенсаційних виплат:

- формує щомісяця до 15 числа (у листопаді до 20 числа) перелік позичальників на отримання компенсації та надсилає його ДПС з метою проведення перевірки відповідності одержувачів бюджетних коштів вимогам;

- виключає на підставі інформації від ДПС, наданої протягом п'яти календарних днів, з переліку позичальників на отримання компенсації, які не відповідають вимогам і формує до 20 числа (у листопаді до 25 числа) перелік позичальників на отримання компенсації із зазначенням їх банків та розміщує його на офіційному веб-сайті Мінагрополітики;

- затверджує щомісяця до 25 числа (у листопаді до 30 числа) розподіл коштів між уповноваженими банками в межах бюджетних асигнувань пропорційно визначеній потребі в компенсації та формує зведений реєстр на отримання компенсаційних виплат.

Мінагрополітики перераховує бюджетні кошти з рахунка, відкритого в Казначействі, уповноваженим банкам на підставі: підписаного Мінагрополітики з уповноваженим банком Меморандуму про загальні засади співробітництва; розподілу коштів між уповноваженими банками; зведеного реєстру на отримання компенсаційних виплат.

Уповноважені банки протягом трьох банківських днів з дати отримання бюджетних коштів від Мінагрополітики здійснюють їх розподіл між позичальниками в межах отриманих бюджетних коштів пропорційно визначеним у загальному реєстрі сумам, перераховують їх на поточні рахунки позичальників та протягом п'яти робочих днів повідомляють про це Мінагрополітики.

У разі недостатності бюджетних коштів для надання компенсації за звітний місяць у повному

обсязі визначається залишок доплати, який виплачується у наступному звітному місяці (місяцях).

Нараховані та сплачені відсотки за користування кредитами за листопад – грудень минулого року та за січень – жовтень поточного року підлягають відшкодуванню за рахунок коштів поточного бюджетного року.

Уповноважені банки формують реєстри компенсаційних виплат та подають їх в електронному і паперовому вигляді до Мінагрополітики.

Мінагрополітики після закінчення бюджетного періоду подає Мінфіну інформацію про стан виконання результативних показників з результатами аналізу, поясненнями, висновками щодо їх виконання у визначені законодавством строки [6].

Постановою КМУ від 12 березня 2022 року № 274 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 та від 14 липня 2021 р. № 723» були внесені зміни до Державної програми «Доступні кредити 5–7–9 %» з розширенням можливостей підтримки суб'єктів підприємництва – сільськогосподарських товаровиробників, передусім, для забезпечення фінансування ними посівних робіт.

Основні нововведення з метою підтримки сільськогосподарських товаровиробників:

Програма розширена на середні підприємства з річним доходом до 50 млн євро (раніше було 20 млн євро) та на великі підприємства з річним доходом більше 50 млн євро незалежно від кількості працюючих.

Максимальна сума кредиту для всіх суб'єктів підприємництва збільшена з 50 до 60 млн грн з урахуванням групи пов'язаних компаній.

Процента ставка – 0 % річних.

Ціль кредитування:

- інвестиційний кредит на придбання сільськогосподарської техніки;

- кредит на поповнення обігових коштів для придбання насіння, добрив та паливно-мастильних матеріалів.

Строк кредиту – 6 місяців.

Розмір кредитної гарантії – 80 % від суми кредиту суб'єкта мікро-, малого та середнього підприємства (крім суб'єктів великого підприємства).

Також для підтримки та активізації підприємницької діяльності у період дії воєнного стану рішенням Уряду від 18 березня 2022 року № 312 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 і 29»

внесено зміни до Державної програми «Доступні кредити 5–7–9%», якими, передусім, передбачено наступне (доповнено пунктами):

Процента ставка:

- 5 % річних після завершення вказаного вище періоду і до кінця строку кредиту.

1. Ціль кредитування:

- інвестиційний кредит на придбання основних засобів;
- кредит на поповнення обігових коштів для здійснення підприємницької діяльності.

2. Строк кредитування:

- інвестиційні кредити – 5 років;
- кредити на поповнення обігових коштів – 3 роки.

3. Термін подачі заявки на участь у програмі – у період дії воєнного стану.

4. Розмір кредитної гарантії – 50 % від суми кредиту суб'єкта мікро-, малого та середнього підприємництва (крім суб'єктів великого підприємництва) [7].

З метою створення додаткових механізмів фінансування суб'єктів агробізнесу, особливо з урахуванням поступового скасування багаторічного мораторію на відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення, ВРУ 4.10.2021 р. ухвалила Закон України «Про Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві» [8], який набрав чинності з 24.11.2021 р. Метою створення Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві є забезпечення доступу до фінансування малих і середніх суб'єктів підприємництва, що здійснюють діяльність у сільському господарстві.

Фонд є небанківською фінансовою установою з особливим статусом, яка виконує функції із забезпечення підтримання суб'єктів мікро-, малого та середнього підприємництва, фізичних осіб – підприємців, що провадять діяльність у галузі сільського господарства, через часткове гарантування виконання зобов'язань таких суб'єктів за кредитними договорами.

Особливості створення та діяльності Фонду полягають у такому:

Засновником Фонду є держава в особі КМУ. Рішення про утворення Фонду ухвалює КМУ. Учасниками Фонду крім держави можуть бути міжнародні фінансові організації, інші юридичні особи.

Фонд не належить до категорії державних цільових фондів, набуває статусу фінансової установи та право здійснювати діяльність із надан-

ня фінансових послуг після зарахування його до Державного реєстру фінансових установ, ведення якого здійснює НБУ, й отримання ліцензії.

Установчим документом Фонду є Статут Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві, який затверджує КМУ.

Фонд має відокремлене майно, самостійний баланс і рахунки в установах банків. Він може бути одержувачем бюджетних коштів. Статутний капітал Фонду формується за кошти ДБУ та з інших джерел, не заборонених законом, у розмірі, необхідному для забезпечення виконання статутних завдань Фонду. Мінімальна частка держави в статутному капіталі Фонду становить 51 %, водночас така частка не підлягає відступленню, приватизації, продажу та відчуженню в будь-який інший спосіб. Джерелами формування коштів Фонду є кошти, передані до статутного капіталу Фонду, дохід від фінансово-господарської діяльності, кошти, отримані від третіх осіб на поворотній та/або безповоротній основі, зокрема кредити та гранти, кошти міжнародних фінансових організацій і міжнародної технічної допомоги, бюджетні кошти в разі передбачення їх законом про Державний бюджет України на відповідний рік, облігації внутрішньої державної позики, інші джерела, не заборонені законодавством.

Єдиним видом діяльності Фонду є надання часткових гарантій за кредитними зобов'язаннями суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять діяльність у галузі сільського господарства, зокрема у: а) гарантії надаються лише за кредитами, наданими фінансовими установами, які уклали договір про співпрацю з Фондом та відповідають критеріям прийнятності, затверджених Радою Фонду; б) Фонд надає гарантії в обсязі до 50 відсотків непогашеної суми основного боргу; в) Фонд надає гарантії на строк дії кредитного договору, але не більше як на 10 років; г) гарантії не надаються на покриття зобов'язань осіб, які не погасили зобов'язання за раніше наданими гарантіями, а також не відповідають вимогам Закону України «Про Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві».

У разі якщо кредит надається з метою придбання земельної ділянки сільськогосподарського призначення, Фонд надає гарантії лише за умови передачі таких земельних ділянок у заставу кредитодавцям.

Критерієм для суб'єктів підприємництва, які мають право на гарантування виконання зо-

бов'язань за кредитними договорами, є мікро-, малі та середні суб'єкти підприємництва (юридичні особи та фізичні особи — підприємці), основним видом діяльності яких є виробництво сільськогосподарської продукції, які відповідають вимогам до мікропідприємств, малих та середніх підприємств згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та у власності та/або користуванні яких перебувають землі сільськогосподарського призначення в обсязі, що не перевищує 500 га, включаючи земельні ділянки, що придбавають за грошові кошти, отримані у кредит [9].

У 2015 році Україна розпочала практичне впровадження аграрних розписок, орієнтуючись на досвід Бразилії, яка ще в середині 1990-х впровадила їх в агросекторі як відповідь на обмежений доступ фермерів до фінансування.

Аграрні розписки за умови налагодження механізмів їх вільного обігу можуть стати як самостійним джерелом фінансування, так і ліквідним забезпеченням за банківськими кредитами [10].

В Україні на сьогодні створений інституціональний порядок обігу аграрних розписок. В законі України «Про аграрні розписки» в Ст. 1 законодавчо закріплено термін аграрна розписка — товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах [11]. Тобто предметом застави за аграрними розписками слугує майбутній врожай сільськогосподарської продукції агровиробника. Обсяг ринку аграрних розписок становить 600 млн дол. Щорічно [12].

Чинне законодавство також визначає боржника і кредитора за аграрною розпискою та її види. Боржник за аграрною розпискою — особа, яка видає аграрну розписку для оформлення свого зобов'язання здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених в аграрній розписці умовах.

Кредитор за аграрною розпискою — фізична чи юридична особа, яка надає грошові кошти, послуги, поставляє товари, виконує роботи як зустрічне зобов'язання за договором, за яким боржник за аграрною розпискою видає їй аграрну розписку, наділяючи правом вимагати від нього належного виконання зобов'язань, а також фізична чи юридична особа, яка отримала пра-

ва кредитора за аграрною розпискою від іншого кредитора за аграрною розпискою у спосіб, не заборонений законом.

Товарна аграрна розписка — це аграрна розписка, що встановлює безумовне зобов'язання боржника за аграрною розпискою здійснити поставку узгодженої сільськогосподарської продукції, якість, кількість, місце та строк поставки якої визначені аграрною розпискою.

Фінансова аграрна розписка — це аграрна розписка, що встановлює безумовне зобов'язання боржника сплатити грошову суму, розмір якої визначається за погодженою боржником і кредитором формулою з урахуванням цін на сільськогосподарську продукцію у визначеній кількості та якості [11].

Насамперед згаданий Закон був спрямований на малих та середніх сільськогосподарських товаровиробників, які мають обмежений доступ до кредитування через його високі ставки та великі ризики невиплати відсотків. Цей зручний інструмент кредитування став проривом на українському ринку агрофінансування і продовжує залишатися ефективним механізмом для фінансування аграріїв. Протягом 2020 року аграрних розписок було видано на 13 млрд грн, а в 2021 — на 15 млрд грн.[13].

Фінансування та ресурси під аграрні розписки надають 316 кредиторів. У топ-5 регіонів-лідерів, які найактивніше користуються залученням фінансування за аграрними розписками входять: Київщина, Миколаївщина, Полтавщина, Рівненщина, Вінниччина. Протягом останніх двох років 60–70 % фермерів, які видають аграрні розписки, працюють з інструментом повторно. Аграрні розписки довели свою дієвість і ефективність на практиці та стали частиною звичного інструментарію у понад 3 тис. агровиробників. За поточного законодавства та практики вартість видачі аграрної розписки становить орієнтовно 0,5 % від суми зобов'язання. У середньому це понад 30 тис. грн за розписку. Для невеликих агровиробників, котрі найбільше потерпають від нестачі фінансування, це зависока ціна [14].

У 2023 р. українські агровиробники видали 648 аграрних розписок на загальну суму 4,9 млрд грн. Кредитори частіше видають кредити за фінансовими аграрними розписками, ніж за товарними. Середня сума кредиту за фінансовою аграрною розпискою становить \$227 тис., а за товарною

– \$164 тис. Кредитування під аграрні розписки надають постачальники засобів виробництва (31%), дистриб'ютори (20%), банки (15%), трейдери–резиденти (2%), переробні підприємства (1%)». Найбільший обсяг фінансування залучено під заставу соняшнику (\$29,8 млн), кукурудзи (\$25,1 млн) та ріпаку (\$23,2 млн). Фінансування також надавалося під аграрні розписки на такі сезонні культури, як томати (\$5,5 млн), цукрові буряки (\$1,4 млн) та картопля (\$0,06 млн)» [15].

Отже, аграрні розписки можуть стати дієвим інструментом фінансування оборотного капіталу для сільськогосподарських підприємств, зокрема суб'єктів малого бізнесу, для яких доступ до банківських кредитів суттєво обмежений.

У таблиці 3 узагальнено порівняльні характеристики аграрної розписки та альтернативних фінансових інструментів. Аграрні розписки поєднують у собі переваги векселя, заставної та форвардного контракту, однак мають свої особливості, які їх вирізняють від останніх, а саме: можливість отримання товару як оплати (бартер); оформлення зобов'язання, забезпечення та їх реєстрація в одному документі; можливість застави майбутнього урожаю (тобто активу, якого ще немає у наявності). Умови функціонування аграрних розписок передбачають: наявність єдиного Реєстру аграрних розписок та публічний доступ до нього; можливість контролю техноло-

гії вирощування урожаю, що наданий в заставу; у разі неврожаю чи інших форс–мажорних обставин аграрна розписка може бути відтермінована, процедура стягнення не потребує судового розгляду, а здійснюється через виконавчу службу. Такі переваги дають можливість розглядати фінансову аграрну розписку як якісне ліквідне забезпечення за банківськими кредитами.

Використання аграрних розписок як забезпечення за банківськими кредитами дозволить розширити обсяги банківського кредитування сільського господарства. Для можливості забезпечення прийняття банками аграрних розписок у заставу необхідно враховувати, що ціни на аграрну продукцію не є сталими і коливаються внаслідок впливу економічних, правових, політичних, природних чинників. Ліквідувати або зменшити такий вплив можливо через рахунок страхування або на строковому ринку.

З розвитком такої системи кредитування потреба у прозорій біржовій торгівлі значно зростає, адже кожен захоче щодня знати, на якому рівні сформувалися біржові ціни на його врожай та скільки він зможе заробити. За таких умов, спотова торгівля розвиватиметься до підвищення своєї прозорості та формуватиметься винятково під дією ринкових чинників, у результаті чого виникатиме потреба в запровадженні сучасних торгових інструментів – ф'ючерсів та опціонів,

Таблиця 3. Порівняльний аналіз аграрної розписки з альтернативними фінансовими інструментами

Ознаки	Аграрна розписка	Вексель	Форвардний контракт	Заставна
Безумовне боргове зобов'язання	+	+	–	+
Можливість виконання зобов'язань частинами (за формулою)	+	–	+	+
Можливість отримання товару як оплати	+	–	–	–
Можливість управління валютними та цінovими ризиками	+	–	+	–
Зобов'язання, забезпечення та їх реєстрація в одному документі	+	–	–	–
Можливість отримання банківської гарантії (аваль)	+	+	+	+
Централізований державний реєстр	+	–	–	+
Наявність кредитної історії	+	–	–	–
Позасудове стягнення	+	+	–	+
Застава майбутнього врожаю	+	–	–	–
Можуть бути передані третій особі	+	+	–	+
Обов'язковість зазначення нового кредитора за відступлення прав	+	–	Не передбачає відступлення прав	+

Джерело: складено автором на основ [10].

які стануть орієнтиром цін на майбутній врожай, а також дозволять хеджувати свої цінові ризики іншим учасникам ринку, що надасть додаткову перевагу нашим аграріям та дозволить національному виробникові стати більш конкурентоспроможним на світовому ринку.

Подібну практику застосовують в Бразилії, де аграрні розписки стають технічно складнішим механізмом, ціни прив'язуються до ф'ючерсного ринку, щоб мати можливість хеджувати ризики. Із 2015 року аграрну розписку можна зареєструвати на біржі і вона може обертатись як цінні папери, саме ця новація дає можливість таким кредиторам як банки запустити аграрні розписки у вільний обіг на біржі [16].

Водночас проблеми банківського кредитування сільського господарства залишаються невирішеними, що негативно відображається на його обсягах.

Із липня 2020 року кількість нових користувачів-агровиробників досягла своєрідного плато та не зростає експоненційно, як раніше. Однією з причин вважається доволі висока вартість здійснення операцій з аграрними розписками. За поточного законодавства та практики вартість видачі аграрної розписки становить орієнтовно 0,5 % від суми зобов'язання. У середньому це понад 30 тис. грн за розписку. Для невеликих агровиробників, котрі найбільше потерпають від нестачі фінансування, це зависока ціна [17].

Вирішити цю та інші перешкоди щодо реалізації потенціалу аграрних розписок в сільському господарстві може модернізація законодавства. Розроблений з цією метою проєкт закону № 2805-Д дозволить вдосконалити аграрні розписки — зробити інструмент дешевшим та простішим в користуванні, а отже — збільшить обсяги фінансування в агросектор. Зокрема, законопроєкт пропонує перетворити аграрну розписку в неемісійний цінний папір, що існує у формі електронного документа в Реєстрі аграрних розписок. Користувачі — агровиробники та кредитори — зможуть самостійно здійснювати операції з розписками безпосередньо в реєстрі (на протизаг поточному обов'язковому нотаріальному посвідченню) через ідентифікацію за електронними цифровими підписами. Прозора та захищена система реєстру дозволить забезпечити захист сторін за аграрною розпискою, а також значно спростити користування інструментом

та знизити вартість у декілька разів. Це зробить інструмент доступнішим у сегменті мікро- і невеликих господарств та дозволить їм залучати фінансування на прийнятних умовах. Крім того, законопроєкт № 2805-Д також передбачає розширення варіантів застави різними категоріями сільськогосподарської продукції, яку можна передавати в заставу за аграрною розпискою. Наразі аграрні розписки ефективно використовуються у рослинництві. Диверсифікація наявної позитивної практики в тваринництво, садівництво, первинну переробку сільгосппродукції дозволить агровиробникам з цих сегментів залучати фінансування чи інші необхідні ресурси, а кредиторам бути впевненими в поверненні наданих позик. Ще одним нововведенням запропонованих законодавчих змін є те, що за бажанням кредитора аграрна розписка зможе бути переведена для обігу в системі НДУ (Національний депозитарій України). Розвиток вторинного ринку аграрних розписок створить можливість рефінансування для кредиторів, що дозволить їм покращувати комерційні умови кредитування агровиробників. Це також створить передумови для впровадження більш складних інструментів, зокрема сек'юритизації, для доступу до ліквідності з міжнародних ринків капіталу.

У сучасній світовій практиці сек'юритизація забезпечує приплив ліквідності та значних обсягів фінансування в сектор, коли можливості традиційних, простіших інструментів не можуть задовольнити грошові потреби галузі. Сек'юритизація — це техніка структурованого фінансування, що дозволяє кредиторам конвертувати неліквідні активи (кредити, іпотеки, дебіторську заборгованість тощо) на ліквідні доходні цінні папери. У такий спосіб інструмент дозволяє збільшувати ефективність використання капіталу кредитора, діючи як мультиплікатор. Фактично, будь-який кредит, позика чи дебіторська заборгованість забезпечує майбутній грошовий потік, що з фінансового погляду є активом компанії. Будь-який актив може стати забезпеченням для залучення фінансування, зокрема через випуск цінних паперів. Сек'юритизацію застосовують у сільському господарстві, де з огляду на тривалий виробничий цикл і масштаби виробництва фермерам потрібно залучати фінансування із зовнішніх джерел, а власних ресурсів кредиторів не вистачає для задоволення попиту фермерів.

У сегменті постачальників матеріально-технічних ресурсів сек'юритизація дозволяє компанії-кредитору відповідати кредитним потребам їхніх клієнтів-агровиробників у простий, ефективний за вартістю та гнучкий спосіб. Доступ до ринків капіталу забезпечує дешевше рефінансування, покращення ліквідності та диверсифікацію джерел залучених коштів для кредиторів. А ті, натомість, можуть запропонувати кращі умови співпраці своїм клієнтам-агровиробникам.

У фінансовому секторі сек'юритизацію використовують банки та фінансові установи. Банк може нарощувати співпрацю з клієнтом, не збільшуючи вплив кредитних ризиків на баланс та компанію загалом. Завдяки сек'юритизації можна уникнути обмежень і будувати довгострокове партнерство з клієнтами, пропонуючи різні продукти фінансування. Однією з вагомих причин для банків здійснювати сек'юритизацію також є додаткові переваги щодо використання капіталу з більшою ефективністю. Це дозволяє бути конкурентнішими в ціні продуктів для клієнтів, створюючи стаłe партнерство.

Основні переваги сек'юритизації полягають у покращенні співпраці з клієнтами через нижчу вартість фінансування, розвиток альтернативних продуктів, зниження ризиків тощо. Сьогодні учасники ринку розглядають сек'юритизацію як необхідний інструмент, щоб утримувати конкурентноспроможність українського сільськогосподарства, яке є одним з драйверів економічного зростання, однак як сектор залишається значною мірою недофінансованим.

За оцінками експертів, Україна може подвоїти виробництво агропродукції, якщо забезпечить фермерам достатньо фінансових ресурсів для інвестицій в інтенсивні технології, оновлення техніки, реалізацію довгострокових проєктів з переробки, зрошення тощо. Впровадження сек'юритизації дозволить українському агросектору реалізувати виробничий потенціал та бути конкурентним на глобальному ринку.

Нині в Україні є достатній обсяг транзакцій і прийнятний рівень виконання аграрних розписок для проведення пілотної сек'юритизації. Головні кредитори в агросекторі зацікавлені у впровадженні такого інструменту. Сприятлива ситуація склалася також і на ринках капіталу: висока ліквідність і зниження вартості фінансування. Водночас зростає попит з боку інвесторів, оскільки традиційні об'єкти

інвестування, як державні казначейські цінні папери, наразі не можуть забезпечити очікувану доходність. Інвестори шукають нові можливості, зокрема все частіше у сільському господарстві: агросектор є одним із найстабільніших секторів.

У 2009 році відбулася перша сек'юритизація: сільськогосподарська дебіторська заборгованість від аграрних розписок та інших позик стала забезпеченням для випуску цінних паперів на суму 12,5 млн доларів [18]. Це не лише забезпечить згадані вище переваги для кредиторів і агровиробників, а також відкриє доступ до ринків капіталу та довгострокового партнерства з інвесторами, водночас вибудовуючи досвід і практику застосування фінансових інновацій в агросекторі України. За оцінками експертів, Україна може подвоїти виробництво агропродукції, якщо забезпечить фермерам достатньо фінансових ресурсів для інвестицій в інтенсивні технології, оновлення техніки, реалізацію довгострокових проєктів з переробки, зрошення тощо.

На практиці з метою залучення інвестицій підприємства АПК використовують також лізинг, який в Україні є одним з найпопулярніших джерел фінансування придбання техніки й обладнання агрокомпаніями. Сільськогосподарське виробництво потребує спеціалізованої техніки, вартість якої, зазвичай, досить висока. На відміну від банківського кредитування, лізинг є набагато гнучкішим, не потребує додаткової застави, відмінної кредитної історії та довгого оформлення. Агрокомпанія отримує в користування необхідну техніку та здійснює регулярні платежі за неї протягом періоду, визначеного лізинговим договором.

Недоліком цього джерела фінансування є його спеціалізованість: лізингове фінансування можливо отримати виключно для придбання техніки й обладнання. Проблем із фінансуванням поточних потреб агрокомпанії лізинг не вирішує.

Також потрібно враховувати, що агрокомпанія може лише користуватися майном, отриманим у лізинг, і не може його продати або передати в заставу. Крім того, у випадку прострочення сплати лізингового платежу більш як на 30 днів, лізингодавець має право відмовитися від договору лізингу та вимагати повернення предмета лізингу від лізингоодержувача. В ситуації, коли агрокомпанія вже виплатила більшу частину лізингових платежів, може втратити майже повністю оплачену техніку через тимчасові фінансові проблеми.

Особливістю угоди лізингу є зниження викупної ціни майна до закінчення дії договору. Це відбувається за рахунок амортизації (щорічного списання частини вартості активу в міру його зносу). В угодах лізингу за окремими видами майна застосовується прискорена амортизація, завдяки цьому до закінчення дії договору техніка або обладнання мають нульову вартість і переходять у власність лізингоодержувача.

Розглядаючи питання про отримання нової сільгосптехніки в лізинг, потрібно розрізнити поняття оперативного та фінансового лізингу.

На умовах оперативного лізингу агровиробник на своє замовлення отримує в платне користування об'єкт лізингу на строк, менший від строку, протягом якого амортизується 90 % вартості об'єкта лізингу. Після закінчення строку договору він може бути подовжений, або об'єкт лізингу підлягає поверненню лізингодавцю.

Натомість на умовах фінансового лізингу об'єкт лізингу передається на строк, упродовж якого амортизується не менш як 75 % його первісної вартості. Орендар зобов'язується придбати об'єкт лізингу з наступним набуттям права власності на підставі вартості, зазначеної в угоді.

Отримання об'єкта лізингу прирівнюється до придбання (без урахування відсотків, якщо такі є) основних засобів із метою амортизації. Витрати у вигляді лізингових платежів (крім частини, яка є компенсацією вартості об'єкта лізингу) зараховують до інших витрат [19].

Висновки

Впроваджуючи сучасні інструменти фінансового забезпечення, створюються умови для доступного і своєчасного забезпечення потреб аграрних підприємств в ресурсах. Вирішальним чинником у підвищенні рентабельності й прибутковості аграрних підприємств є спрямування фінансових ресурсів на запровадження інноваційної моделі розвитку, підвищення їх енергоефективності, використання новітніх енергозберігаючих технологій і техніки, інноваційних форм організації праці та науково обґрунтованої системи менеджменту.

Список використаних джерел

1. Financial needs in the agriculture and agri-food sectors in the European Union. Summary report November 2020. European Investment Bank. 2020. 95 p. URL: <https://www.ficompas.eu/sites/default/>

[files/publications/financial_needs_agriculture_agrifood_sectors_eu_summary.pdf](https://www.ficompas.eu/sites/default/files/publications/financial_needs_agriculture_agrifood_sectors_eu_summary.pdf)

2. Земельний ринок в Україні. Аналітичний огляд. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/10/Analitichnii-oglyad-stanu-zemelnogo-rinku-v-Ukrai-ni.-Drugii-kvartal-2023.pdf>

3. Артем'єва О.О. Банківське кредитування АПК: сучасний стан та перспективи розвитку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Вип.21. Ч. 1. 2018. С. 13 –18. С. 14. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/21_1_2018ua/4.pdf

4. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Стан кредитування підприємств АПК. URL: <https://minagro.gov.ua/napryamki/finansova-politika/kredituvannya/stan-kredituvannya-pidpriemstv-apyk>

5. Державна підтримка. Міністерство аграрної політики та продовольства України. 23 грудня 2022. URL:

6. <https://minagro.gov.ua/news/agrariyi-vzhezaluchili-ponad-90-mlrd-grn-kreditiv-za-2022-rik>

7. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів: Закон України від 29.04.2015 р. № 300-2015-п. Редакція від 12.02.2022, підстава – 98-2022-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-2015-%D0%BF#Text>

8. Зміни до програми «Доступні кредити 5-7-9%»: підтримка посівної кампанії та активація підприємництва. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/zmini_do_programi_dostupni_krediti_5-7-9_pidtrimka_posivnoi_kampanii_ta_aktivatsiia_pidpriemnitstva-3374

9. Про Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві: Закон України від 4 листопада 2021 року. № 1865-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1865-20#Text>

10. Коваленко Т. Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві: особливості створення та діяльності. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/finansuvannia-apyk/item/24431-fond-chastkovoho-harantuvannia-kredytiv-u-silskomu-hospodarstvi-osoblyvosti-stvorennia-ta-dialnosti.html>

11. Петрук О.М., Новак О.С. Роль аграрних розписок у розвитку кредитування сільськогосподарських підприємств. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». 2020. №8. С.1–8. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/16.pdf

12. Про аграрні розписки: Закон України від 04.07.2013р. № 5479-VI. Редакція від 16.10.2022, підстава – 124-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17#Text>

13. Залучити кошти на бізнес через аграрні розписки. Як це працює та чи є ризики. Економічна правда. 15 лютого 2022 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/02/15/682393/>

14. З Урядовий портал. За період воєнного стану було видано аграрних розписок на 59 млн грн. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/za-period-voennogo-stanu-bulo-vidano-agrarnih-rozpisok-na-59-mln-grn>

15. В Україні видано аграрних розписок на 42 млрд гривень. Агревері. 8 червня 2021. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-vidano-agrarnih-rozpisok-na-42-mlrd-griven>

16. Інформаційно-аналітичне агентство «АПК-Інформ». URL: <https://www.apk-inform.com/uk/news/1534880>

17. AgroPortal: Експерт: Аграрні розписки перейшли в нову площину. 26 вересня 2016. URL: <http://agroportal.ua/ua/news/vlast/dzhankeira-agrarnyi-raspiski-perekhodyat-v-novuyu-ploskost/>

18. Агревері: В Україні видано аграрних розписок на 42 млрд гривень. Агревері. 8 червня 2021. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-vidano-agrarnih-rozpisok-na-42-mlrd-griven>

19. Сек'юритизація сільськогосподарської дебіторської заборгованості: еволюція інструментів і можливості для агросектору. Агробізнес сьогодні. Четвер, 20 січня 2022. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/finansuvannia-apk/item/24054->

20. Черкас В. Техніка в лізинг: на які моменти потрібно звернути увагу. Агробізнес сьогодні. Середа, 17 березня 2021. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/finansuvannia-apk/item/20863-tehnika-v-lizynh-na-iaki-momenty-potribno-zvernuti-uvahu.html>

References

1. Financial needs in the agriculture and agri-food sectors in the European Union. Summary report November 2020. European Investment Bank. 2020. 95 p. URL: https://www.ficompass.eu/sites/default/files/publications/financial_needs_agriculture_agrifood_sectors_eu_summary.pdf

2. Zemelnyi rynok v Ukraini. Analitichnyi ohliad. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/10/Analitichnii---oglyad-stanu-zemelnogo-rinku-v-Ukrai---ni---Drugii---kvartal-2023.pdf>

3. Artemieva O.O. Bankivske kredyтування APK: сучасний стан та перспективи розвитку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Вип. 21. Ч. 1. 2018. С. 13–18. С. 14. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/21_1_2018ua/4.pdf

4. Ministerstvo ahrarynoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. Stan kredyтування pidpriemstv APK. URL: <https://minagro.gov.ua/napryamki/finansova-polityka/kredyтування/stan-kredyтування-pidpriemstv-apk>

5. Derzhavna pidtrymka. Ministerstvo ahrarynoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. 23 hrudnia 2022. URL:

6. <https://minagro.gov.ua/news/agrariyi-vzhe-zaluchili-ponad-90-mlrd-grn-kredyтування-za-2022-rik>

7. Poriadok vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia finansovoi pidtrymky zakhodiv v ahropromyslovomu kompleksi shliakhom zdeshevlennia kredyтування: Zakon Ukrainy vid 29.04.2015 r. № 300-2015-p. Redaktsiia vid 12.02.2022, pidstava – 98-2022-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-2015-%D0%BF#Text>

8. Zminy do prohramy «Dostupni kredyты 5–7–9%»: pidtrymka posivnoi kampanii ta aktyvatsiia pidpriemnytstva. URL: <https://mof.gov.ua/uk/news/zmini-do-programi-dostupni-kredyты-5-7-9-pidtrimka-posivnoi-kampanii-ta-aktivatsiia-pidpriemnytstva-3374>

9. Pro Fond chastkovoho harantuvannia kredyтування u silskomu hospodarstvi: Zakon Ukrainy vid 4 lystopada 2021 roku. № 1865-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1865-20#Text>

10. Kovalenko T. Fond chastkovoho harantuvannia kredyтування u silskomu hospodarstvi: osoblyvosti stvorennia ta diialnosti. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/finansuvannia-apk/item/24431-fond-chastkovoho-harantuvannia-kredyтування-u-silskomu-hospodarstvi-osoblyvosti-stvorennia-ta-diialnosti.html>

11. Petruk O.M., Novak O.S. Rol ahrarynykh rozpysok u rozvytku kredyтування silskohospodarskykh pidpriemstv. Elektronne naukove fakhove vydannia «Efektyvna ekonomika». 2020. №8. С.1–8. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/16.pdf

12. Pro ahraryni rozpysky: Zakon Ukrainy vid 04.07.2013r. № 5479-VI. Redaktsiia vid 16.10.2022, pidstava – 124-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17#Text>

13. Zaluchyty koshty na biznes cherez ahraryni rozpysky. Yak tse pratsiuie ta chy ye ryzyky. Ekonomichna pravda. 15 liutoho 2022 r. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/02/15/682393/>

14. Z Uriadovyi portal. Za period voiennoho stanu bulo vydano ahrarynykh rozpysok na 59 mln hrn. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/za-period-voennogo-stanu-bulo-vidano-agrarnih-rozpisok-na-59-mln-grn>

15. V Ukraini vydano ahrarynykh rozpysok na 42 mlrd hryven. Агревері. 8 chervnia 2021. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-vidano-agrarnih-rozpisok-na-42-mlrd-hryven>

agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-vidano-agrarnih-rozpisok-na-42-mlrd-griven

16. Informatsiino-analitychne ahentstvo «APK-Inform». URL: <https://www.apk-inform.com/uk/news/1534880>

17. AgroPortal: Ekspert:Ahrarni rozpysky pereishly v novu ploshchynu.26. veresnia 2016. URL: <http://agroportal.ua/ua/news/vlast/dzhankeira-agrarnyi-raspiski-perekhodyat-v-novuyu-ploskost/>

18. Agravery: V Ukraini vydano ahrarnykh rozpysok na 42 mlrd hryven. Agrevery. 8 chervnia 2021. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-vidano-agrarnih-rozpisok-na-42-mlrd-griven>

19. Sekiurytyzatsiia silskohospodarskoi debitorskoi zaborhovanosti: evoliutsiia instrumentiv i mozhlyvosti dlia ahrosektoru. Ahrobiznes sohodni. Chetver, 20 sichnia 2022. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/finansuvannia-apk/item/24054>

20. Cherkas V. Tekhnika v lizynh: na yakі momenty potribno zvernuty uvahu. Ahrobiznes sohodni. Sereda,

17 bereznia 2021. URL:<http://agro-business.com.ua/agro/finansuvannia-apk/item/20863-tekhnika-v-lizynh-na-yaki-momenty-potribno-zvernuty-uvahu.html>

Дані про автора

Батажок Світлана Григорівна,

к. е. н., доцент кафедри економіки та економічної теорії Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква

e-mail: batazhok@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-8951-5785>

Data about the author

Svitlana Batazhok,

PhD in Economics, Professor of the Department of Economics and Economic Theory, Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva

e-mail batazhok@ukr.net

УДК 338.51.658

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11043714>

МИХАЙЛОВ А. П.

ПОПРОЗМАН О. І.

ОПАНАСЕНКО О. М.

Управління ціновою політикою підприємства

Предметом дослідження є теоретичні та методологічні основи організаційно-економічних підходів до процесів управління ціновою політикою підприємства.

Метою дослідження є комплексне теоретичне і практичне обґрунтування сутності процесу управління ціновою політикою підприємства та функціонального призначення ціни, здійснити аналіз процесів формування та використання цін на підприємстві та обґрунтувати заходи підвищення результативності управління ціновою політикою.

Методи дослідження. У статті використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, при обробці й аналізі інформації використовувалися традиційні методи і прийоми економічного аналізу, планування та прогнозування (графічний, табличний, порівняння, індексний, вертикальний, горизонтальний, методи коефіцієнтів, тощо).

Результати роботи. У статті висвітлено суть змісту та характеристика процесу управління ціновою політикою підприємства. У процесі становлення ринкових відносин в Україні, питання пов'язані з управлінням ціновою політикою підприємства мають важливе практичне значення. Виходячи з цього, питання дослідження фінансових засад управління ціновою політикою підприємства та стабілізації діяльності підприємства є важливим для забезпечення його подальшої роботи. Авторами надається характеристика процесу управління ціновою політикою підприємства, викладається авторський погляд на необхідність підвищення його вагомості в ефективній діяльності підприємства.

Таким чином, можна стверджувати, що процес формування цінової політики підприємства є дуже складним і багатограним і передбачає перед усім неодмінний контроль за виконанням цінової стратегії підприємства та врахування всіх факторів, які можуть впливати на здійснення цього процесу.

Галузь застосування результатів. Економіка та управління національним господарством на макроекономічному та мікроекономічному рівнях, фінанси підприємства, фінансовий менеджмент, управління.

Висновки. 1. Забезпечення взаємозв'язку цінової політики підприємства з загальною стратегією торговельного менеджменту та пріоритетними напрямками розвитку товарообороту. Цінова політика має розглядатися як найважливіша складова стратегії розвитку торговельного підприємства на окремих етапах її реалізації, а її завдання мають відповідати пріоритетним напрямкам розвитку товарообороту.

2. Врахування стану кон'юнктури споживчого ринку та властивостей обраної ринкової ніші. Такий взаємозв'язок дозволяє врахувати умови формування цін (а відповідно, і торгових надбавок) у відповідних сегментах споживчого ринку, характер вимог до цін окремих категорій роздрібних покупців.

3. Врахування затрато місткості реалізації товарів та її диференціації залежно від місця продажу товарів, рівня торговельного обслуговування та інших факторів. Врахування фактору затрато місткості дозволяє забезпечити отримання доходів, не нижчих за мінімальний рівень та, відповідно, – беззбитковість діяльності підприємства в цілому.

4. Здійснення активної цінової політики на ринку. Активні форми цієї політики визначаються такими факторами, як самостійність встановлення розміру роздрібних цін та торгових надбавок, диференціація підходів до формування рівнів торговельних надбавок на окремі групи товарів та інше. Здійснення активної цінової політики забезпечує чітко визначене цінове позиціонування підприємства на споживчому ринку.

5. Забезпечення гнучкості та динамічності цінової політики. Гнучкість та динамічність забезпечується швидкістю реагування розробленої цінової політики на зміни внутрішніх умов розвитку підприємства та факторів зовнішнього середовища, тобто шляхом своєчасного перегляду окремих її параметрів в залежності від зміни кон'юнктури споживчого ринку, стадії життєвого циклу підприємства, зміни умов господарювання.

6. Підприємство у своїй діяльності використовує політику стабільних цін, оскільки здійснює торгівлю продуктами харчування, які є товарами масового попиту. На продукти харчування, зокрема продукцію постійно є попит, тому підприємство не використовує ніяких особливих цінових стратегій, а просто час від часу надає знижки при купівлі товарів на велику суму та передсвяткові чи сезонні знижки. Саме такими простими маркетинговими заходами підприємство старається удосконалити своє управління ціновою політикою.

Ключові слова: управління, підприємство, цінова політика, рентабельність, ефективність.

МУКHAILOV A. P.

POPPOZMAN O. I.

OPANASENKO O. M.

Management of enterprise price politics

The subject of the study is the theoretical and methodological foundations of organizational and economic approaches to the processes of managing the company's price policy.

The purpose of the study is a comprehensive theoretical and practical substantiation of the essence of the process of managing the enterprise's price policy and the functional assignment of the price, to carry out an analysis of the processes of formation and use of prices in the enterprise, and to justify measures to increase the effectiveness of the management of the price policy.

Research methods. The article uses general scientific and special research methods, while processing and analyzing information traditional methods and techniques of economic analysis and planning and forecasting (graphic, tabular, comparison, index, vertical, horizontal, coefficient methods, etc.) were used.

Results of work. The article highlights the essence of the content and characteristics of the enterprise's price policy management process. In the process of establishing market relations in Ukraine, issues related to the management of the company's price policy are of important practical importance. Based on this, the issue of researching the financial foundations of managing the enterprise's price policy and stabilizing the enterprise's activity is important to ensure its further work. The authors provide a description of the process of managing the enterprise's price policy, the author's view on the need to increase its importance in the effective operation of the enterprise is presented.

Thus, it can be argued that the process of forming the company's price policy is very complex and multifaceted and requires, first of all, the necessary control over the implementation of the company's price strategy and consideration of all factors that can influence the implementation of this process.

Field of application of results. *Economics and management of the national economy at the macroeconomic and microeconomic levels, enterprise finance, financial management, management.*

Conclusions. *1. Ensuring the interrelationship of the enterprise's price policy with the general strategy of trade management and priority directions for the development of trade turnover. The price policy should be considered as the most important component of the strategy of the development of a trade enterprise at certain stages of its implementation, and its tasks should correspond to the priority directions of the development of trade turnover.*

2. Taking into account the state of the consumer market and the properties of the selected market niche. Such a relationship allows taking into account the conditions of price formation (and, accordingly, trade allowances) in the relevant segments of the consumer market, the nature of price requirements of individual categories of retail buyers.

3. Taking into account the cost capacity of the sale of goods and its differentiation depending on the place of sale of goods, the level of trade service and other factors. Taking into account the cost–capacity factor allows to ensure the receipt of income not lower than the minimum level and, accordingly, the break–even of the enterprise as a whole.

4. Implementation of an active price policy on the market. Active forms of this policy are determined by such factors as the independence of setting the size of retail prices and trade allowances, the differentiation of approaches to the formation of the levels of trade allowances for separate groups of goods, and others. The implementation of an active price policy ensures a clearly defined price positioning of the enterprise on the consumer market.

5. Ensuring the flexibility and dynamics of the price policy. Flexibility and dynamism is provided by the speed of response of the developed price policy to changes in the internal conditions of the enterprise's development and external environmental factors, i.e. by timely revision of its individual parameters depending on changes in the consumer market, the stage of the enterprise's life cycle, and changes in business conditions.

6. In its activity, the enterprise uses a policy of stable prices, since it trades in food products, which are goods in mass demand. There is a constant demand for food products, in particular, products, so the company does not use any special pricing strategies, but simply from time to time provides discounts when buying goods for a large amount and pre–holiday or seasonal discounts. It is with such simple marketing measures that the company tries to improve its management of the price policy.

Key words: *management, enterprise, price politics, profitability, efficiency.*

Постановка проблеми. Політика ціноутворення є складовою загальної економічної та соціальної політики України і спрямована на забезпечення: рівних економічних умов і стимулів для розвитку всіх форм власності, економічної самостійності підприємств, організацій та адміністративно – територіальних регіонів держави; збалансованого ринку засобів виробництва, товарів і послуг, протидії монопольним тенденціям виробників продукції, товарів та послуг; об'єктивних співвідношень у цінах на промислову та сільськогосподарську продукцію, що забезпечує еківалентність обміну; розширення сфери застосування вільних цін; підвищення якості продукції;

соціальних гарантій насамперед для низькооплачуваних та малозабезпечених громадян, включаючи систему компенсаційних виплат у зв'язку зі зростанням цін і тарифів; створення необхідних економічних гарантій для виробників; орієнтації цін внутрішнього ринку на рівень цін світового ринку.

Ціна і ціноутворення є важливим складовим функціонування ринкового механізму. Перед усіма комерційними і багатьма некомерційними організаціями постає завдання призначення ціни на свої товари та послуги. У зв'язку з цим підготовка фахівців будь-якої сфери діяльності повинна ґрунтуватися на глибоких знаннях процесу ціноутворення та особливостей цінового регулювання. Адже

від цін багато в чому залежать досягнуті комерційні результати, а правильна чи помилкова цінова політика справляє довгострокову дію на все підприємство та його подальшу діяльність.

Відомі найрізноманітніші види цін на товари і послуги. У найзагальнішому вигляді ціни є результатом домовленості між покупцем і продавцем товару чи послуг. Природно, що при здійсненні операції купівлі–продажу продавець прагне встановити високу ціну на свій товар, а покупець – заплатити якомога менше. Внаслідок торгування, в кінцевому підсумку, й встановлюється прийнятна для обох сторін ціна. Проте не завжди покупець і продавець мають можливість особисто вести переговори про прийнятний для обох сторін рівень цін. Найчастіше виробник чи продавець товару призначає ціну вже на стадії планування напрямків своєї діяльності, що вимагає прогнозування можливих варіантів цін на свою продукцію. Це, в свою чергу, вимагає глибоких знань суті процесу ціноутворення та формування навичок встановлення оптимальних рівнів цін.

Компанії застосовують різноманітні економічні форми управління ціноутворенням. У порівняно великих компаніях ціни встановлює вище керівництво, у великих ціноутворенням, як правило, займається управлінський персонал середнього рівня. При цьому найчастіше керуються хибною думкою, що встановлення оптимальної ціни на товар – завдання виключно відділу збуту (маркетингу) підприємства. Для того щоб підприємство функціонувало ефективно, мало прибутки, отже, і можливості для свого розвитку, необхідно щоб проблеми ціноутворення на підприємстві вирішували висококваліфіковані фахівці, ґрунтуючись на глибоких теоретичних знаннях, із вмілим практичним підходом.

У діяльності підприємства розрахунок цін за тим чи іншим методом – це тільки перший крок до розв'язання однієї з найважливіших проблем: визначення такого рівня цін, який би робив товари доступними для споживачів, комерційно вигідними для підприємства і конкурентоспроможними. Надалі ціну товарів регулюють на підставі змін, які відбуваються в навколишньому бізнес-середовищі. Отже, управління цінами – це процес їх коригування на підставі стратегії і тактики підприємства, а також дії суб'єктів, сил і умов навколишнього бізнес-середовища.

Характер сучасної української економіки і відсутність досвіду господарювання в умовах ринко-

вих відносин, що розвиваються, викликають великі труднощі у підприємств і окремих підприємців у справі правильної орієнтації в сучасному бурхливому морі цін. Однією із найбільш важливих і хворобливих проблем стало вільне ціноутворення внаслідок лібералізації цін. Тому виникає необхідність правильної орієнтації в ціновій кон'юктурі ринку і проведення власної, ефективної для підприємця, цінової політики. Зміна ринкової кон'юктури – складний динамічний процес, який впливає на ціноутворення і зумовлює необхідність постійного аналізу ринку, досконалого володіння методикою розрахунку цін та існуючих принципів регулювання процесу ціноутворення в Україні [1,2,7].

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Розробці теоретичних основ цінової політики присвячені роботи багатьох вітчизняних і закордонних вчених, зокрема: Артус М. М., Грицюк Е. О., Дугіна С. І., Волощенко А. В., Кириленко В., Кириленко Л., Литвиненко Я. В., Федорищева А. М., Шкварчук Л. О., Гаркавенко С. С., Котлер Ф., Говард К. та ін. У їх працях обґрунтована сутність ціни та ціноутворення, встановлені завдання та методи цінової політики, запропоновані підходи щодо етапів формування цінової політики. Проте, специфіка реалізації цінової політики на підприємствах в умовах загострення конкурентної боротьби у нестабільному ринковому середовищі потребує докладних досліджень. Таким чином, практична значимість і недостатня теоретична розробка зазначеної проблеми зумовили вибір теми й основні напрямки досліджень [1,2,3,4,5,7].

Метою статті є комплексне теоретичне і практичне обґрунтування сутності процесу управління ціновою політикою на підприємстві та функціонального призначення ціни. Дослідження теоретико-методичних основ ціноутворення на підприємстві і вироблення на цій основі висновків і пропозицій щодо його удосконалення. Проаналізувати процес формування ціни на підприємстві та обґрунтувати заходи підвищення результативності управління ціноутворенням.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, ціна – найважливіший критерій щодо прийняття споживчих рішень. Суть цінової політики полягає у встановленні оптимальних цін на товари, управлінні ними залежно від попиту на ринку, щоб досягти запланованого обсягу реалізації продукції та прибутку підприємства.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджуючи та аналізуючи багато джерел щодо даної теми, можна звернути увагу на те, що автори наукових робіт приділяють багато часу саме процесу формування цінової політики.

Більшість авторів пропонують схожу модель формування ціноутворення: встановлення цілей та завдань ціноутворення; визначення попиту на продукцію; оцінка витрат; аналіз цін на товари конкурентів; вибір методу ціноутворення; встановлення остаточної ціни на продукцію тощо.

Зарубіжні фахівці виділяють два основних етапи формування ціноутворення на підприємстві: визначення базової ціни на продукцію, тобто ціни без знижок, націнок, транспортних, страхових, сервісних компонентів тощо; визначення ціни на продукцію з врахуванням вищевказаних компонентів, знижок, націнок тощо.

Ціни можна класифікувати за рядом ознак: рівнем свободи, сферою обігу, стадіями товаропротування, територіальним поширенням, видами франко та ін. (рис. 1.). При формуванні базової ціни керівники зарубіжних підприємств створюють індивідуальну структуру, яка буде ефективною та доцільною саме для специфіки їх діяльності.

Даний метод внутрішнього ціноутворення використовують японські підприємства. За оцінками фахівців, структура ціни така: витрати підрозділу-постачальника – 20%, прибуток – 15%, різні ринкові надбавки – 35%, торговельні націнки – 20%, інші – 10%. Подібну модель використовують на практиці й у США.

Проте, в умовах сучасності при нестабільності політичного та економічного стану макросередовища, при неможливості достатнього управління змінами необхідно проаналізувати процес формування цін, вплив цінової політики на прибуток та, в результаті, – проаналізувати вплив на ефективність діяльності підприємства в цілому [1,6,7].

Політика ціноутворення є складовою загальної економічної та соціальної політики України і спрямована на забезпечення: 1) рівних економічних умов і стимулів для розвитку всіх форм власності, економічної самостійності підприємств, організацій та адміністративно-територіальних регіонів держави; 2) збалансованого ринку засобів виробництва, товарів і послуг, 3) протидії монопольним тенденціям виробників продукції, товарів та послуг; 4) об'єктивних співвідношень у

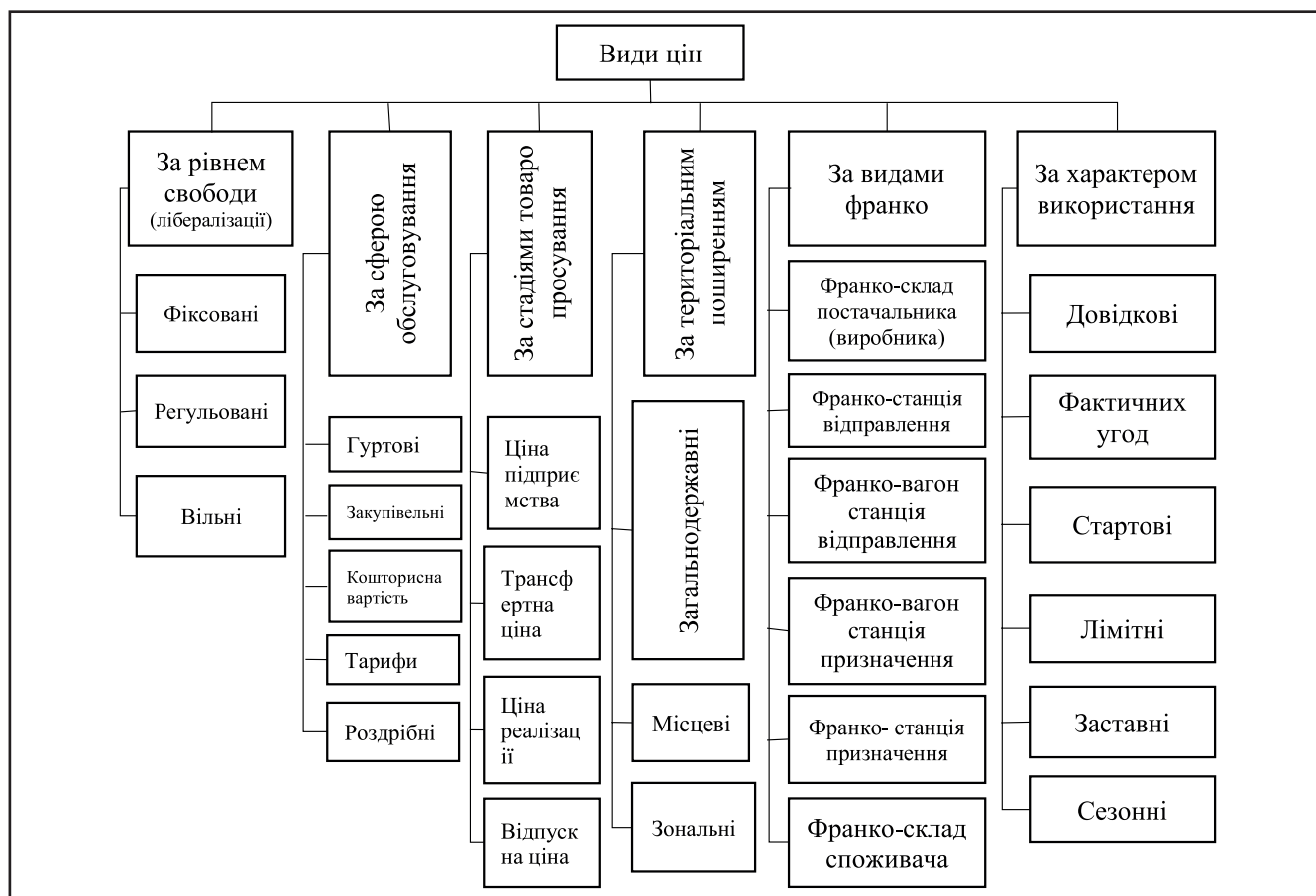

Рисунок 1. Класифікація цін [2, 3]

цінах на промислову та сільськогосподарську продукцію, що забезпечує еквівалентність обміну; 5) розширення сфери застосування вільних цін; 6) підвищення якості продукції; 7) соціальних гарантій насамперед для низькооплачуваних та малозабезпечених громадян, включаючи систему компенсаційних виплат у зв'язку зі зростанням цін і тарифів; 8) створення необхідних економічних гарантій для виробників; 9) орієнтації цін внутрішнього ринку на рівень цін світового ринку.

Таким чином, можна стверджувати, що процес формування цінової політики підприємства є дуже складним і багатограним і передбачає перед усім неодмінний контроль за виконанням цінової стратегії підприємства та врахування всіх факторів, які можуть впливати на здійснення цього процесу [1,7].

Для багатьох підприємців зручним є метод ціноутворення на основі рівноваги попиту та пропозиції, про досягнення якої свідчить стійкий попит на певний вид товару (рис.2).

Собівартість та прибуток є обов'язковими елементами ціни, тому що відшкодування витрат і отримання прибутку є невід'ємною умовою виробництва продукції. Наявність інших елементів в ціні необов'язкове і залежить від галузевої належності продукції, її соціальної значущості, кількості господарських ланок, що беруть участь у виробництві і реалізації продукції, та інших чинників.

Важливою характеристикою ціни є її структура, яка показує частку кожного елемента ціни в її абсолютному значенні. Ціни мають різні структури, що зумовлюється неоднаковим їхнім складом та особливостями формування окремих елементів. Якщо склад ціни відомий, то можна встановити в її величині частку витрат, прибутку чи товарних податків, що дає змогу визначити шляхи

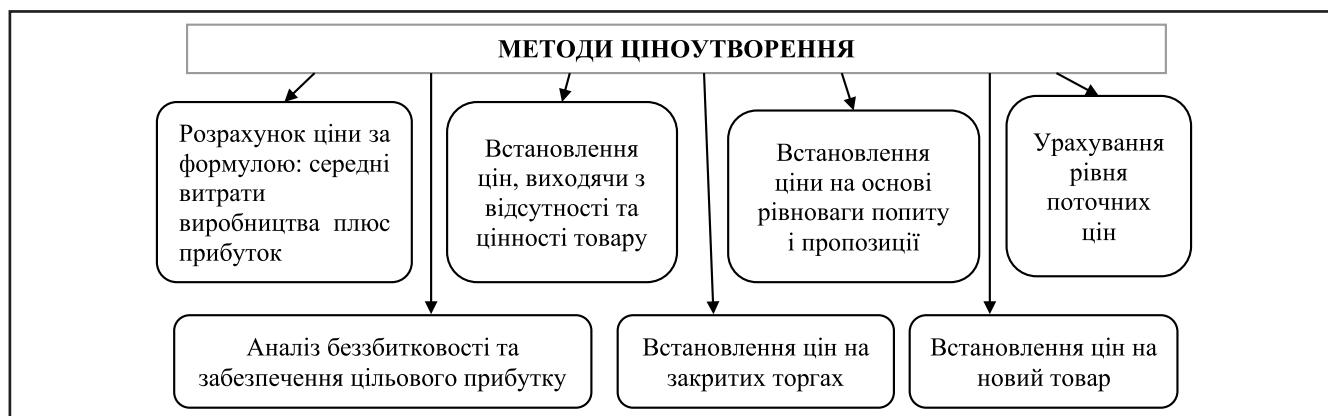
зміни ціни та коригувати цінову стратегію підприємства. Тому обґрунтованість кожного елемента ціни та досягнення її оптимальної структури є важливим завданням ціноутворення.

В умовах розвитку ринкової економіки в Україні, коли господарюючі суб'єкти можуть вільно продавати і купувати продукцію (товари, роботи, послуги) на внутрішньому і зовнішньому ринку, ціна набуває реальний економічний зміст. Вона може ґрунтуватися на витратах, попиту, конкуренції або на їх поєднанні. розрізняють ціни на товари: вільні ринкові, державні фіксовані і регульовані.

Важливою умовою для підприємства є отримання прибутку, оскільки собівартість виробництва є високою. Тому доцільно провести аналіз беззбиткового рівня виробництва та беззбиткової ціни.

Для прийняття оптимальних управлінських рішень необхідно знати, наскільки потрібно (можна) підвищити обсяг продажів і як зміниться від цього прибуток. Щоб не приймати такі рішення інтуїтивно (хоча інтуїція в бізнесі відіграє не останню роль), теорія фінансового аналізу дозволяє точно розрахувати, як вплине збільшення обсягу продажів на розмір прибутку, який обсяг продажів необхідний, щоб почати одержувати прибуток. Для одержання реальної прибутковості у підприємства може бути лише два шляхи збільшення прибутку: збільшення обсягу випуску продукції та зниження витрат на її виробництво.

Забезпечення взаємозв'язку цінової політики підприємства з загальною стратегією торговельного менеджменту та пріоритетними напрямками розвитку товарообороту. Цінова політика має розглядатися як найважливіша складова стратегії розвитку торговельного підприємства на окремих етапах її реалізації, а її завдання мають відповідати пріоритетним напрямкам розвитку товарообороту.

Рисуюнок 2. Методи ціноутворення [2, 7]

Врахування стану кон'юнктури споживчого ринку та властивостей обраної ринкової ніші. Такий взаємозв'язок дозволяє врахувати умови формування цін (а відповідно, і торгових надбавок) у відповідних сегментах споживчого ринку, характер вимог до цін окремих категорій роздрібних покупців.

Врахування затрато місткості реалізації товарів та її диференціації залежно від місця продажу товарів, рівня торговельного обслуговування та інших факторів. Врахування фактору затрато місткості дозволяє забезпечити отримання доходів, не нижчих за мінімальний рівень та, відповідно, – беззбитковість діяльності підприємства в цілому.

Здійснення активної цінової політики на ринку. Активні форми цієї політики визначаються такими факторами, як самостійність встановлення розміру роздрібних цін та торгових надбавок, диференціація підходів до формування рівнів торговельних надбавок на окремі групи товарів та інше. Здійснення активної цінової політики забезпечує чітко визначене цінове позиціонування даного торговельного підприємства на споживчому ринку.

Забезпечення гнучкості та динамічності цінової політики. Гнучкість та динамічність забезпечується швидкістю реагування розробленої цінової політики на зміни внутрішніх умов розвитку торговельного підприємства та факторів зовнішнього середовища, тобто шляхом своєчасного перегляду окремих її параметрів в залежності від зміни кон'юнктури споживчого ринку, стадії життєвого циклу підприємства, зміни умов господарювання.

Підприємство у своїй діяльності використовує політику стабільних цін, оскільки здійснює торгівлю продуктами харчування, які є товарами масового попиту. На продукти харчування, зокрема продукцію постійно є попит, тому підприємство не використовує ніяких особливих цінових стратегій, а просто час від часу надає знижки при купівлі товарів на велику суму та передсвяткові чи сезонні знижки. Саме такими простими маркетинговими заходами підприємство старається удосконалити своє управління ціновою політикою [2,6,7].

Ціни та механізми ціноутворення завжди були важливими елементами будь-якої господарської системи. В умовах ринкової економіки ціни мають особливе значення, оскільки вони визначають що, як і для кого виробляти підприємству. Від цін залежить рентабельність, життєздатність та фінансова стабільність підприємства. А

оскільки ціна певного виробу формується з деяких елементів, то є необхідним вивчати їх вплив на процес ціноутворення.

Основою визначення ціни продукції є її собівартість, яка складається з різноманітних статей витрат. Одну з найбільших часток мають витрати на матеріально-технічні ресурси, а саме сировину і матеріали та електроенергію, тобто вони значно впливають на формування ціни. При зменшенні витрат на дані ресурси відповідно зменшується і ціна, при збільшенні – ціна збільшується. Тому підприємствам необхідно знаходити шляхи до зменшення матеріально-технічних витрат, що у свою чергу надасть їм конкурентні переваги у вигляді зменшення ціни.

Одна з причин ускладнення ціноутворення – наявність (відсутність) інформації. З одного боку, ціноутворення вимагає великої інформації, яку не так просто одержати. З іншого боку – сучасні технології дозволяють поширювати цінову інформацію по всьому світу. Покупці стають самостійними, більш інформованими, що зумовлює необхідність приводити ціни у певну відповідність. Практично неможливою є пропозиція покупцям однакового товару за різними цінами на основі мотивів географічного положення. У зв'язку з цим багато підприємств перейшли до диференціації цін, що враховує специфічні умови постачання і продажу, а також відмінності в споживчих властивостях продукції. Вирішуючи питання про ціну товару, підприємство повинно зібрати достовірну інформацію. Не слід ототожнювати інформацію і дані. Рішення за цінами фірма може приймати тільки усебічно вивчивши інформацію. Дані служать лише попереднім матеріалом, аналізуючи який, можна одержати доброякісну продукцію. Не проводячи такий аналіз, підприємство буде мати просто набір фактів і цифр, що не тільки не допоможуть, але й ускладнять ухвалення вірного цінового рішення. Дані треба збирати, будучи упевненим, що вони послугують потенційним джерелом інформації. Тому керівництво підприємства повинне визначити, у яких напрямках збирати дані, з яких питань необхідна інформація, який обсяг інформації буде потрібен по кожному питанню. Як правило, компанії збирають інформацію за наступними основними напрямками: ринок товару (тип конкуренції), галузь промисловості, у якій діє фірма, конкуруючі галузі, урядова діяльність. Підприємству необхідна

інформація про конкурентів і конкуруючі товари, про виробництво і витрати, співвідношення між витратом від реалізації товару і прибутком, політику уряду в сфері підприємництва, податкову політику, тобто інформація для прийняття вірного й обґрунтованого рішення по цінам повинна бути системною. Підприємство повинно вжити усіх заходів для одержання такої інформації. Якщо воно не зможе зібрати і проаналізувати інформацію власними силами, то необхідно звернутися до послуг фірм, що спеціалізуються на аналітичних дослідженнях.

Складність ціноутворення зумовлена наявністю гострої конкуренції. Високотехнологічні фірми в конкурентній боротьбі використовують інновації, однак їм протистоять фірми, що у своїй товарній політиці використовують стратегію «наслідування», тим самим вони розширюють пропозицію товарів і впливають на рівень цін. Такі фірми продають свої товари, як правило, за більш низькими цінами і в масових магазинах. Вивчаючи продукцію конкурентів, цінові можливості, фірма зобов'язана оцінити позиції свого товару стосовно товарів конкурентів. Від результатів такого аналізу залежить вірне вирішення питання: чи реально установити більш високу ціну на товар, чим у конкурентів, чи перевагою конкретного товару буде його більш низька ціна. Знаннями про ціни і товари конкурентів підприємство користується для формування власного ціноутворення. Якщо товар аналогічний товарам конкурента, вона змушена призначити ціну, близьку до ціни конкурента. Коли товар нижчої якості, фірма не зможе запросити за нього ціну таку ж, як у конкурента.

Головним результатом аналізу інформації про ціни, одержуваної з різних джерел, повинно бути скорочення кількості непередбачуваних ситуацій у сфері цінової політики конкурентів. Складним нерідко є визначення витрат, що враховуються в цінах, не зважаючи на те, що витрати перебувають у компетенції самого підприємства.

Попит на товар визначає верхній рівень ціни, що може установити підприємство. Валові витрати виробництва визначають мінімальну її величину. Це важливо враховувати, якщо фірма знижує ціни. Тоді з'являється реальна загроза збитків у результаті встановлення цін нижче рівня витрат. Таку політику підприємство може проводити тільки протягом короткого періоду при проникненні на ринок. Про ефективну політику

цін не свідчать часті її перегляди, викликані коливаннями витрат і попиту. Складність також викликають питання, пов'язані з вивченням попиту й оцінкою реакції покупців на зміну цін.

Висновок

Економіка – рухлива сфера, і всякі зміни в ній певною мірою торкаються ціни. Підприємство повинно вчасно від реагувати на зміни, що відбуваються. Вирішуючи питання про ініціативну зміну цін, підприємство повинна ретельно вивчити ймовірні реакції споживачів і конкурентів. Реакція споживачів залежить від того, який зміст вкладають вони в зміни ціни. Реакції конкурентів є або наслідком чітких установок політики реагування, або результатом конкретної оцінки кожної нової ситуації. Підприємство, що планує ініціативну зміну цін, повинна також передбачати найбільш ймовірні реакції постачальників, дистриб'юторів і державних установ. У випадку зміни цін конкурентами, підприємство повинно спробувати зрозуміти його наміри і ймовірну тривалість нововведення. Якщо підприємство бажає швидко реагувати на зміни, що відбуваються, їй варто заздалегідь планувати свої відповідні заходи на можливі цінові маневри конкурентів.

Як бачимо, ціновий менеджмент характеризується великою складністю. Найбільше часто зустрічаються наступні помилки: ціноутворення надмірно орієнтоване на витрати; ціни слабо пристосовані до зміни ринкової ситуації; ціна використовується без урахування інших елементів маркетингу; ціни недостатньо структуровані за різними варіантами товару і сегментами ринку. Ці недоліки викликані, зокрема, спадщиною планової економіки, коли ціни визначалися директивно чи тільки на основі витрат, недостатністю знань українських керівників в царині маркетингу. Тому важливим є дослідження та розроблення дієвих маркетингових підходів у сфері ціноутворення, досвіду розвинених країн світу та застосування цього досвіду в діяльності українських підприємств, що становитиме проблемне поле подальших досліджень.

Багато дослідників цієї проблеми (і ми приєднуємося до їхньої думки) вважають, що мінімізація мікроекономічних ризиків цінової політики можлива шляхом її ефективного сполучення з іншими функціональними складовими маркетингової стратегії, такими, як: формування й підтримка

іміджу підприємства, насамперед за рахунок поліпшення якісних характеристик товару, а також якісного рівня й широти діапазону надання торгових послуг, що особливо важливо для підприємств торгівлі; страхування ризиків, пов'язаних з каналами розподілу шляхом проведення ефективної закупівельної політики; розробка й реалізація гнучкої сегментарної цінової політики на основі сегментування ринку за поведінковою ознакою; формування альтернативних варіантів прямих поставок з одночасним зменшенням обсягу поставок, що припадає на одного постачальника.

Серед методів мінімізації ризиків цінової політики, пов'язаних із внутрішніми факторами, слід зазначити такі, як організація постійно діючої системи підвищення кваліфікації персоналу; розробка технологій і процедур прийняття ефективних цінових рішень; створення методології і процедур побудови системи інформації для формування економічно обґрунтованої цінової політики; розробка системи коригування рівня торгової націнки й ціни реалізації.

Список використаних джерел

1. Литвиненко Я. В. Маркетингова цінова політика: навчальний посібник / Я. В. Литвиненко. – К.: Знання, 2010. – 425 с.
2. Тормоса Ю. Г. Ціни та цінова політика: навчальний посібник / Ю. Г. Тормоса – К.: КНЕУ, 2001. – 122 с.
3. Маркетинговий менеджмент: навчальний посібник / За ред. Л. В. Балабанової. – 3-тє вид., переробл. і доп. – К.: Знання, 2004. – 354 с.
4. Петруня Ю. Є. Маркетинг: Навчальний посібник / Ю. Є. Петруня. – К.: Знання, 2007. – 325 с.
5. Попрозман О.І., Михайлов А.П., Опанасенко О.М., Кургузенкова Л.А. Управління власним капіталом підприємства. Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць – К., 2024. – 133 с.
6. Ковальчук С. В. Маркетинг: навчальний посібник / С. В. Ковальчук, В.Л. Карпенко, Л. М. Коваль, Р. В. Бойко, Л. А. Бичікова та ін. – Львів: Новий Світ – 2000, 2011. – 679 с.
7. Корж М. В. Маркетинг: навчальний посібник / М. В. Корж. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 344 с.

References

1. Lytvynenko Y. V. Marketing pricing policy: a textbook / Y. V. Lytvynenko – K.: Znannya, 2010. 425 p.
2. Tormosa Y.G. Prices and pricing policy: a textbook / Y.G. Tormosa – K.: KNEU, 2001. – 122 p.

3. Marketing management: a textbook / edited by L.V. Balabanova. Balabanova – 3rd edition, revised and supplemented – K.: Znannya, 2004. – 354 p.

4. Petrunya Y. Marketing: Textbook / Y.E. Petrunya – Kyiv: Znannya, 2007. 325 p.

5. Poprozman O.I., Mikhailov A.P., Opanasenko O.M., Kurguzenkova L.A. Management of the enterprise's equity capital. Formation of market relations in Ukraine: Collection of scientific papers – K., 2024. – 133 c.

6. Kovalchuk S.V. Marketing: a textbook / S.V. Kovalchuk, V.L. Karpenko, L.M. Koval, R.V. Boyko, L.A. Bychikova and others – Lviv: Novyi Svit – 2000, 2011. 679 p.

7. Korzh M.V. Marketing: a textbook / M.V. Korzh – K.: Center for Educational Literature, 2008. 344 p.

Дані про авторів

Михайлов Анатолій Петрович,

к. е. н., доцент, Національний університет фізичного виховання і спорту України, кафедра менеджменту і економіки спорту

e-mail: mykhaylovap@gmail.com

Попрозман Олександр Іванович,

к. е. н., доцент, Національний університет фізичного виховання і спорту України, кафедра менеджменту і економіки спорту

e-mail: berezovooblaz@ukr.net

Опанасенко Олена Михайлівна,

заступник головного бухгалтера – начальник планово-фінансового відділу Національного університету фізичного виховання і спорту України, викладач кафедри менеджменту і економіки спорту

e-mail: Elena.Opanasenko@ukr.net

Data about the authors

Anatoly Mykhaylov,

Candidate of economic sciences, associate professor, National University of Physical Education and Sports of Ukraine, Department of Sports Management and Economics

e-mail: mykhaylovap@gmail.com

Oleksandr Poprozman,

Candidate of economic sciences, associate professor, National University of Physical Education and Sports of Ukraine, Department of Sports Management and Economics

e-mail: berezovooblaz@ukr.net

Olena Opanasenko,

Deputy Chief Accountant – Head of Planning and Financial Department of National University of Ukraine on Physical Education and Sport, University teacher of Sports Management and Economics Department

e-mail: Elena.Opanasenko@ukr.net

Релокація як основа креативності ключових компетенцій бізнес – структур в умовах воєнного стану

Предмет дослідження. У статті досліджено поняття «релокація» як український бізнес переживає важкий, але стійкий період розвитку на який впливають різні фактори.

Метою статті є дослідження теоретичних і практичних аспектів релокації підприємств як фактора інноваційного розвитку та збереження бізнес–структур з врахуванням креативності релокованих підприємств.

Методи дослідження. При написанні наукової статті використовувались загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: спостереження, опису, аналізу, узагальнення, систематизації.

Результати роботи. Запропоновано заходи, щодо покращення показників економічної ефективності очікування бізнесу від результатів релокації 2022–2023 рр. Заходи мають позитивний вплив на циклічний рух послуг, запобігаючи великим дисбалансам послуг, що надаються, у продажах товарів, зводячи до мінімуму запаси в ланцюгу руху. Значна кількість підприємств з невідконтрольних територій втратила свої активи, керівництво багатьох підприємств вимушено переміщували свою діяльність на безпечні території країни, деякі розпочинали діяльність «з нуля», а окремі бізнес структури релокувались за кордон. Наявність розвиненої торговельної інфраструктури є важливим складником якості і способу життя персоналу: споживач має можливість вибрати послуги, що надаються в різних форматах, асортименті продукції. Охарактеризовано ресурси підприємств, що переміщуються та набувають форми ключових компетенцій, що стабільно забезпечують конкурентні переваги відносно ринкових конкурентів.

Висновок. Відзначено, що військові дії внесли значні зміни у функціонування економіки, особливості ведення бізнесу, а активні бойові дії поставили перед підприємствами нові виклики для виживання. Акцентовано, що наявність сильних брендів стає вагомим фактором для забезпечення розвитку, функціонування в умовах релокації бізнес–структур, дає додаткові стартові можливості для утримання споживачів, масштабування бізнесу, відновлення та подальшого розвитку.

Ключові слова: релокація, економічна ефективність, підтримка економіки, фінансова стійкість відновлення підприємств.

PETRYNYAK U. Ya.

DUDLA M. M.

Relocation as a basis for creativity of key competencies of business structures in the conditions of martial law

The subject of the study. The article examines the concept of «relocation» as Ukrainian business is going through a difficult but stable period of development, which is influenced by various factors.

The purpose of the study. The theoretical and practical aspects of the relocation of enterprises as a factor of innovative development and preservation of business structures, taking into account the creativity of relocated enterprises.

Research methods. When writing a scientific article, general scientific and special research methods were used: observation, description, analysis, generalization, systematization.

Work results. Measures are proposed to improve indicators of the economic efficiency of business expectations from the results of relocation in 2022–2023. The measures have a positive effect on the cyclical movement of services, preventing large imbalances of services provided in sales of goods, minimizing inventories in the movement chain. A significant number of enterprises from uncontrolled territories lost their assets, the management of many enterprises was forced to move their activities to safe territories of the country, some started their activities «from scratch», and some business structures were relocated abroad. The presence of a developed trade infrastructure is an important

component of the quality and lifestyle of the staff: the consumer has the opportunity to choose services provided in various formats and product range.

Conclusions. *The resources of enterprises that move and take the form of key competencies that stably provide competitive advantages over market competitors are characterized. It was noted that the military actions made significant changes in the functioning of the economy, the peculiarities of doing business, and active hostilities posed new challenges for enterprises to survive. It is emphasized that the presence of strong brands becomes an important factor for ensuring development, functioning in conditions of relocation of business structures, provides additional starting opportunities for customer retention, business scaling, recovery and further development.*

Keywords: *relocation, economic efficiency, support of the economy, financial sustainability of the restoration of enterprises.*

Постановка проблеми. Сучасний стан економіки України, що базується на фіскалізації економіки, скасуванні податкових пільг на період воєнного стану, продовження перевірок, обшуків бізнесу, рейдерських дій з боку держави погіршує бізнес-клімат в Україні чим і заслуговує розробку нових і удосконалення існуючих наукових підходів та механізмів управління сучасних підходів підприємств на основі креативності ключових компетенцій, що базуватимуться на дослідженні індивідуально-психологічних, когнітивних особливостей персоналу, формуванні креативності кадрів. Релокація (переміщення) підприємства може допомогти запобігти несприятливому впливу бізнесу на права людини або мінімізувати його, забезпечивши безпеку його персоналу, а також безпеку майна та господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо релокації підприємства, то, як вважає Плацук Л, вона може відбуватися в повному обсязі, частково, або набути змішаної форми. Проте, у теоретичному аспекті проблеми релокації є недостатньо вивченими, потребують практичні сучасні підходи управління на основі креативності, які знайшли своє відображення зокрема у працях вчених, В.В. Іванишина, Т.В. Гринько, Петриняк У.Я., Ф. Баррона, та ін.

Метою статті є дослідження теоретичних і практичних аспектів релокації підприємств як фактора інноваційного розвитку та збереження бізнес-структур з врахуванням креативності релокованих підприємств.

Виклад основного матеріалу. Зміни в діяльності підприємств в Україні спостерігалися ще до 24 лютого 2022 року, оскільки інформація про російські війська поблизу українських кордонів з'являлася в ЗМІ з осені 2021 року. Для великих транснаціональних та національних українських

підприємств сектору ІТ ці ознаки стали «червоними прапорцями», які спонукали їх ініціювати застосування поглибленої належної обачності щодо персоналу, що призвело до створення Плану дій у непередбачених ситуаціях (План безперервної діяльності, ПБД). Релокація бізнесу для вітчизняних суб'єктів господарювання нещодавно була мало актуальною, а практичний досвід переміщення потужностей – практично відсутній. Проте умови, в яких ми усі опинилися, заставили приймати швидкі рішення практично в непередбачуваному середовищі: забезпечувати переселених людей роботою та «рятувати» виробничі потужності. Якщо розкласти слово «relocation», бачимо «locate», яке походить від латинського слова locus, що означає «місце», re – означає «знову», а – ion означає «дія». Отже, релокація означає «акт розміщення знову» у новому місці [9].

Ресурси підприємства набувають форми ключових компетенцій, якщо відбір і комбінація ресурсів здійснюються підприємством краще, оригінальніше, швидше, ніж конкурентами. Ключові компетенції повинні стабільно забезпечувати конкурентні переваги та ресурсну асиметрію відносно ринкових суперників, тому чинниками успіху можуть слугувати: якість продукції, додаткові послуги, ціна, завдяки яким споживачі отримують для себе додаткову корисність. Розвиток бізнесу в період 2022–2023 років характеризується: впровадженням нових технологій, розробкою інноваційних продуктів, зростанням Інтернет-технологій у функціонуванні як підприємств, так і бізнес-структур загалом. Водночас скоротилась тривалість виробничих процесів і життєвих циклів товарів (послуг), ринки стали надмірно насиченими, що зумовило загострення конкуренції, особливо на теренах Західної України, у зв'язку з релокацією підприємств з Східної частини держа-

ви. Це привело до процесів злиття та поглинання підприємств, появи нових правових форм і видів партнерських зв'язків (інтернет–комерція), а також зумовило необхідність поглиблення та розширення сучасних «бізнес – структур». Розробка нових ідей на підприємствах повинна розглядатися як систематичний бізнес–процес.

Відповідальне ведення бізнесу в охоплених конфліктом регіонах та/або під час війни вимагає від управління підприємств:

а) Інструментів аналізу конфлікту для підприємств «Ініціатив принципів» (інструмент, який допомагає працівникам компанії зрозуміти динаміку конфлікту в їхній сфері діяльності, визначити вплив підприємства на динаміку та створити варіанти пом'якшення несприятливого впливу, який може збільшити ризики для прав людини і ризики конфлікту для підприємства та її зацікавлених сторін;

б) Добровільні принципи з безпеки та прав людини, які сприяють впровадженню принципів, які спрямовують нафтові, газові та видобувні підприємства у забезпеченні безпеки власної діяльності у спосіб, у який дотримуються права людини, а також у проведенні комплексного оцінювання ризиків для прав людини під час співпраці з державними та приватними надавачами послуг з безпеки з метою дотримання прав людини при захисті об'єктів та приміщень підприємства; Настанова ОЕСР стосовно процедур належної обачності у практиці відповідального ведення бізнесу – документ, який пояснює, як проводити належну обачність у сферах, пов'язаних із працівниками, правами людини, довкіллям, хабарництвом, споживачами та корпоративним управлінням, які можуть бути пов'язані з діяльністю, ланцюгом постачання та діловими відносинами підприємств;

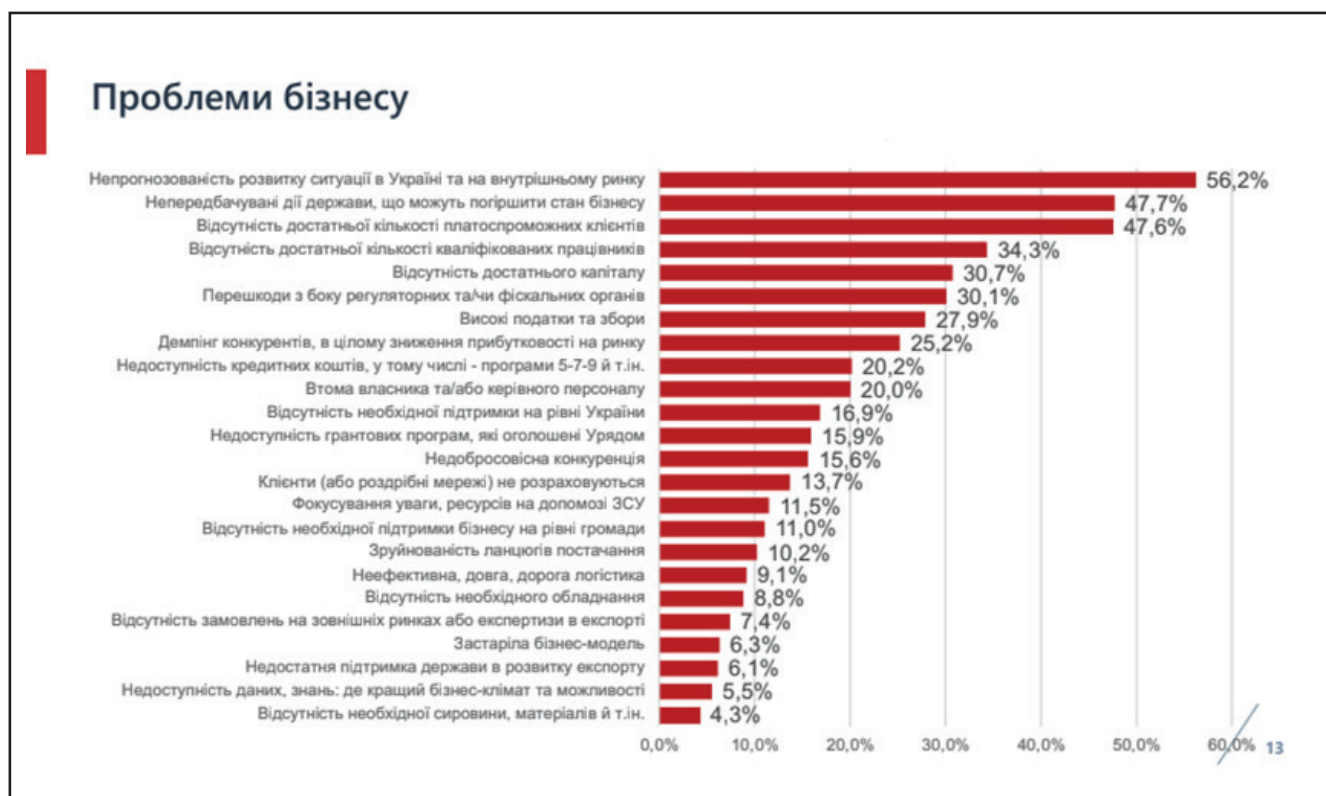
в) Ведення бізнесу з урахуванням факторів конфлікту [11].

В Україні було розроблено державну програму релокації підприємств, що охоплювала фізичне переміщення всіх виробничих потужностей та допомогу в установці обладнання та налагодженні діяльності, найманні працівників та закупівлі сировини, а також у логістиці та збуті, у тому числі в експортних ланцюгах. Враховуючи ситуацію в Україні, коли східна частина конкурентоспроможних підприємств переїхала з окупованих індустріальних районів на територію з легітимною владою, що активізувало конкуренцію на ринку, де існує жорстка боротьба. Перевезен-

ня обладнання для підприємств, що релокувалися, здійснювали безкоштовно «Укрзалізниця» (національна залізнична компанія) та «Укрпошта» (національна пошта); або ж підприємства отримували відшкодування витрат. Місцеві органи влади допомагали приміщеннями, бензином, під'єднанням нових офісів до мереж електро- та водопостачання, а також організували логістичні маршрути.

Найбільша кількість підприємств переїхала до Львівської (24%), Закарпатської (14,5%) та Чернівецької (9,8%) областей [9]. Відповідно, переїзд в іншу область, та повернення назад через кілька місяців (перевезли не все обладнання, не всі працівники переїхали, у новій області немає клієнтів, або в нових умовах не спрацювала бізнес–модель) був придуманий новий термін «подвійна релокація». Для персоналу подвійна релокація може викликати новий стресовий фактор, що вплине на стабільність та безпечність роботи. Очевидно, що для надавачів послуг (наприклад, ІТ–компаній) переїзд набагато легший, ніж для інших компаній. Тому навіть коли 60% працівників українського ІТ–сектора переїхали з постійного місця проживання, 90% повернулися на роботу. Щодо аграрного сектора, то переїзд сільськогосподарських підприємств мав певні труднощі, оскільки фізично неможливо вивезти землю, але є підприємства, які перевезли елітне поголів'я та птицю у безпечні місця. Так, для збереження поголів'я чотири тваринницькі підприємства Донецької області перемістилися до Київської області з понад трьома тисячами голів, а до Дніпропетровської перевезли понад триста овець.

Велика кількість українських підприємств відповідально поставилися до кризових процесів: 63% виплачували заробітну плату працівникам у повному обсязі, 45 % роблять це з додатковими або авансовими виплатами. Більшість підприємств не скорочували персонал, але в разі скорочення намагалися робити це в мінімальних обсягах. Щодо малих і середніх підприємств, лише 22% МСП надавали фінансову підтримку працівникам та їхнім сім'ям. Для підтримки своїх працівників 68% виплатили заробітну плату на місяць або більше вперед, 29% компенсували витрати колективу на переїзд, 23% орендували житло в Західній Україні або за кордоном, а 1% запровадили страхування для тих, хто продовжував виходити на роботу. За рік війни було пере-

Динамічний аналіз проблем бізнес-структур в умовах воєнного стану 2022–2023рр

Джерело: сформовано на основі <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/09/6/703949/>

міщено 800 підприємств, з яких 623 відновили роботу на новому місці. Але деякі з них стикнулися з труднощами, що показано на рисунку.

Як видно з рисунку таке зростання індексу свідчить про невизначеність бізнесу і бажання інтенсифікуватися, а не про покращення економічної ситуації. Кількість замовлень від клієнтів не змінюється, але зростають об’єми випуску продукції і незначно відновлюється попит на трудові ресурси. Підприємства можуть застосовувати новітні технології, але для досягнення успіху повинні створити ефективну бізнес-модель, яку неможливо у короткостроковий період скопіювати (відтворити) конкурентам. Війна завдала серйозної шкоди інфраструктурі України та спричинила масовий відтік населення, що вплинуло на економіку, яка залишилася зосередженою в секторах з низьким рівнем доданої вартості. Враховуючи 2023 рік робота малого та середнього бізнесів покращилися, з поступовим зростанням, але є і негативні фактори, які заважають розвитку підприємницької діяльності, а саме: непрогнозованість дій держави щодо бізнесу, посилення тиску силовиків та контрольних органів, відсутність доступу до фінансового ресурсу, враховуючи воєнний стан.

Висновки

Відновлення економіки держави за рахунок переміщення підприємств з територій, що наближені або знаходяться у зоні бойових дій, в безпечні регіони Західної України – основне завдання бізнесу для збереження трудового потенціалу і нарощення активів. Труднощі підтримки конкурентоспроможності бізнес-структур можна вирішити за допомогою управлінських концепцій та інструментів, які дозволять перетворити організаційно-економічний механізм, на такий що відповідає вимогам ринку. Необхідною передумовою розроблення дієвої конкурентної стратегії підприємства, визначення найефективніших напрямів інвестування є проведення аналізу галузі. З концептуальної позиції управління людськими ресурсами, доцільно формувати як: динамічну систему, сукупність суб’єктів управлінського впливу, що якісно змінюють стан та поведінку персоналу, а також як систему відносин між суспільними інститутами та інституціями, впливаючи на людський потенціал, формуючи людський капітал з урахуванням впливу економічних чинників та умов. У перспективі доцільно створити робочу групу з брендингу, в якій братимуть участь представники державних і приватних підприємств, які релокувалися, а саме:

– розробити засоби візуалізації (логотип, кольори, шрифти), які будуть розміщені на продуктах та рекламних матеріалах бізнес-структур на новій території;

– визначити правила та вимоги щодо використання бренду та логотипу підприємствами;

– розробити схему сертифікації для підприємств та/або окремих креативних бізнес-структур та послуг;

– контролювати використання бренду та забезпечувати дотримання правил для запобігання зловживанням та неправомірному використанню.

Відповідно глобалізаційні та євроінтеграційні процеси спонукають до впровадження інноваційних технологій управління розвитком людських ресурсів як таких, що уможливають конкурентний розвиток економіки, вирішення суспільних, гуманітарних та інших завдань.

Список використаних джерел

1. Васильчак С. В., Гнатенко І. А., Жовніренко О. В., Рубежанська В. О. Моделювання інноваційної системи управління національною економікою: формування фінансового та людського капіталу. Ефективна економіка. Дніпро, 2021. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9127>. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.8.1

2. Гринько Т.В. Підприємництво: сучасні виклики, тренди та трансформації: моногр. / за заг. ред. д-ра екон. Наук, проф. Т. Гринько. – Дніпро: Видавець Біла К.О., 2024 р. – 350 с.

3. Дяків В.В. Управлінський облік в Україні – реалії сьогодення. Економіка АПК. Київ, 2010. № 8. С. 76–80.

4. Загорський В.С. Прогнозування та управління соціально – економічними процесами в регіоні. Монографія / кол. авт.; за наук. ред. чл.-кор. НАН України, д. е. н., проф. В. С. Загорського. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2016. – С. 127–132.

5. Колодіна О. М. Економічний зміст адаптації підприємства. Вісник СумДУ. Серія: Економіка. 2010. № 1. С. 200–210.

6. Петриняк У.Я. Підприємництво: сучасні виклики, тренди та трансформації: моногр. / за заг. ред. д-ра екон. Наук, проф. Т. Гринько. – Дніпро: Видавець Біла К.О., 2024 р. – 350 с. – С. 50–70.

7. Підлісна О. В. Етапи організаційно-економічного механізму проведення рекламної кампанії. Формування ринкових відносин в Україні. Київ: НДЕІ, 2010. №2. С. 138–141.

8. Тараненко І. В. Формування інноваційної парадигми теорії конкуренції у сучасних глобалізаційних умовах. Науковий вісник ЧДІЕУ. Чернігів: ЧДІЕУ, 2011. № 1 (9). С. 194–203.

9. Definitions of relocation. URL: <https://www.vocabulary.com/dictionary/relocation>

10. Relocate and relocation: Definition and examples. URL: <https://marketbusinessnews.com/financial-glossary/relocate-and-relocation/>.

11. <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a700c206-722a-4752-b5bb-78a1063ae9db&title=ZaRikViiniVBilsh>.

References

1. Vasylychak S. V., Hnatenko I. A., Zhovnirensko O. V., Rubezhanska V. O. Modeling an innovative system of national economy management: formation of financial and human capital. Efficient economy. Dnipro, 2021. No. 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9127>. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.8.1

2. Hryenko T.V. Entrepreneurship: modern challenges, trends and transformations: monogr. / for general ed. Dr. Econ. Sciences, Prof. T. Hryenko. – Dnipro: K.O. Bila Publisher, 2023 – 350 p. – P. 50–160.

3. Dyakiv V.V. Management accounting in Ukraine – today's realities. Economy of agro-industrial complex. Kyiv, 2010. No. 8. P. 76–80.

4. Zahorsky V.S. Forecasting and management of socio-economic processes in the region. Monograph / col. author; for sciences ed. member-cor. NAS of Ukraine, Doctor of Economics, Prof. V. S. Zahorskyi. – Lviv: LRIDU NADU, 2016. – P. 127–132.

5. Kolodina O. M. Economic content of enterprise adaptation. Bulletin of Sumy State University. Series: Economy. 2010. No. 1. P. 200–210

6. Petrynyak U.Ya. Entrepreneurship: modern challenges, trends and transformations: monogr. / for general ed. Dr. Econ. Sciences, Prof. T. Hryenko. – Dnipro: K.O. Bila Publisher, 2023 – 350 p. – pp. 50–70.

7. Podlisna O. V. Stages of the organizational and economic mechanism of conducting an advertising campaign. Formation of market relations in Ukraine. Kyiv: NDEI, 2010. No. 2. P. 138–141.

8. Taranenko I. V. Formation of the innovative paradigm of the theory of competition in modern conditions of globalization. Scientific Bulletin ChDIEU. Chernihiv: ChDIEU, 2011. No. 1 (9). P. 194–203.

9. Definitions of relocation. URL: <https://www.vocabulary.com/dictionary/relocation>.

10. Relocate and relocation: Definition and examples.
URL: <https://marketbusinessnews.com/financial-glossary/relocate-and-relocation/>.

11. <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a700c206-722a-4752-b5bb-78a1063ae9db&title=ZaRikViiniVBilsh>.

Дані про авторів

Петриняк Уляна Ярославівна,

к. е. н., докторант кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами Дніпровського національного університету ім. О. Гончара

e-mail: yliana1234@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-3295-4792

Дудла Михайло Михайлович,

аспірант кафедри економіки, Класичний приватний університет

e-mail: mihailo.dudla@gmail.com

Data about the authors

Uliana Petryniak,

PhD in Economics, associate professor, Oles Honchar Dnipro National University

e-mail: yliana1234@ukr.net

Mukhalo Dudla,

Graduate student of the Department of Economics, Classical Private University

e-mail: mihailo.dudla@gmail.com

УДК 336.658

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11043740>

ТИТЕНКО З. М.
ПАСІЧНИЙ В. А.

Підвищення ефективності управління активами підприємства

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти управління активами підприємств.

Метою дослідження узагальнення теоретико-методичних основ управління активами підприємства, оцінка ефективності системи управління активами на прикладі ТОВ «Зоря».

Методи дослідження. Для вирішення поставлених задач були використані: діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу; метод порівняння; економіко-статистичні методи.

Результати роботи: здійснена класифікація активів підприємств, відповідно до окремих класифікаційних ознак. Узагальнено методику оцінки ефективності управління активами, яка передбачає використання шести послідовних епатів. Відповідно до запропонованої методики проведено інтегральну оцінку ефективності управління активами за шкалою Харрінгтона.

Галузь застосування результатів: економіка підприємств, фінанси, менеджмент, управління.

Висновки. Ефективна структура активів відіграє важливу роль у забезпеченні фінансової стабільності та здатності підприємства адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі. Для досягнення цієї мети, підприємствам слід ретельно аналізувати та вдосконалювати структуру своїх активів на основі конкретних стратегічних цілей, ризиків та ресурсних обмежень. До ключових напрямків ефективного управління активами на підприємствах: можна віднести: максимізація прибутку, мінімізація ризиків, оптимальне використання ресурсів, стратегічне планування, моніторинг та аналіз, інновації та розвиток.

Ключові слова: активи, управління, ефективність, антикризова діяльність, підприємство.

ТИТЕНКО З. М.
ПАСІЧНИЙ В. А.

Increasing the efficiency of enterprise asset management

The subject of the study is theoretical and practical aspects of enterprise asset management

The purpose of the study is to generalize the theoretical and methodological foundations of enterprise asset management, to evaluate the effectiveness of the asset management system on the example of Zorya LLC.

Research methods. The following were used to solve the problems: the dialectical method of

scientific knowledge, the method of analysis and synthesis; method of comparison; economic and statistical methods.

Work results: *feasible classification of enterprise assets, according to individual classification features. The method of assessing the effectiveness of asset management, which involves the use of six consecutive epats, is generalized. In accordance with the proposed methodology, an integral assessment of the effectiveness of asset management was carried out using the Harrington scale.*

Field of application of results: *enterprise economy, finance, management, administration.*

Conclusions. *An effective asset structure plays an important role in ensuring financial stability and the ability of the enterprise to adapt to changes in the external environment. To achieve this goal, enterprises should carefully analyze and improve the structure of their assets based on specific strategic goals, risks, and resource constraints. The key areas of effective asset management at enterprises include: profit maximization, risk minimization, optimal use of resources, strategic planning, monitoring.*

Keywords: *assets, management, efficiency, anti-crisis activity, enterprise.*

Постановка проблеми. На тлі зростання конкуренції, швидкого розвитку технологій та глобалізації ефективно управління активами є вирішальною складовою стратегічного успіху підприємства.

У сучасному світі управління активами є ключовою складовою успішної роботи будь-якої організації, незалежно від її розміру та сфери, фінансової стратегії. В Україні набуває все більшої актуальності питання успішного управління активами у зв'язку зі зростанням конкуренції на ринку нестабільними, економічними умовами, легалізацією підприємницької діяльності, а також нестачею інвестиційних ресурсів для розвитку підприємств. Крім того, очікується зміна економічної ситуації, що вимагатиме від підприємств змінювати свої стратегії та підходи до управління активами. Реформування податкової системи, зміна правил гри на ринку, зростання вартості ресурсів та ін. може значно вплинути на фінансову стійкість компаній, що робить ефективно управління активами ще важливішим та необхіднішим.

Оптимальне розподілення та використання активів підприємства дозволяє досягти максимальної рентабельності та забезпечити фінансову стабільність. Ефективно управління активами дозволяє підприємствам розвивати конкурентні переваги через оптимізацію процесів та використання ресурсів. Ефективно управління активами підприємствам знижує ризики, пов'язані з можливими втратами активів, які можуть виникнути внаслідок неправильного розподілу або недостатнього контролю за ними.

Тому оцінка ефективності управління активами підприємства залишається вкрай актуальною в сучасних умовах економічної нестабільності та швидкозмінних ринкових умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значний внесок у дослідження проблем управління оборотними активами здійснили такі вчені, як М.Р. Ковбасюк, С.В. Калабухова, І.О. Бланк, І.Д. Лученок, А.М. Ковалева., Крамар І.Ю. та інші. У той же час існує ряд теоретичних і практичних питань, які досі залишаються невирішеними як на рівнях промисловості в цілому, так і на рівнях її окремих галузей.

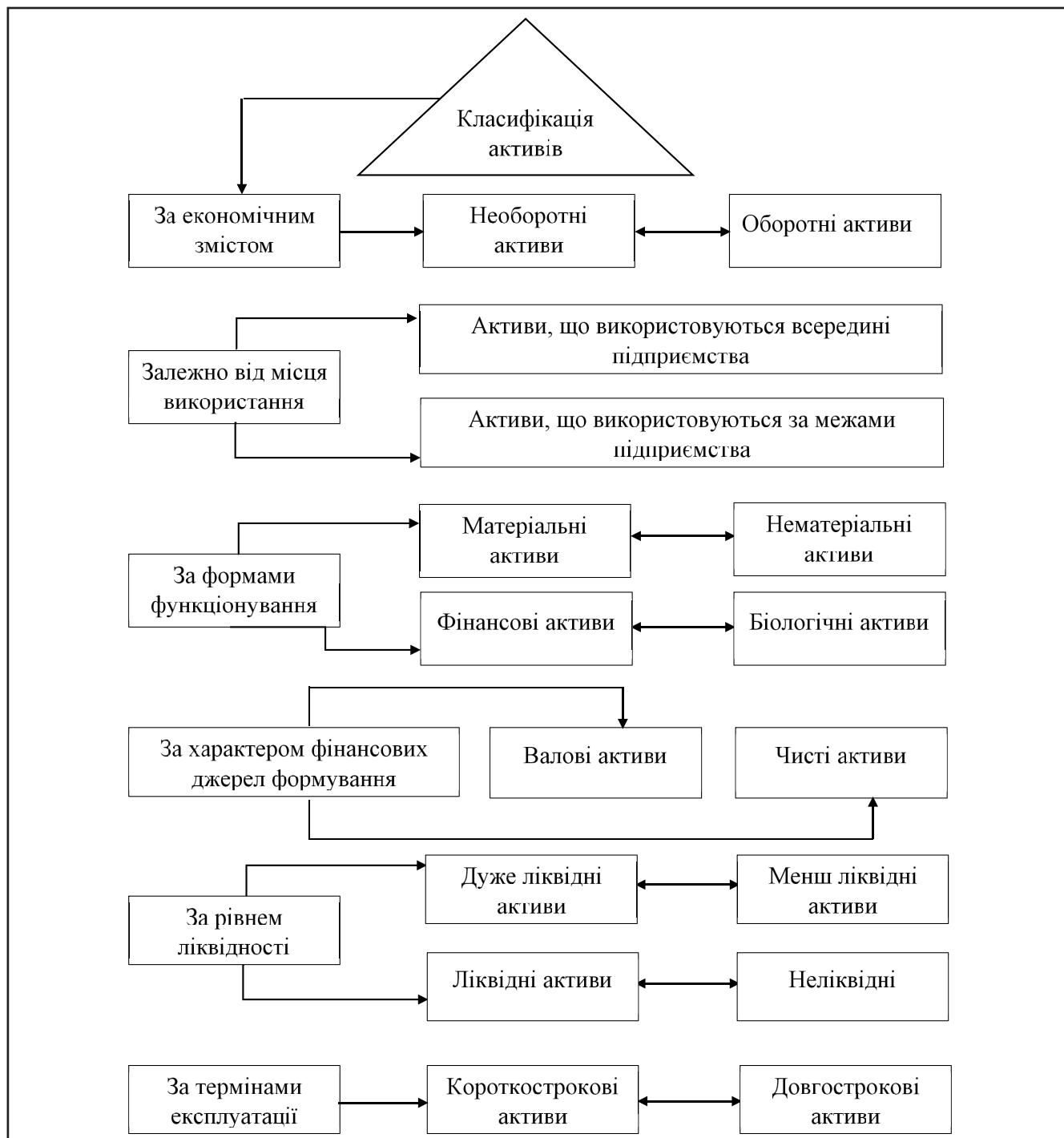
Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження сутності управління активами підприємства, інтегральна оцінка ефективності системи управління активами на прикладі ТОВ «Зоря»

Виклад основного матеріалу. Активи представляють сукупність ресурсів та власності, які компанія володіє та контролює з метою забезпечення своєї діяльності. Активи можуть бути різного виду, такі як грошові кошти, нерухомі та рухомі майна, обладнання, запаси, власний капітал та інші ресурси.

Активи виступають основою для виробництва товарів і послуг, здійснення операцій, отримання прибутку, розширення діяльності та забезпечення фінансової стабільності підприємства. Ефективно управління активами допомагає досягти цілей підприємства, забезпечити відповідну ліквідність та платоспроможність, оптимізувати витрати та збільшити рентабельність [1]

Класифікація активів підприємства – це систематичний підхід до групування та розподілу різних видів активів (майна) підприємства залежно від їх характеристик та функцій. Ця класифікація спрощує організацію та аналіз фінансової інформації, дозволяючи зрозуміти, як різні види активів впливають на діяльність та фінансовий стан підприємства [2, с.27].

Рисунок 1. Класифікація активів підприємства за основними ознаками

Джерело: побудовано автором за даними [3–6]

Головна мета класифікації активів:

1. Організація фінансової звітності. Розділення активів на різні групи допомагає упорядкувати та систематизувати фінансову звітність підприємства. Це полегшує процес складання звітів та їх подальший аналіз.

2. Аналіз та планування. Класифікація допомагає відстежувати та аналізувати динаміку різних груп активів.

Таким чином, класифікація активів підприємства є важливим інструментом для організації фінансової інформації, аналізу та управління.

Аналізуючи рис. 1. доцільно охарактеризувати кожен різновид активів за класифікаційною ознакою.

Оцінка результатів діяльності підприємства є однією з ключових складових системи управління і обґрунтування господарських рішень. Це є важли-

вим для інвесторів, кредиторів, державних органів управління та виробничих менеджерів [7, с.111].

Оцінка або прогнозування фінансової стійкості підприємства в умовах воєнного конфлікту представляє значну складність, оскільки сама війна створює форс-мажорні обставини. Ці обставини передбачають не лише зменшення активності підприємства, але і можливу повну зупинку його функціонування або навіть втрату майна та ресурсів назавжди. Форс-мажорні обставини відрізняються непередбачуваністю та неможливістю прогнозування, що ускладнює аналітичний процес [8].

Оцінювання ефективності використання активами підприємства є важливою складовою фінансового аналізу. Це необхідно для того, щоб зрозуміти, як ефективно підприємство використовує свої ресурси та як можна покращити його результативність.

Ефективне управління активами є однією з ключових складових фінансової стратегії підприємства, яка проводиться з метою максимізації прибутку. Аналіз ефективності здійснюється в логічному порядку і має шість етапів.

На першому етапі проводиться аналіз управління оборотних та необоротних активів на основі звітності підприємства. На цьому етапі доцільно проаналізувати ліквідність, рентабельність та фінансовий стан активів.

Другий етап передбачає розрахунок інтегрального показника ефективності управління за функцією Харрінгтона (формула (1)), як середню геометричну із залучених до аналізу відносних показників системи оцінювання [9, с.71]:

$$S = \sqrt[n]{A_1 \times A_2 \times A_3 \times \dots \times A_n} \quad (1)$$

Де: $A_1, A_2, A_3, \dots, A_n$ – показники, які рекомендується використовувати при здійсненні аналізу ефективності управління за кожною з підсистем показників.

Шкала Харрінгтона є інструментом, який використовується для оцінки рівня управління активами в організації. Вона має нормативні значення, які ґрунтуються на прийнятих стандартах та рекомендаціях у галузі управління активами.

У таблиці 1. наведені нормативні значення шкали Харрінгтона, вони базуються на визначених критеріях, які вказують на оптимальний рівень управління активами. Ці значення можуть бути визначені з урахуванням специфічних потреб та характеристик організації [10].

Нормативні значення на оптимальній шкалі бажаності Харрінгтона допомагають визначити ступінь прийнятності ефективності активів. Вони встановлюються на основі бізнес-стратегії цілей організації та вимог ринку. Нижче подано характеристику оптимальних нормативних значень на шкалі бажаності Харрінгтона:

Менше 0,5: незадовільне використання активів. Організація має серйозні проблеми з управлінням активами та досягненням цілей. Необхідний комплексний аналіз та перегляд стратегії управління активами.

Від 0,5 до 0,7: нестабільне використання активів. Організація стикається з проблемами ефективного використання активів та може втрачати конкурентний потенціал. Вимагається цілеспрямований аналіз та удосконалення управління активами.

Від 0,7 до 0,9: прийнятне використання активів. Організація досягає заданих цілей та задовольняє вимоги ринку. Присутня можливість оптимізації та покращення ефективності.

Від 0,9 до 1,0: дуже ефективно використання активів. Організація досягає високої продуктивності і максимальних користей від своїх активів. Можливість оптимізації дуже обмежена [10].

На третьому етапі аналізуються показники управління активами. Якщо результат показників ефективності управління задовольняє підприємство, то аналіз закінчується на цьому етапі. У випадку, якщо результат недостатній то переходимо до четвертого етапу.

На четвертому етапі проводиться аналіз причин недостатнього значення показників. Тобто,

Таблиця 1. Нормативні значення оптимальної шкали бажаності Харрінгтона

Градація інтенсивності якості	Оптимальна шкала
Дуже високий	0,90 – 1,00
Високий	0,70 – 0,89
Середній	0,50 – 0,69
Задовільний	0,47 – 0,49
Низький	0,39 – 0,46
Дуже низький	0,23 – 0,38
Незадовільний	0,00 – 0,22

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

визначаються чинники, які впливають на систему показників управління.

П'ятий етап – проведення діагностики та надання рекомендацій для покращення стану показників аналізу ефективності управління активами.

На шостому етапі здійснюється контроль за впровадженням рекомендацій.

Інтегральні показники управління активами підприємства є важливим інструментом для оцінки результативності та визначення ступеня використання ресурсів підприємства. Ці показники допомагають оцінити наскільки ефективно підприємство використовує свої активи для забезпечення прибутковості та стійкості. Загальна мета інтегральних показників ефективності управління активами полягає в тому, щоб визначити наскільки результативно підприємство використовує свої активи для досягнення стратегічних цілей і забезпечення стійкого розвитку.

При побудові інтегрального показника необхідно враховувати особливості цього показника і виконувати певні вимоги. Важливо враховувати, що інтегральний показник повинен бути зорієнтований на вирішення певної задачі або мети. Також слід враховувати що використовуються показники що відповідають даній задачі і є релевантними для її вирішення [11, с.177].

Інтегральний показник має базуватися на тих показниках, які дійсно важливі для вирішення мети. Відібрані показники повинні бути релевантними і відображати сутність аналізу. Проаналізуємо інтегральний показник ефективності управління активами (табл. 2).

Інтегральний показник необоротних активів зріс з 0,186 в 2018 році до 0,468 в 2022 році, що вказує на загальне покращення ефективності управління необоротними активами. Загальна динаміка цих показників свідчить про покращен-

Таблиця 2. Інтегральні показники ефективності управління активами підприємства ТОВ «Зоря» у 2018–2022 роках, за шкалою Харрінгтона

Умовні позначення	Показник	2018	2019	2020	2021	2022
Необоротні активи						
A1	Капіталомісткість	0,753	0,401	0,203	0,101	0,061
A2	Коефіцієнт зносу основних засобів	0,414	0,478	0,64	0,566	0,659
A3	Капіталовіддача	1,328	2,495	4,922	9,945	11,292
A4	Коефіцієнт придатності основних засобів	0,586	0,522	0,36	0,434	0,341
A5	Коефіцієнт оборотності основних засобів	1,328	2,493	4,920	9,942	11,289
A6	Рентабельність основних засобів	0,012	0,021	0,024	0,149	0,311
A7	Рівень ефективності використання основних засобів	0,002	0,002	0,002	0,005	0,009
Інтегральний показник ефективності управління необоротних активів		0,186	0,221	0,246	0,406	0,468
Оборотні активи						
A8	Коефіцієнт покриття	0,658	0,722	0,867	0,888	1,006
A9	Коефіцієнт забезпечення власними оборотними активами	0,888	0,907	0,921	0,919	0,88
A10	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	7,959	9,799	11,713	11,385	7,357
A11	Коефіцієнт оборотності оборотних активів	0,667	1,354	1,640	2,144	1,707
A12	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	0,398	0,726	1,004	1,738	1,194
A13	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	1,040	1,977	2,785	4,606	4,185
A14	Коефіцієнт оборотності запасів	34,054	5,209	4,345	12,72	14,803
A15	Середній термін обертання запасів	10,718	70,071	84,005	28,695	24,657
A16	Рентабельність оборотних активів	0,007	0,01	0,014	0,037	0,065
A17	Рентабельність реалізації продажів	0,009	0,009	0,010	0,023	0,046
A18	Коефіцієнт інкасації дебіторської заборгованості	1,042	0,510	0,416	0,242	0,289
Інтегральний показник ефективності оборотних активів		0,826	0,914	0,993	1,147	1,172
Показник ефективності управління активами		0,392	0,450	0,494	0,682	0,740

ня управління необоротними активами підприємства. Підприємство збільшило фондівіддачу, коефіцієнт оборотності та рентабельність основних засобів, що вказує на більш ефективне використання цих активів для створення прибутку. Проте, важливо враховувати інші показники, такі як капіталомісткість та коефіцієнт зносу, для забезпечення стійкого та оптимального управління необоротними активами.

Інтегральний показник ефективності управління оборотними активами також покращився з року в рік. Загальний ріст показника говорить про покращення управління короткостроковими активами підприємства. Це вказує на зменшення ризику недоліквідності, більш ефективне використання активів та здатність генерувати більше прибутку від обороту активів.

Інтегральний показник ефективності управління активами за шкалою Харрінгтона дозволяє оцінити ефективність управління компанії в цілому за рядом років. Чим вищий показник тим краще компанія управляє своїми активами. Як бачимо на рисунку 2, показники ефективності управління активами мають тенденцію до зростання, що є позитивним явищем та свідчить проте, що підприємство з кожним роком покращує свій механізм управління активами.

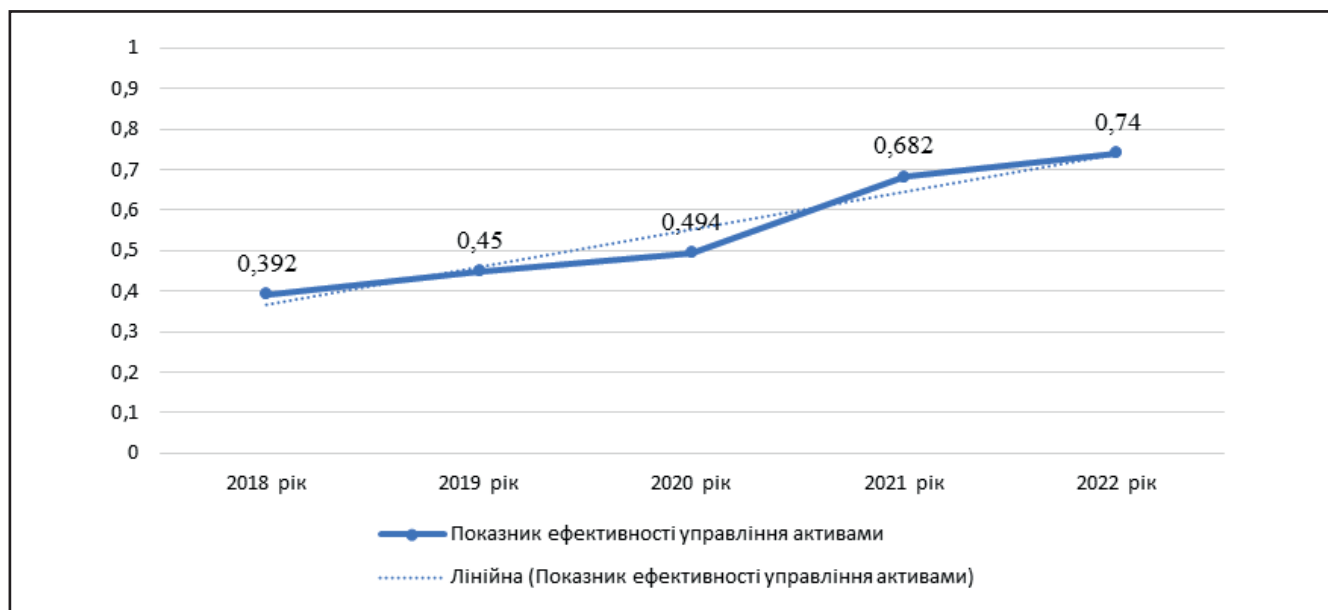
Аналізуючи динаміку показника на рисунку 2, за останні 5 років можна зробити наступні висновки: Протягом 2018–2019 років значення показника було на задовільному рівні, у 2020 році по-

казник становив 0,494, що є доволі прийнятним рівнем, тобто компанія значно покращила ефективність управління своїми активами. У 2021 році показник досяг значення 0,682 що свідчить про те, що компанія більш ефективно управляла своїми активами. У 2022 році показник досяг високого значення 0,740 що говорить про подальше покращення ефективності управління активами компанією. Зростання цього показника може бути наслідком різних факторів, таких як: оптимізація процесів та покращення стратегії управління активами, підвищення ефективності використання активів, зменшення ризику й заборгованості. Компанія розвивається і удосконалює свою діяльність, що позитивно відображається на її фінансовому стані та конкурентоспроможності на ринку.

Динаміка зростання цих значень показує покращення ефективності управління активами. Підприємство поступово підвищувало рівень управління активами з року в рік. Зокрема, за період з 2018 по 2022 рік значення показника зросло майже удвічі (приблизно на 89%). На підвищення рівня шкали Харрінгтона вказує те, що підприємство стає більш ефективним у використанні своїх активів, що є результатом оптимізації управління активами, підвищення рентабельності та зменшення втрат

Висновок

Компетентна оцінка управління активами підприємства виступає важливим фактором для забезпечення правильного функціонування її

Рисунку 2. Динаміка показників бажаності ефективності управління активами підприємства ТОВ «Зоря»

структури та успішного розвитку. Завдяки ретельному підбору керівного персоналу, аналізу фінансових звітів та належному розподілу ресурсів між активами, можна досягти підвищення продуктивності і прибутковості підприємства. Тому управління активами стає необхідною складовою частиною стратегії успішного розвитку будь-якої компанії. При оцінці ефективності управління активами підприємства можна виділити такі підходи: вартості активів, доходності активів, аналізу сектора та інтегральних показників.

Проаналізувавши динаміку інтегральних показників за Харрінгтоном, можна відзначити, що упродовж останніх років компанія значно покращила управління активами, що може сприяти позитивному впливу на її фінансові показники та конкурентоспроможність на ринку. Зростання рівня власного капіталу у вказаних роках є позитивним сигналом, що свідчить про стабільність та розвиток компанії. Значення резервного капіталу та нерозподіленого прибутку також зросли протягом цього періоду, що свідчить на збільшення фінансових ресурсів компанії. Для підтримки цього успіху, важливо, щоб компанія продовжувала інвестувати в розвиток та вдосконалення своїх управлінських практик і процесів, а також слідувала за змінами в індустрії та потребами клієнтів. Завдяки цьому підходу, компанія матиме можливість зберігати свою конкурентоспроможність та забезпечити сталість позитивних фінансових результатів у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Маринович О. О., Шухманн В. А. Основні стратегії фінансування оборотних активів підприємства. Ефективна економіка. 2019. № 1. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.1.150
2. Мордань Є.Ю., Сумченко А.О., Методичний підхід до побудови системи управління оборотними активами підприємства. Вісник СумДУ. Серія «Економіка». 2019. № 4. С. 24–34.
3. Вареник В. М. Євтушенко Я.С. Діагностичний аналіз ефективності управління активами підприємства. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2018. Вип. 1. С. 117–122.
4. Демченко Т.А. Економічна сутність оборотних активів та проблеми їх визнання і класифікації. Актуальні проблеми економіки. 2011. № 12 (126). С. 175–180.
5. Камінська І. М., Дорош В. Ю., Ковальчук А. Ю. Активи підприємства: морфологічний аналіз катего-

рії, склад та класифікація. Економічний форум. 2019. Вип. 3. С. 136–143.

6. Кремень О. І., Мосійчук Р. Л., Кремень В. М. Комплексний аналіз ефективності управління активами підприємства. БізнесІнформ. 2019. № 8. С. 202–210.

7. Хотомлянський О. Л., Знахуренко П. А. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства. Фінанси України. 2007. № 1. С. 111–117.

8. Костенко Ю. О., Короленко О.Б., Гузь М. М. Аналіз фінансової стійкості підприємства в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 43. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-77>

9. Квятковська Л.А., Воробйова Л. Д. Комплексний підхід до оцінки ефективності управління підприємством. Вісник Національного технічного університету «ХПІ». 2013. Вип. 50. С. 67–75.

10. Лютик Т. В. Функція бажаності Харрінгтона як інструмент інтегральної оцінки інноваційної та науково-технологічної складових економічного потенціалу. Історія науки і біографістика. 2016. Вип. 4.

11. Руцишин Н.М., Львівська К.А. Інтегральна оцінка ефективності функціонування торговельних підприємств та методи розрахунку інтегральних показників. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. 2007. Вип. 17. С. 176–180.

References

1. Marinovich O. O., Shuhmann V. A. [2019] *Osnovni strategiyi finansuvannya oborotnih aktiviv pidpriyemstva*. [The main strategies of financing current assets of the enterprise]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy]. 2019. Vol.1. [in Ukrainian].
2. Mordan Ye.Yu., Sumchenko A.O. [2019] *Metodichnij pidhid do pobudovi sistemi upravlinnya oborotnimi aktivami pidpriyemstva* [Methodical approach to building a system of management of current assets of the enterprise]. *Visnik SumDU. Seriya «Ekonomika»* [Bulletin of Sumy State University. «Economy» series.]. Vol. 4. [pp. 24–34]. [in Ukrainian].
3. Varenik V. M. Yevtushenko Ya.S. [2018] *Diagnostichnij analiz efekтивности upravlinnya aktivami pidpriyemstva* [Diagnostic analysis of the effectiveness of enterprise asset management]. *Shidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya* [Eastern Europe: Economy, Business and Management]. Vol. 1. [pp. 117–122]. [in Ukrainian].
4. Demchenko T.A. [2011] *Ekonomichna sutnist oborotnih aktiviv ta problemi yih viznannya i klasifikaciyi* [The economic essence of current assets and the prob-

lems of their recognition and classification]. Aktualni problemi ekonomiki [Actual problems of the economy]. Vol. 12 (126). [pp. 175–180]. [in Ukrainian].

5. Kaminska I. M., Dorosh V. Yu., Kovalchuk A. Yu. [2019] Aktivi pidpriyemstva: morfologichnij analiz kategorii, sklad ta klasifikaciya [Assets of the enterprise: morphological analysis of the category, composition and classification]. Ekonomichnij forum [Economic Forum]. Vol. 3. [pp. 136–143]. [in Ukrainian].

6. Kremen O. I., Mosijchuk R. L., Kremen V. M. [2019] Kompleksnij analiz efektnosti upravlinnya aktivami pidpriyemstva [Complex analysis of the effectiveness of enterprise asset management]. BiznesInform [BusinessInform]. Vol. 8. [pp. 202–210]. [in Ukrainian].

7. Hotomlyanskij O. L., Znahurenko P. A. [2007] Kompleksna ocinka finansovogo stanu pidpriyemstva [Comprehensive assessment of the financial state of the enterprise]. Finansi Ukrayini [Finances of Ukraine]. Vol. 1. [pp. 111–117]. [in Ukrainian].

8. Kostenko Yu. O., Korolenko O.B., Guz M. M. [2022] Analiz finansovoyi stijnosti pidpriyemstva v umovah voyennogo stanu [Analysis of the financial stability of the enterprise in the conditions of martial law]. Ekonomika ta suspilstvo [Economy and society.]. Vol. 43. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-77>. [in Ukrainian].

9. Kvyatkovska L.A., Vorobjova L. D. [2013] Kompleksnij pidhid do ocinki efektnosti upravlinnya pidpriyemstvom [A comprehensive approach to evaluating the effectiveness of enterprise management.]. Visnik Nacionalnogo tehnicnogo universitetu «HPI». [Bulletin of the National Technical University «KhPI»]. Vol. 50. [pp.67–75]. [in Ukrainian].

10. Lyutik T. V. [2016] Funkciya bazhanosti Harringtona yak instrument integralnoyi ocinki innovacijnoyi

ta naukovo–tehnologichnoyi skladovih ekonomichnogo potencialu [Harrington's desirability function as a tool for integral assessment of innovative and scientific and technological components of economic potential.]. Istoriya nauki i biografistika [History of science and biography]. Vol. 4. [pp. 76–83] [in Ukrainian].

11. Rushishin N.M., Lvivska K.A. [2007] Integralna ocinka efektnosti funkcionuvannya torgovelnih pidpriyemstv ta metodi rozrahunku integralnih pokaznikov [Integral assessment of the effectiveness of the functioning of trade enterprises and methods of calculating integral indicators]. Naukovij visnik Nacionalnogo lisotehnicnogo universitetu Ukrayini [Scientific bulletin of the National Forestry University of Ukraine.]. Vol.17. [pp. 176–180]. [in Ukrainian].

Дані про авторів

Тітенко Зоя Миколаївна,

к. е. н., доцент кафедри фінансів Національного університету біоресурсів і природокористування України
e-mail: zoyateslenko@ukr.net

Пасічний Віталій,

аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України
e-mail: vpassbch@ukr.net

Data about the authors

Zoia Titenko,

PhD in Economics, Associate Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
e-mail: zoyateslenko@ukr.net

Vitalii Pasichnyi,

PhD student of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
e-mail: vpassbch@ukr.net

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11043747>
ШАБРАНЬСЬКА Н. І.

Освіта як стратегічний фактор капіталізації трудового ресурсу України

Предметом дослідження є комплексний аналіз стратегічних завдань, зокрема національного завдання 4.4. «Підвищити якість вищої освіти та забезпечити її тісний зв'язок з наукою, сприяти формуванню в країні міст освіти та науки» в сфері освіти, для побудови прогнозів на 2023–2030 рр. з метою досягнення Україною Цілей сталого розвитку (ЦСР).

Мета дослідження – проаналізувати національні завдання 4.4 «Підвищити якість вищої освіти та забезпечити її тісний зв'язок з наукою, сприяти формуванню в країні міст освіти та науки» в сфері освіти, що потребують наукової, технологічної та інноваційної підтримки.

Методи дослідження. Порівняльний аналіз, логіко-структурний, аналітичний та системний.

Результати роботи. Сформовані пропозиції мають перспективу використання при доопрацюванні стратегічних програмних документів післявоєнного розвитку вищої освіти з метою досягнення ЦСР, зокрема, цілі № 4 «Якісна освіта» та її національного завдання 4.4 «Підвищити якість вищої освіти та забезпечити її тісний зв'язок з наукою, сприяти формуванню в країні міст освіти та науки», що має забезпечити прискорений розвиток людського капіталу країни у післявоєнний середньостроковий (до 2027 р.) та довгостроковий період (до 2033 р.).

Галузь застосування результатів. Економіка та управління національним господарством, методи і механізми регулювання економічних процесів та їх ефективність.

Висновки. Втрата частини людського капіталу у воєнний період мають бути швидко компенсовані зростанням його якості за рахунок нових освітніх технологій передачі знань, в тому числі пріоритетних цифрових та дистанційних. Пріоритетними напрямками у післявоєнний середньостроковий (до 2027 р.) та довгостроковий період (до 2033 р.) є: модернізація матеріально-технічної та інформаційно-методичної бази ЗВО; впровадження інноваційних технологій доведення знань до їх споживачів на основі цифровізації освітніх послуг; стабільне фінансування діяльності ЗВО на поєднанні державного (6 % ВВП) та недержавного фінансування (до 50 відсотків всіх витрат ЗВО); організація, фінансування, комерціалізація науково-дослідної діяльності базових кафедр ЗВО, комерціалізація проектних розробок і перехід на ринкову окупність витрат; стимулювання інноваційних технологій високого професійного рівня викладачів через належну оплату праці та престиж освітньої діяльності.

Ключові слова: ринок освітніх послуг, вища освіта, війна, ринок праці, еміграція, безпека, державні видатки, мобілізація.

Education as a strategic factor of capitalization of labor resources of Ukraine

The subject of the research is a comprehensive analysis of strategic tasks, in particular national task 4.4. «Increase the quality of higher education and ensure its close connection with science, promote the formation of cities of education and science in the country» in the field of education, to build forecasts for 2023–2030 in order to achieve Ukraine's Sustainable Development Goals (SDGs).

The purpose of the study is to analyze national tasks 4.4 «To improve the quality of higher education and ensure its close connection with science, to promote the formation of cities of education and science in the country» in the field of education, which require scientific, technological and innovative support.

Research methods. Comparative, logical–structural, analytical and systemic analysis.

Work results. The formed proposals have the prospect of being used in the finalization of strategic program documents for the post-war development of higher education with the aim of achieving the Central Development Goals, in particular, goal No. 4 «Quality education» and its national task 4.4 «To improve the quality of higher education and ensure its close connection with science, promote the formation in the country of cities of education and science», which should ensure the accelerated development of the country's human capital in the post-war medium-term (until 2027) and long-term (until 2033) period.

Conclusions. The loss of part of the human capital during the war period should be quickly compensated by the growth of its quality due to new educational technologies of knowledge transfer, including priority digital and distance ones. The priority areas in the post-war medium-term (until 2027) and long-term (until 2033) period are: modernization of the material and technical and informational and methodological base of the Higher Education and Training Center; introduction of innovative technologies for bringing knowledge to their consumers based on digitalization of educational services; stable financing of higher educational institutions based on a combination of state (6% of GDP) and non-state funding (up to 50 percent of all higher education expenses); organization, financing, commercialization of scientific and research activities of basic departments of higher education institutions, commercialization of design developments and transition to market cost recovery; stimulation of innovative technologies of high professional level of teachers due to proper remuneration and prestige of educational activity.

Keywords: market of educational services, Higher Education, war, labor market, emigration, security, state expenditures, mobilization.

Постановка проблеми. Значні людські, матеріальні та фінансові втрати у 2022–2024 рр. потребують активної економічної політики соціально-економічного відновлення України швидкими темпами. Обмеженість часу та фінансових ресурсів потребує відбору найбільш ефективного його розподілу і використання для швидкої модернізації економіки і виходу на суттєво кращі позиції по основним показникам-індикаторам економічного протистояння з росією. Людський капітал при цьому має багато ризиків щодо кількісних параметрів у післявоєнний період, але його якість може і має бути добре керованим національним ресурсом. Головний вплив на продуктивність людського капіталу відбувається через освіту, особливо через середню та вищу.

Вдосконалення сфери освіти в сучасних кризових умовах України потребує модернізації на інноваційних засадах, пошуку ефективних шляхів підвищення якості освітнього процесу, приведення її у відповідність до сучасних і майбутніх потреб людини, суспільства, економіки, забезпечення інноваційних трансформацій та цифровізації. [1].

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питання підвищення якості освіти за допомогою наукової, технологічної та інноваційної підтримки для розвитку основних сфер вітчизняної економіки та сфери освіти, зокрема, є особливо актуальним для України в контексті підготовки проекту нових пріоритетних напрямів науково-технологічного розвитку на період 2025–2035 рр., які базуватимуться на поло-

женнях, викладених в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна, 2017»[2].

Значний внесок у дослідження проблем розвитку інноваційної діяльності в сфері освіти зробили такі вітчизняні науковці, як: Н. Андрєєва, О. Балацький, С. Ілляшенко, Л. Мельник, В. Паламарчук, О. Прокопенко, О. Садченко, В. Степанов, С. Харічков, М. Хвесик, Є. Хлобистов та ін

Метою статті є комплексний аналіз національного завдання 4.4 «Підвищити якість вищої освіти та забезпечити її тісний зв'язок з наукою, сприяти формуванню в країні міст освіти та науки» в сфері якісної освіти через науково–методичні, інформаційно–технологічні, інвестиційно обґрунтовані та фінансово забезпечені інновації.

Виклад основного матеріалу. Освіта є вершиною освітньої системи країни, яка має давати кінцевий ефект суспільно–економічного прогресу. У закладах вищої освіти зайнята більшість наукових кадрів (70 % наявних в Україні кандидатів і докторів наук), в університетах накопичена значна матеріальна база, щорічне фінансування перевищує 40 млрд. грн. Але, загалом, мережа ЗВО подрібнена, надмірно дубльована, ресурсно–дефіцитна, недостатньо орієнтована на кінцевий результат досягнення максимальної зайнятості випускників, та продуктивності їх праці. На даному етапі стратегія розвитку вищої освіти в Україні має полягати в укрупненні ЗВО на основі відбору найбільш потужних і розвинутих університетів і консолідації в них фінансових та кадрових ресурсів [3].

Вища освіта дає людині суттєві переваги на ринку праці. В країнах ОЕСР у 2021 р. середній рівень безробіття серед осіб із вищою освітою становив 4%, порівняно з 6% для осіб із повною середньою освітою та 11% з незакінченою середньою освітою. Працівники з вищою освітою, які працюють повний робочий день, заробляють у середньому приблизно на 50% більше, ніж працівники з середньою освітою.

Капіталізація вищої освіти здійснюється через ринок праці і попит на фахівців, які володіють сучасними компетенціями аналізу, проведення досліджень та впровадження інновацій у сфері своєї спеціальності. Має працювати інформаційний зв'язок між ЗВО та випускниками щодо адекватності знань практичним потребам економіки, оцінки якості здобутої освіти для продуктивної праці та кар'єри людини.

Освітні форми, методи та технології освіти та праці людини постійно змінюються у бік використання цифрових технологій. Розвиваються освітні цифрові платформи та формати цифрового спілкування. Серед них: eLearning (Електронне навчання); Video–Assisted Learning (Навчання за допомогою відео), Blockchain Technology (Технологія блокчейн), Big Data Will Get Bigger (Великі дані стануть більшими), Artificial Intelligence (AI) (Штучний інтелект), Learning Analytics (Аналітика навчання), Gamification (Гейміфікація), Immersive Learning With VR And AR (Іммерсивне навчання за допомогою VR та AR), STEAM, Social Media In Learning (Соціальні медіа у навчанні). Цифровізація дала поштовх дистанційній освіті та явищу цифрового університету як центру реалізації навчальних програм нового часу [1].

На розвиток цифрового навчання, створення електронних освітніх ресурсів і формування цифрових компетентностей учасників освітнього процесу спрямовані положення про Національну освітню електронну платформу (2018 р.), про електронний підручник (2018 р.), про електронні освітні ресурси (2019 р.), Концепція розвитку природничо–математичної освіти (STEM–освіти) (2020 р.), Опис рамок цифрових компетентностей громадян України (2021 р.). До формування й розвитку цифрової грамотності населення крім Міністерства освіти та науки (МОН) долучилися Міністерство цифрової трансформації України (проект «Дія. Цифрова освіта»), Міністерство соціальної політики України та численні громадські організації [1].

Військові дії та загрози життю учнів та студентів дали новий поштовх технологіям дистанційного навчання. МОН розгорнуло залучення міжнародних партнерів, українських організацій та представників бізнес–сектору до підтримки цифрової освіти в Україні. Серед головних партнерів, які ефективно підставили своє цифрове плече є: ЮНІСЕФ, War Child, Klett Publishers, Save the Children, EU4DigitalUA, Coursera, Udemy, edX, Міжнародний фонд «Відродження», Tech ToTheRescue, ЮНЕСКО, DECIDE, Google, Microsoft, SpaceX, HP, LEGO, SpaceX і багато локальних партнерів [4, 5].

Програма трансформації «Освіта 4.0: український світанок», презентована в грудні 2022 р., передбачає досягнення чотирьох ключових цілей: перетворення навчання впродовж життя та мобільності на повсякденну реальність; підвищення якості та ефективності освіти і підготовки;

утвердження справедливості, соціальної згуртованості та активного громадянства; сприяння креативності та інноваціям включно з підприємництвом на усіх рівнях освіти.

Ще один освітній тренд – Computer Science. У нашій системі освіти має бути переглянута те, що саме вивчається на уроках інформатики та скільки годин на це виділяється. У грудні 2023 р. в Києві відкрили перший приватний IT-університет SET University (Science, Entrepreneurship, Technology). Студенти отримали можливість працювати з реальними кейсами IT-компаній, реалізовувати ідеї та запускати власні стартапи, які зможуть презентувати інвесторам. Загальний обсяг ринку освітніх технологій у світі 2020 року оцінюється у \$89,49 млрд. За оцінками експертів, щороку він зростатиме на 15–17% [1].

Показники, характер і динаміка процесів в освіті у найближчій перспективі будуть змінюватись через матеріальні, фінансові та людські втрати, які несе країна в цілому і українська вища освіта зокрема в результаті війни. Але головними трендами і в поточному, і в післявоєнному періоді залишаться:

1. Орієнтація освіти на потреби ринку праці, збалансованість вищої та середньої професійної освіти, практична орієнтація на сучасні потреби бізнесу.

2. Цифровізація освітніх технологій, використання інтерактивних панелей, планшетів та цифрових лабораторій, що набувають все більшого розповсюдження вже зараз, гаджети віртуальної та доповненої реальності для представлення нових форм знань.

3. Залучення закладів освіти до наукової, проектно-конструкторської та інноваційної діяльності для потреб «практичної» економіки, підприємств реального сектору, особливо виробників продукції військового призначення.

4. Орієнтація освіти на нові технології та розробки інноваційних рішень, закріплення інновацій в системі компетентностей та цінностей випускників, переорієнтація вищої освіти на пріоритетність технічних спеціальностей.

В освіті має значення склад викладачів та наставників, які безпосередньо трансформують теоретичні знання у практичний інноваційний потенціал молодого фахівця. За даними Держстату [6], у 2021 році у закладах вищої освіти (ЗВО) викладали 134,7 тис. фахівців, серед них — 45 % кандидатів наук чи докторів філософії і 12,4 % докторів наук, 31 % доцентів і 9,5 % професорів.

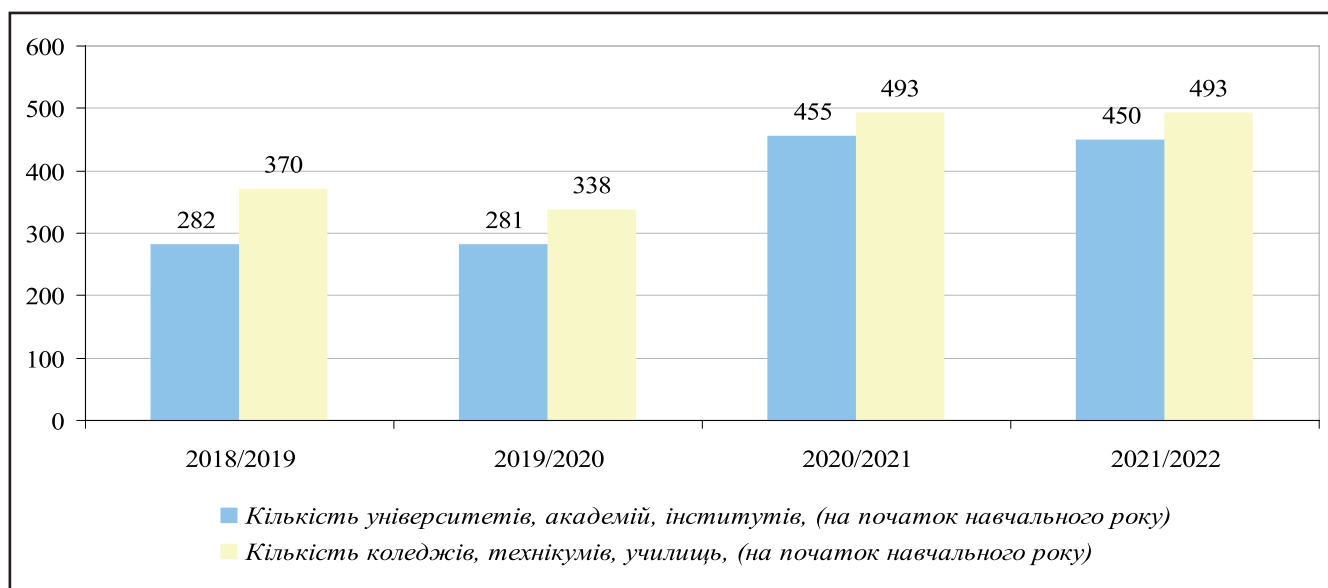
Поточні умови військових дій на території України вносять певні зміни у стратегічні завдання розглянутих напрямів. Заплановані у довоєнний час програмні кроки мають корегуватися через зміну умов реалізації та поточної кризової ситуації в Україні.

В регіональному розрізі пошкодження освітніх закладів стосуються закладів в 10 областях, найбільше пошкоджень зазнали ЗВО в Харківській (21) і Донецькій (6) областях (разом 58,7 % загальної кількості пошкоджених ЗВО). За часткою пошкоджених ЗВО в конкретному регіоні найбільших втрат зазнали Чернігівщина (66,7 % загальної кількості університетів, інститутів та академій різних форм власності в області), Харківщина (47,8 %), Миколаївщина (37,5 %), Донеччина (33,3 %), Запорізька область (21,4 %) [7]. Для безпеки було переміщено (з урахуванням першої хвилі переміщення у 2014 р.) 29 закладів вищої освіти державної, комунальної й приватної форм власності та їх 64 відокремлених структурних підрозділів [8].

Процес формування системи ЗВО за три передвоєнні роки (2018–2021 рр.), ілюструється рис. 1. Відмічено зростання кількості закладів в порівнянні 2021 р. до 2018 р. в 1,5 разів за групою університетів, академій, інститутів та в 1,36 рази за групою коледжів, технікумів, училищ (рис. 1).

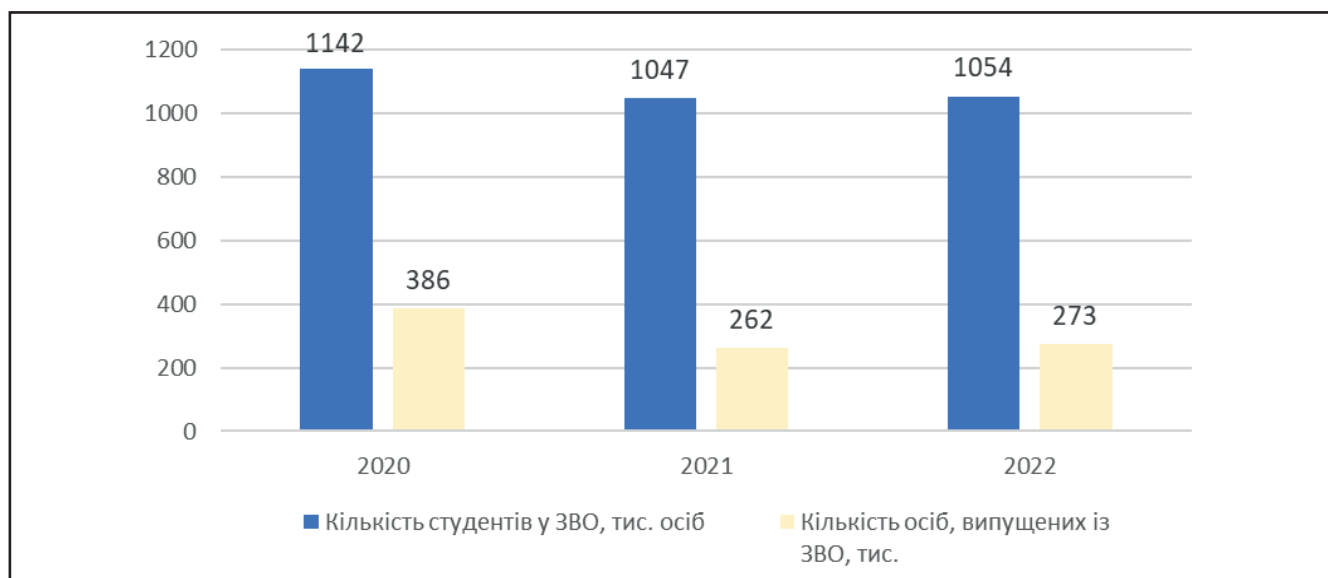
Загальна чисельність здобувачів вищої освіти у передвоєнному 2021 році складала 1047 тис. осіб, а тенденція до скорочення в останні три роки наведена на рис. 2. Треба відмітити, що щорічний випуск фахівців з вищою освітою до всіх зайнятих у 2021 році складав 1,7 відсотка, а до чисельності наявних в економічній діяльності штатних працівників підприємств – 3,7 відсотка. Для очікуваного інноваційного прориву у післявоєнній українській економіці такого притоку нових кадрів буде недостатньо. Треба враховувати і те, що частка дійсно якісних кадрів з вищою освітою значно менша за 100 відсотків випускників університетів.

Для реалізації завдань стратегії розвитку України у сферах освіти, дуже важливим є фінансовий ресурс, який забезпечує стабільне виконання поставлених до 2030 року завдань. Він має два рівня внутрішнього забезпечення: це бюджетні кошти та власні кошти підприємств та установ, які виділяються для проведення наукових та проектних розробок, оновлення основних засобів, інвестиції у модернізацію технологій. Зовнішнє фінансування забезпечується надходженням іноземних грантів та коштів міжнародних фінан-

Рисунк 1. Кількість закладів ЗВО у 2018–2022 рр. в Україні, од.

Джерело: розроблено автором на основі даних Держстату.

Рисунк 2. Чисельність здобувачів вищої освіти у ЗВО за 2020–2022 рр.

Джерело: розроблено автором на основі даних Держстату.

сових організацій, які сприяють стратегічним цілям України в руслі планів ООН для світового розвитку у соціально–гуманітарній сфері. Головне джерело, звісно, – це державний бюджет, який формується щорічно та затверджується відповідним законом. Моніторинг реалізації пріоритетних напрямів науково–технічної та інноваційної діяльності наукових установ та ЗВО України здійснюється Держстатом (на основі звітності) та УкрІНТЕІ (методом опитування учасників). Наявність фінансового ресурсу (його достатність для запланованих стратегічних цілей та якість управління витратами) забезпечує досягнення

запланованих індикаторів відповідних стратегічних цілей. Він, також, через систему оплати праці сприяє формуванню кадрового наукового складу та людського капіталу у сфері освіти, охорони праці та інформування населення [9].

Витрати на освіту в Україні у передвоєнний період стабілізувалися на рівні 5,9 – 6,0 % валового внутрішнього продукту (ВВП) у 2018–2019 рр. і зменшились до 5,7 % у 2021 р. і 5,6 % у 2022 р. Умовний «норматив» у 6 відсотків можна вважати певною нижньою межею для участі держави у збереженні свого людського капіталу.

На рис.3 наведено зростаючий тренд середньорічних витрат ЗВО на одного здобувача вищої освіти, що свідчить про цілком позитивну довоєнну тенденцію фінансування вищої освіти з боку держави. Якщо обсяги поточних витрат на освітній процес можна вважати мінімально достатніми з урахуванням кризових умов в Україні, то суттєве зменшення капітальних інвестицій в освіту у 2020–2021 рр. (на щорічні 46 та 19 відсотків, відповідно) є негативним трендом. В результаті річні інвестиції в освіту за чотири передвоєнні роки зменшилися на 38 відсотка.

ЦСР в Україні являються частиною державних стратегій і програмних документів, тобто 145 стратегічних і програмних документів підготовлено відповідно Цілям сталого розвитку.

Існує близько 100 урядових стратегій і майже 1000 планів дій чи галузевих планів розвитку відповідних сфер державного регулювання, з них:

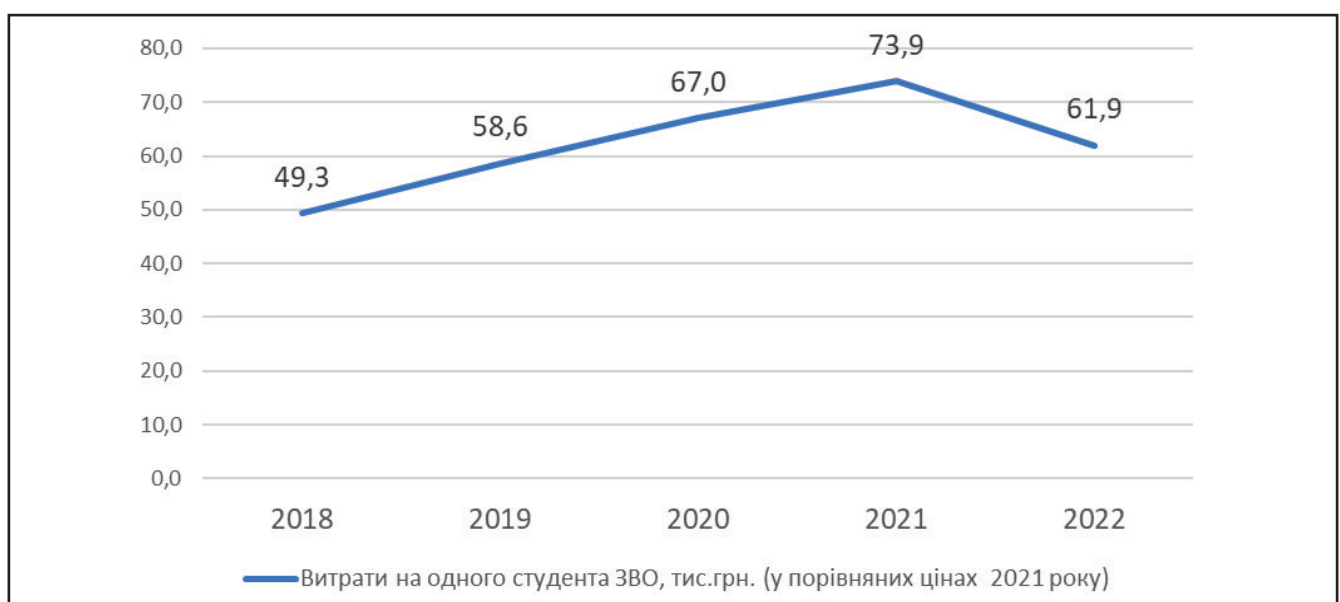
- Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки (розпорядження КМУ від 5 серпня 2020 року № 695);
- Стратегія реформування системи публічних закупівель («дорожня карта») (розпорядження КМУ від 24 лютого 2016 року № 175-р);
- Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2031 рр. (Затверджено постановою КМУ від 23 лютого 2022р. № 286-р);
- Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року (розпорядження КМУ від 10 липня 2019 року № 526-р).

Діючі стратегії розвитку та терміни їх виконання готувалися різними складами КМ України; також, найбільшою проблемою є те, що в їх основі немає єдиного стратегічного програмного документа щодо розвитку України. Стратегічні документи були ухвалені в різні роки і враховують різні завдання для діяльності державних органів. А зараз ще і реалії втрат від воєнних дій потребують корекції стратегій розвитку України.

Облік завдань ЦСР–2030 у програмних документах є лише необхідним, але не достатнім кроком для досягнення ЦСР. Натомість, важливо забезпечити здійснення моніторингу реалізації завдань стратегічних і програмних документів щодо досягнення поставлених цілей і оперативно реагувати на їх невчасне виконання, або на проблеми з фінансуванням.

Здатність до навчання протягом життя стає умовою орієнтації людини у швидкозмінних процесах, умовою її адаптації та використання сучасних можливостей до праці, самореалізації, належних доходів та рівня життя. Система безперервної освіти створює умови для розвитку професійного інтелекту, готує до взаємодії з динамічним ринком праці і знаходженням свого місця на ньому.

Потенціал вищої освіти України не використовується повною мірою суспільством і економікою. Освітні процеси реалізуються в конкретних соціально-економічних, політичних та військових умовах, які генерують проблеми та ризики для розвитку країни. Серед проблем вищої освіти залишаються:

Рисунк. 3. Витрати на підготовку одного студента ЗВО (у порівняних цінах 2021 року).

Джерело: розроблено автором на основі даних Держстату.

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

- недостатня узгодженість компетенцій, отриманих студентами у ЗВО, з реальними потребами робочих місць на ринку праці, слабка практична спрямованість підготовки фахівців у закладах вищої освіти;

- недостатня матеріально–технічна база ЗВО, особливо технічної спеціалізації, низька забезпеченість системи освіти цифровою інфраструктурою, неналежна підготовка студентів та викладачів для сучасних цифрових технологій;

- недостатнє методичне та інформаційно–технічне опрацювання (з різних причин та на різних рівнях) інноваційних дистанційних технологій навчання;

- недостатній рівень та нестабільність фінансування закладів вищої освіти;

- незбалансованість чисельності підготовки фахівців з вищою та середньою професійною підготовкою з урахуванням реальної потреби ринку праці;

- потенційні обсяги та вже існуючі масштабні руйнування освітньої інфраструктури: пошкодження приміщень закладів освіти, навчально–виробничих баз практики;

- вимушене масштабне переміщення учасників освітнього процесу в межах України та за кордон (втрата контингенту здобувачів освіти, педагогічного й викладацького складу);

- зростання внаслідок військових дій чисельності дітей, що потребують підтримки в освітньому процесі (поранення, психологічні травми, стали жертвами насильства або його свідками).

Висновки

При очевидному факті післявоєнної кількісної втрати людського капіталу єдиним шляхом для України стає його на порядок більш висока якість за рахунок нових освітніх технологій передачі знань, в тому числі пріоритетних цифрових та дистанційних.

Має розвиватися стратегічне планування (коригування програмного змісту діючих стратегій) та проблемно–орієнтований менеджмент сфери освіти в наступних напрямках:

- модернізація матеріально–технічної та лабораторної бази, інформаційного забезпечення, ЗВО до рівня європейських університетських стандартів;

- впровадження інноваційних технологій доведення знань до їх споживачів на основі цифровізації освітніх послуг, підготовка до нового рівня цифровізації вищої освіти як з боку ЗВО, так і з боку спроможності споживачів освітніх послуг;

- стабільне (незалежно від воєнних та післявоєнних умов в країні) фінансування діяльності ЗВО на поєднанні державного (до 6 відсотків ВВП) та недержавного фінансування (до 50 відсотків всіх витрат ЗВО);

- розвиток науково–дослідної діяльності ЗВО, належне її фінансування через бюджетні та корпоративні джерела, увага до рівня впровадження дослідницьких розробок у практику економічної діяльності, комерціалізація результатів проєктних розробок фахівців ЗВО і перехід на окупність витрат (за 4 післявоєнні роки);

- досягнення високої якості освіти на основі більш якісного кадрового менеджменту, формування нового професійного рівня викладачів через належну оплату праці та престиж викладацької діяльності;

- протидія відтоку кращих студентів і викладачів до закордонних університетів, мотивація національних кадрів до наукового пошуку, інновацій, впровадження нових методів і підходів у викладанні.

Ці тренди мають реалізовуватися разом з розвитком інклюзивної освіти, врахуванням освітніх проблем людей з особливими потребами, що особливо актуально після війни. Це є перспективним завданням дорожньої карти розвитку людського капіталу країни у післявоєнний середньостроковий (до 2027 р.) та довгостроковий період (до 2033 р.).

А головний чинник успіху – належне стабільне фінансування освіти, яке має поєднувати бюджетні, приватні та корпоративні форми. Бізнес (для своєї ж користі) має стати партнером держави у досягненні стратегічної мети ефективного використання людського ресурсу за рахунок якісної ринковоорієнтованої освіти для опанування високотехнологічних робочих місць в цивільній та воєнній сферах бізнесу. Це життєво потрібно і для економіки, і для оборони.

Список використаних джерел

1. Шабранська Н.І. Стратегія розвитку цифрової освіти в умовах воєнного та післявоєнного періоду//Integration of Education, Science and Business in Modern Environment: Winter Debates: Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Internet Conference, February 8–9, 2024. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, p. 220–223.

2. Цілі сталого розвитку: Національна доповідь, 2017. URL: <https://www.zoda.gov.ua/article/2353/natsionalna-dopovid-tsili-stalogo-rozvitku-ukrajina.html>

3. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І.Луговий (заст. голови), О.М.Топузov (заст. голови)]; за заг. ред. В.Г.Кременя. — Київ : КОНВІ ПРИНТ, 2021. — 384 с. — Бібліогр.: с. 21. — (До 30-річчя незалежності України). DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>

4. Інформаційно-аналітична довідка Про хід виконання прикладної науково-дослідної роботи «Дослідження модернізації структури і змісту вищої освіти у контексті імплементації Закону України «Про вищу освіту» (№ державної реєстрації О117U000235) за 2016–2022 роки. // <https://drive.google.com/file/d/1tf35rV1NCOW2g56xUgTGqPe2rk9MTbQP/view>

5. Освіта України в умовах воєнного стану інформаційно-аналітичний збірник / <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpnevakonferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analitic.zbirnOsvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>

6. Державна служба статистики. Освіта. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Освіта України в умовах воєнного стану інформаційно-аналітичний збірник / <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analitic.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>

8. Мельник С. Рекомендації переміщенням університетам щодо адаптації підготовки кадрів до вимог роботодавців та регіональних ринків праці на нових територіях розміщення. URL: <https://smelnikukr.com/%d0%b7%d0% b0%d0%b3%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d1%96-%d0%bc%d0%b0% d1%82%d0%b5%d1%80%d1%96%d0%b0%d0%bb%d0%b8/>.

9. Шабранська Н. І. Аналіз найбільш перспективних технологічних напрямів у сфері освіти з використанням інструментів платформ Web of Science та Derwent Innovation / Н. І. Шабранська // Формування ринкових відносин в Україні. — 2021. — № 6. — С. 18–29. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2021_6_4

References

1. Shabrans'ka N.I. Stratehiya rozvytku tsyvrovoyi osvity v umovakh voyennoho ta pislyavoyennoho periodu // Integration of Education, Science and Business in Modern Environment: Winter Debates: Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Internet Conference, February 8–9, 2024. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, p. 220–223.

2. Tsili staloho rozvytku: Natsional'na dopovid', 201 URL: <https://www.zoda.gov.ua/article/2353/natsionalna-dopovid-tsili-stalogo-rozvytku-ukrajina.html>

3. Natsional'na dopovid' pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukrayini: monohrafiya / Nats. akad. ped. nauk Ukrayiny; [redkol.: V. H. Kremen' (holova), V. I.Luhovyy(zast. holovy), O.M.Topuzov (zast. holovy)]; zazah.red. V.H.Kremeny. — Kyiv : KONVI PRINT, 2021. — 384 s. — Bibliogr.: s. 21. — (Do 30-richchya nezalezhnosti Ukrayiny). DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>

4. Informatsiyno-analitchna dovidka Pro khid vykonannya prykladnoyi naukovo-doslidnoyi roboty «Doslidzhennya modernizatsiyi struktury i zmistu vyshchoyi osvity u konteksti implementatsiyi Zakonu Ukrayiny «Pro vyshchu osvitu» (№ derzhavnoyi reyestratsiyi O117U000235) za 2016–2022 roky. // <https://drive.google.com/file/d/1tf35rV1NCOW2g56xUgTGqPe2rk9MTbQP/view>

5. Osvita Ukrayiny v umovakh voyennoho stanu informatsiyno-analitchnyy zbirnyk / <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpnevakonferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analitic.zbirnOsvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>

5. Natsional'na dopovid' pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukrayini: monohrafiya / Nats. akad. ped. nauk Ukrayiny; [redkol.: V. H. Kremen' (holova), V. I.Luhovyy(zast. holovy), O.M.Topuzov (zast. holovy)]; zazah.red. V.H.Kremeny. — Kyiv : KONVI PRINT, 2021. — 384 s. — Bibliogr.: s. 21. — (Do 30-richchya nezalezhnosti Ukrayiny). DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>

6. Derzhavna sluzhba statystyky. Osvita. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Osvita Ukrayiny v umovakh voyennoho stanu informatsiyno-analitchnyy zbirnyk / <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analitic.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>

8. Mel'nyk S. Rekomendatsiyi peremishchenym universytetam shchodo adaptatsiyi pidhotovky kadriv do vymoh robotodavtsiv ta rehional'nykh rynkiv pratsi na novykh terytoriyakh rozmishchennya. URL: <https://smelnikukr.com/%d0%b7%d0% b0%d0%b3%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d1%96-%d0%bc%d0%b0% d1%82%d0%b5%d1%80%d1%96%d0%b0%d0%bb%d0%b8/>.

9. Shabrans'ka N. I. Analiz naybil'sh perspektyvnykh tekhnolohichnykh napryamiv u sferi osvity z vykorystanniam instrumentiv platform Web of Science ta Derwent Innovation / N. I. Shabrans'ka // Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini. — 2021. — № 6. — С. 18–29 — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2021_6_4

Дані про автора

Шабранська Наталія Ігорівна,

к. е. н., с.н.с. ДНУ Український інститут науково–тех–
нічної експертизи та інформації”

e-mail: tasha.stanker@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7731-281X

Data about the author

Natalia Shabranska,

PhD in Economics, Senior Researcher of State Institu–
tion Ukrainian Institute of Scientific and Technical Exper–
tise and Information

e-mail: tasha.stanker@gmail.com

ЗМІСТ

Макроекономічні аспекти сучасної економіки

КОРНЄЄВ В. В. Державне стимулювання фінансових технологій і модернізація грошового обігу.....	5
МАРИНІНА С.В. Технологічний потенціал як складова впровадження модернізації економіки України.....	13
ГУЖВА І. Ю., ІВАНОВ Є. І. Відповідність зовнішньоторговельної політики України критеріям інтеграції в глобальні ланцюги створення вартості	22

Інноваційно–інвестиційна політика

КОЛОДІЙЧУК А. В. Диверсифікація ризиків впровадження інформаційно–комунікаційних технологій.....	29
--	----

Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності

КАЛІНЧИК М. В. МОГИЛЬНИЙ О. М., МАТВИЄНКО А. П. Другий етап відкриття ринку селянських земель в Україні: наслідки для сталого розвитку аграрного виробництва і сільських територій.....	34
СТУДІНСЬКА Г. Я. Автентичність як фактор розвитку аграрної сфери України.....	44
ШТАНГРЕТ А. М., СПІЛЬНИК М. А., САМОЙЛОВ О. К., РЕПА Я. В. Ризик–орієнтоване управління підприємством: безпекові аспекти.....	53
ЧУКАЄВА І. К. Зберігання мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів: міжнародний досвід для України.....	59
ЛАЛАКУЛИЧ М. Ю., ЮГАС Е. Ф., СИМОЧКО М. І. Вплив управлінських технологій на формування системи бухгалтерського обліку в контексті стратегічного управління підприємством.....	65
БАТАЖОК С. Г. Інструменти фінансового забезпечення розвитку аграрного сектору економіки України.....	69
МИХАЙЛОВ А. П., ПОПРОЗМАН О. І., ОПАНАСЕНКО О. М. Управління ціновою політикою підприємства.....	81
ПЕТРИНЯК У. Я., ДУДЛА М. М. Релокація як основа креативності ключових компетенцій бізнес – структур в умовах воєнного стану	90
ТІТЕНКО З. М., ПАСІЧНИЙ В. А. Підвищення ефективності управління активами підприємства.....	95

Соціально–трудова проблеми

ШАБРАНЬСЬКА Н. І. Освіта як стратегічний фактор капіталізації трудового ресурсу України.....	103
--	-----

CONTENT

Macro-economic aspects of modern economy

KORNEEV V. V. State stimulation of financial technologies and modernization of money circulation	5
MARYNINA S. V. The technological potential as a factor of modernization of the Ukrainian economy	13
GUZHVA I. Y., IVANOV Y. I. Compliance of Ukraine's foreign trade policy with the criteria for integration into global value chains	22

Innovation and investment policy

KOLODIYCHUK A. V. Diversification of the risks of the implementation information and communication technologies	29
---	----

Economic problems of development of branches and types of economic activity

ALINCHYK M. V., MOHYLNYI O. M., MATVIENKO A. P. The second stage of the opening of the peasant land market in Ukraine: implications for the sustainable development of agricultural production and rural areas	34
STUDINSKA G. Ya. Authenticity as a development factor of the agrarian sphere of Ukraine	44
SHTANGRET A. M., SPILNYK M. A., SAMOILOV O. K., REPA Y. V. Risk-oriented enterprise management: security aspects	53
CHUKAEVA I. K. Storage of minimum stocks of oil and petroleum products: international experience for Ukraine	59
LALAKULYCH M. Yu., YUHAS E. F., SIMOCHKO M. I. The influence of management technologies on the formation of the accounting system in the context of strategic management of the enterprise	65
BATAZHOK S. G. Instruments of financial support for the development of the agrarian sector of the economy of Ukraine	69
MYKHAILOV A. P., POPROZMAN O. I., OPANASENKO O. M. Management of enterprise price politics	81
PETRYNYAK U. Ya., DUDLA M. M. Relocation as a basis for creativity of key competencies of business structures in the conditions of martial law	90
TITENKO Z. M., PASICHNYI V. A. Increasing the efficiency of enterprise asset management	95

Social-labor problems

SHABRANSKA N. I. Education as a strategic factor of capitalization of labor resources of Ukraine	103
--	-----

До авторів збірника

Шановні автори!

*Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
приймає до друку у збірнику
«Формування ринкових відносин в Україні» статті з економічної тематики*

При подачі статті до редакції необхідно оформити її за поданими нижче правилами, а також ретельно перевірити текст на предмет виявлення граматичних, орфографічних, стилістичних та інших помилок!

1. Стаття має відповідати тематичній спрямованості збірника.
2. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки.
3. У статті відповідно до вимог ВАК необхідні такі елементи:
Стаття має містити: індекс УДК, відомості про автора (ів) на трьох мовах;
– назва статті та анотація на трьох мовах (українська, російська, англійська), де чітко сформульовано головну ідею статті та обґрунтовано її актуальність;
– ключові слова на трьох мовах до 10 слів (українська, російська, англійська);
– постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями;
– аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
– формування цілей статті (постановка завдання);
– виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
– висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку;
– список використаних джерел (українською та англійською мовами).
4. Обсяг – від 8 до 16 сторінок, формату А4 через інтервал 1,5. Поля: верхнє, нижнє, лівє, правє – 2 см. Абзац – 5 знаків. Шрифт: Arial, розмір – 12. Мова – українська.
5. Прізвище, ініціали, науковий ступінь розміщуються у правій верхній частині аркуша.
6. Відомості про автора: адреса, контактний телефон (домашній, робочий).
7. Статті, таблиці та формули мають виконуватися у редакторі Microsoft Word, якщо стаття містить формули, то вони мають набиратися у редакторі формул Microsoft Equation, який вбудований в усі версії програми Word.
8. Якщо стаття містить графіки чи діаграми, виконанні в інших програмах (такі як Excel, Corel Draw та ін.), то ці файли також додаються до статті в оригіналі програм, в яких вони виконані.
9. Графіки та діаграми можуть бути передані в графічних форматах: векторний – EPS, AI (шрифти переконвертовані в криві); растровий – TIF, 300 dpi, 256 кольорів сірого.
10. Зноски в документі мають бути оформлені за допомогою вбудованих функцій програми Word.
11. Назви файлів мають відповідати прізвищам авторів.
12. Статті надаються на диску, або іншому електронному носії інформації до диска обов'язково додаються статті в роздрукованому і якісному вигляді Текст у електронному вигляді повинен відповідати тексту в надрукованому вигляді.
13. Статті не повинні містити приміток від руки та помарок, кожен лист статті підписується автором.
14. Посилання на джерела інформації є обов'язковими. Джерела подаються в кінці статті з основними вимогами до бібліографічних описів. Нумерація джерел вздовж тексту.
15. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Редакція наукового збірника не несе відповідальності за авторські права статей, що подаються до друку.

Довідки за телефонами: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Сайт збірника наукових праць: <http://ndiime.org.ua/>; e-mail: zbornik@ukr.net

Редакційна колегія

To the authors of the collection!

Dear authors!

*State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
accepts economic articles for printing in the scientific collection
«Market Relations Development in Ukraine»*

When submitting an article to the editorial board, it is necessary to compose it according to the following rules, as well as carefully check the text to detect grammar, spelling, stylistic and other errors!

1. The article should correspond to the thematic orientation of the collection.
2. The review of a specialist (doctor of sciences) in the relevant field of science is mandatory.
3. The following elements are required in the article in accordance with the requirements of the HAC:
The article should contain: UDC bibliographic index, information about the author(s) in three languages;
– the title of the article and an abstract in three languages (Ukrainian, Russian, English extended annotation), where the main idea of the article is clearly formulated and its relevance is substantiated;
– keywords in three languages, up to 10 words (Ukrainian, Russian, English);
– *problem statement in general* and its connection with important or practical tasks;
– *analysis of recent researches and publications* in which the solution to this problem was initiated and author is based on them; the emphasis of previously unsettled parts of the general problem to which the article is devoted;
– *formation of the goals of the article* (statement of the task);
– *an outline of the main research material* with the full justification of the obtained scientific results;
– *conclusions from this study* and prospects for further investigation in this direction.
– *list of used sources, references*
4. Volume – from 8 to 16 pages, format A4 in interval 1,5. Fields: upper, lower, left, right – 2 cm. Paragraph – 5 characters. Font: Arial, size – 12. Language – Ukrainian.
5. The last name, initials, scientific degree are placed in the upper right of the sheet.
6. Information about the author: address, contact phone (home, work).
7. Articles, tables and formulas must be executed in Microsoft Word editor, if the article contains formulas, they should be typed in the Microsoft Equation formula editor that is Built-in to all versions of Word.
8. If the article contains graphs or charts, execution in other programs (such as Excel, Corel Draw, etc.), then these files are also added to the article in the original programs in which they are executed.
9. Charts and diagrams can be transmitted in graphic formats: vector – EPS, AI (fonts converted into curves); raster – TIF, 300 dpi, 256 colors gray.
10. Entries in the document must be made using the built-in features of the Word program.
11. The names of the files should correspond to the names of the authors.
12. Articles are provided on an electronic carrier, as well as necessarily added articles in printed and high-quality form. The text in electronic form must correspond to the text in printed form.
13. Articles should not contain handwritten notes and stamps, each article letter is signed by the author.
14. References to sources of information are mandatory. Sources are provided at the end of the article with the basic requirements for bibliographic descriptions. Numbering sources along the text.
15. In case of non-fulfillment of the above-mentioned requirements, the editorial board does not accept articles for printing.

The edition of the scientific collection is not responsible for the copyrights of the articles submitted for publication.

Inquiries by phone: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80

Website of scientific bulletin: <http://dndiime.org.ua/>; e-mail: zbornik@ukr.net

Editorial team

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Збірник наукових праць

№2 (273) 2024 р.

Періодичність – щомісячник

Головний редактор Студінська Г.Я.
Комп'ютерна верстка та дизайн Сердюк В.Л.

Підписано до друку 29.02.2024 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний
Ум. друк. аркушів 13,60.
Гарнітура Europe. Наклад 100 прим.

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ 22545-12443ПР від 20.02.2017 р.
Адреса редакції: 01014, м. Київ, бул. Дружби Народів, 38
<http://dndiime.org.ua/>, e-mail: zbornik@ukr.net

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

Collection of scientific works

No.2 (273) 2024

Frequency – monthly

Editor-in-Chief G. Studinska
Computer design and design V.Serdyuk

Signed for printing on 29.02.2024.
Format 60*84. 1/8. Paper offset
Conditional Printed Sheets 13,60.
Headset Europe. Circulation 100 copies

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
Certificate of state registration of printed mass media
Series KV 22545–12445PR from 02.20.2017
Editorial address, 01014, m. Kyiv, bul. Druzhby Narodiv, 38
<http://dndiime.org.ua/>, e-mail: zbornik@ukr.net